

Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):

Byskov, J.; Udgivet af Fred. Nørgaard og
Anders Uhrskov.

Titel | Title:

Jean Jacques Rousseau

Udgivet år og sted | Publication time and place: København : Gyldendal ; Kristiania : Nordisk,
1916

Fysiske størrelse | Physical extent:

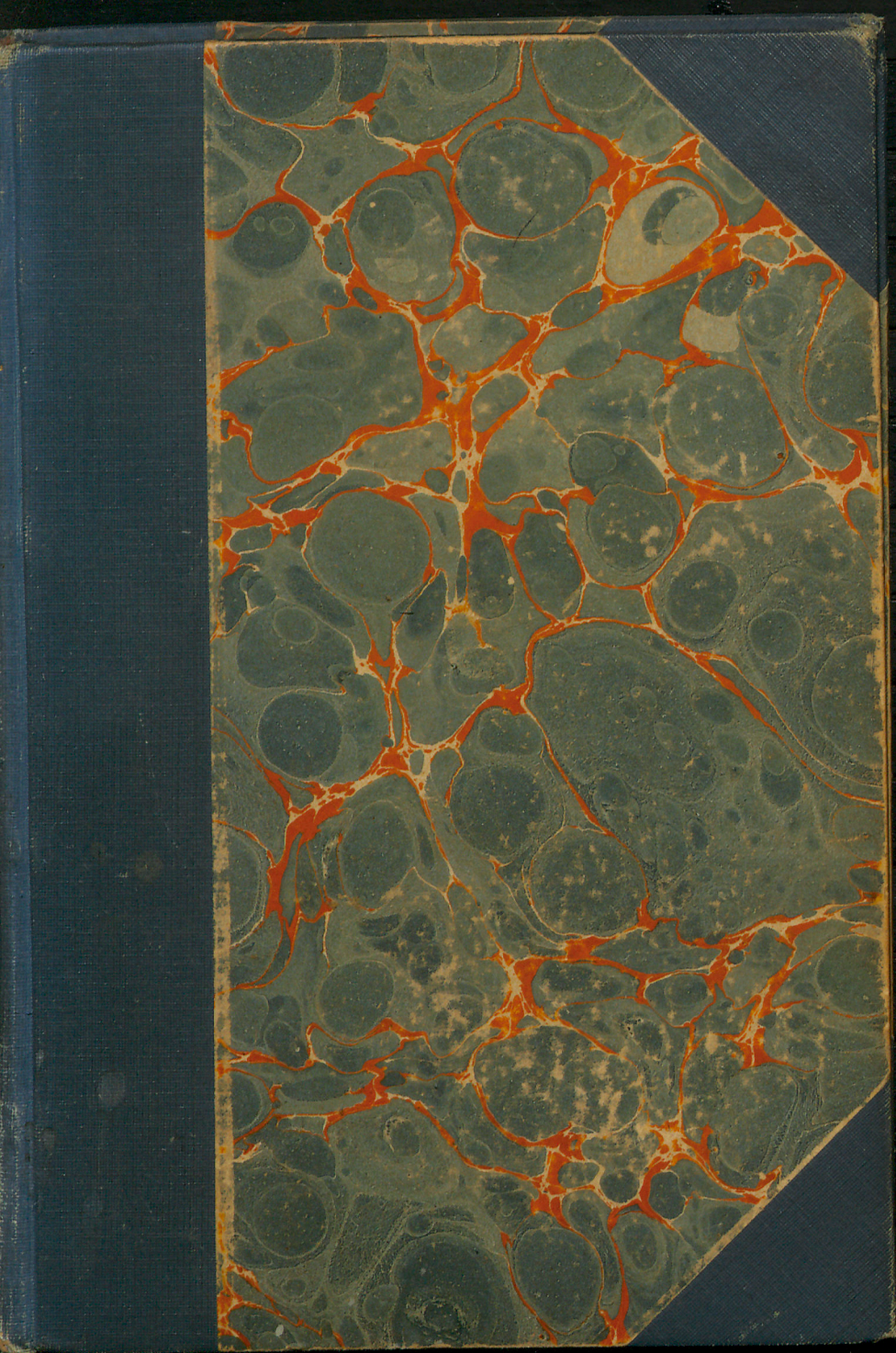
95 s. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

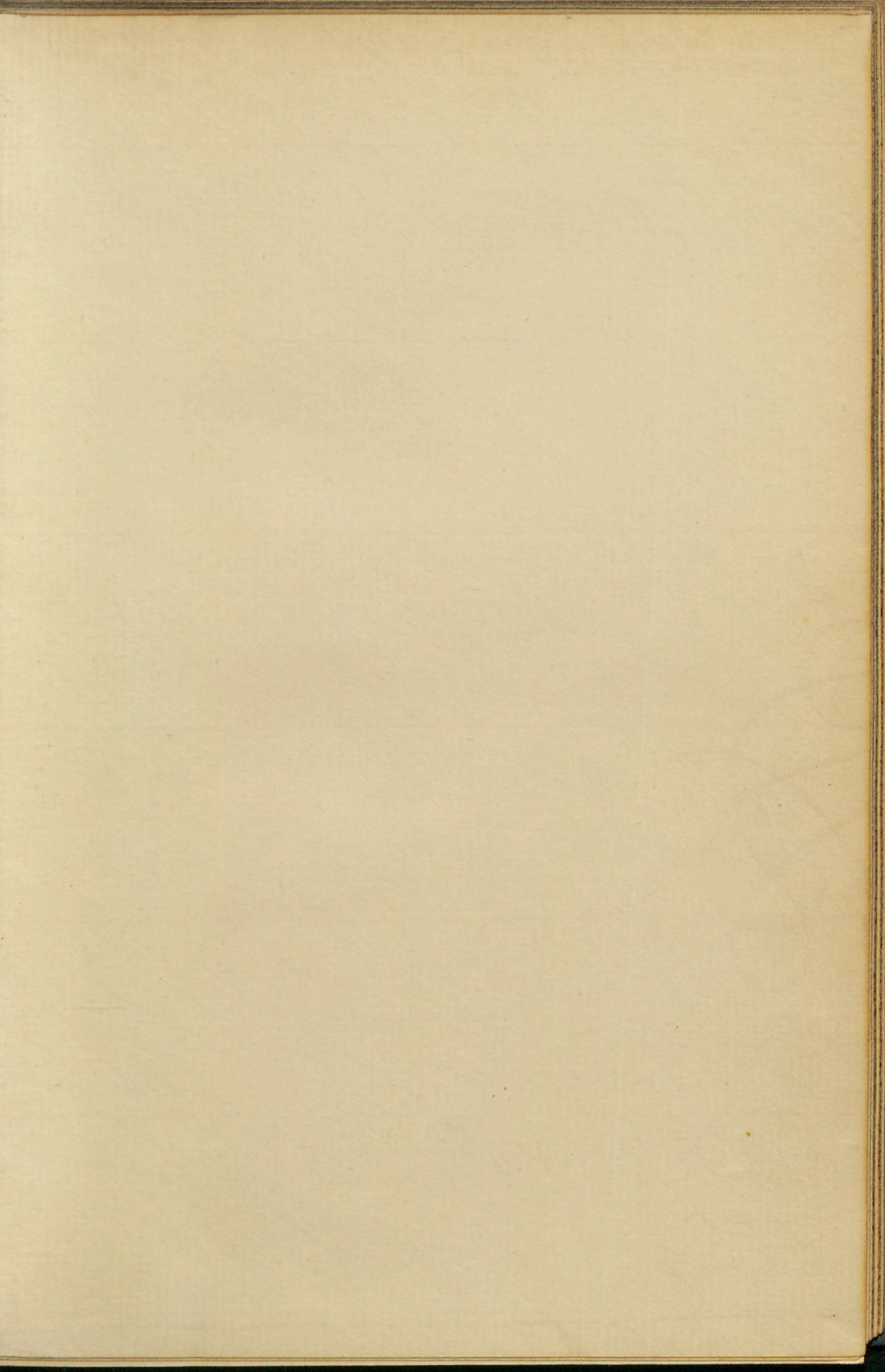
30^{II} 128 8

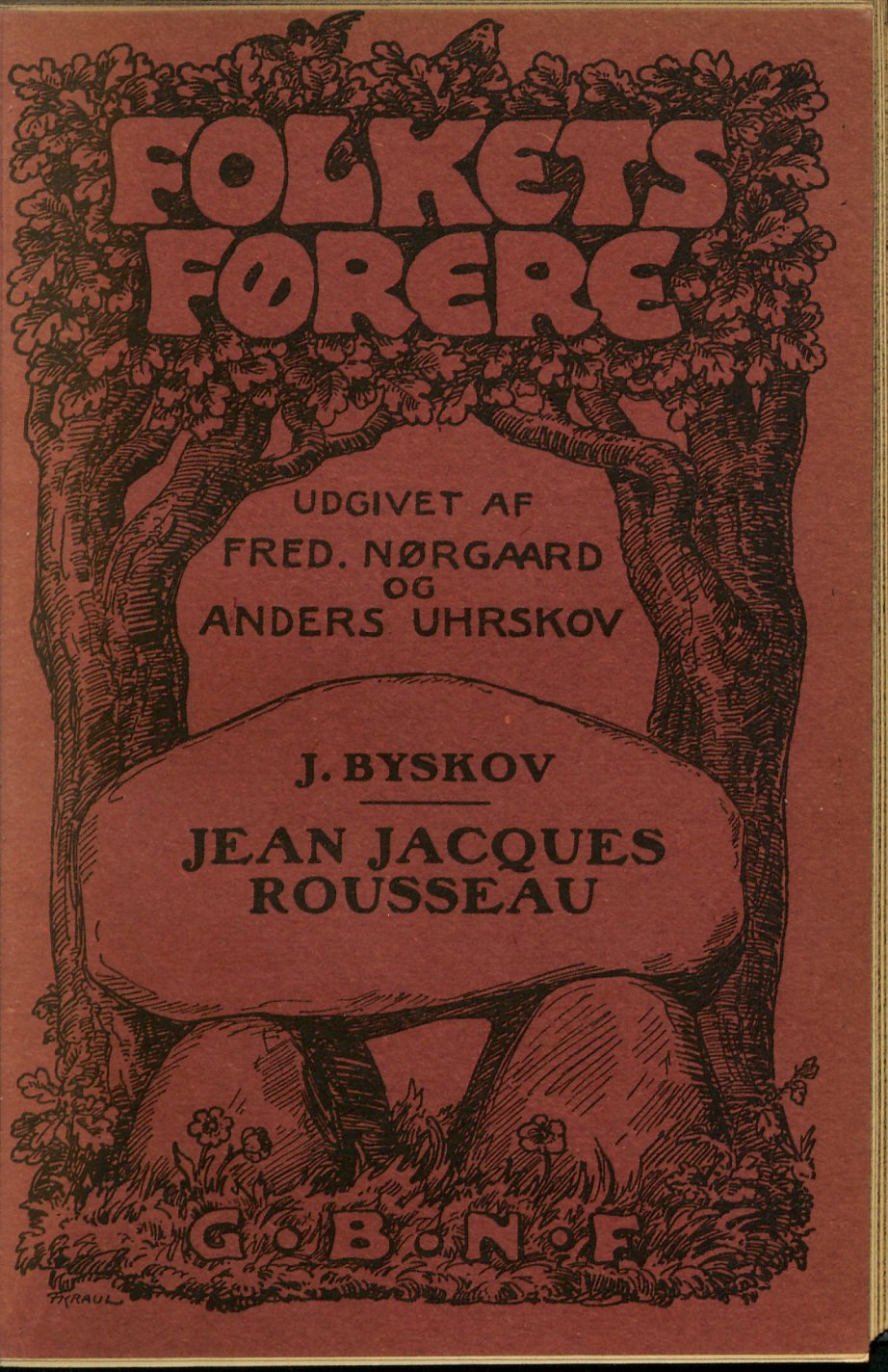
Det Kgl. Bibliotek

130024714714

FOLKETS FØRERE

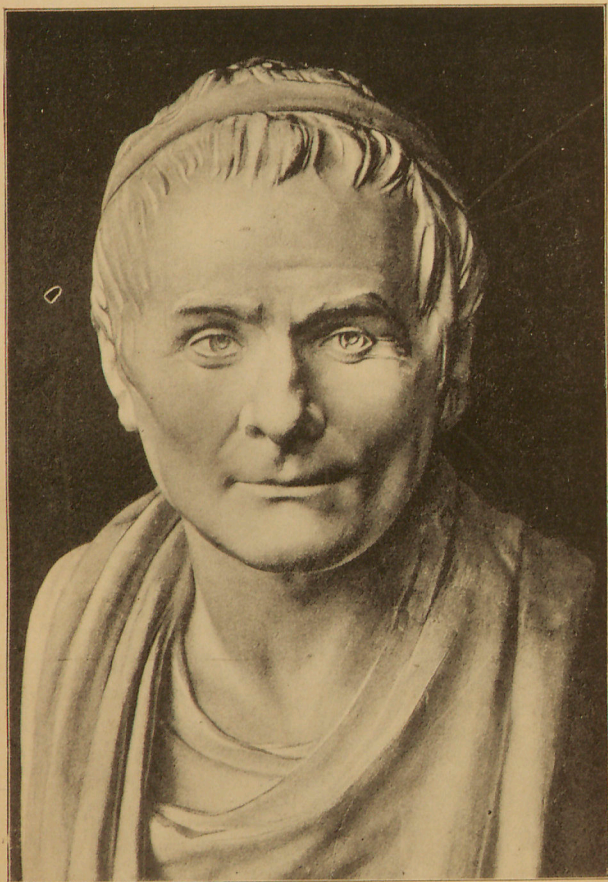
UDGIVET AF
FRED. NØRGAARD
OG
ANDERS UHRSKOV

J. BYSKOV

JEAN JACQUES
ROUSSEAU

G. B. N. F.

ROUSSEAU
Buste efter en Dødsmaske.

FOLKETS FØRERE

JEAN JACQUES ROUSSEAU

AF

J. BYSKOV

1917 21485

67

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXVI

UDGIVET AF FRED. NØRGAARD OG ANDERS UHRSKOV

KJØBENHAVN — FORLAGSTRYKKERIET

INDLEDNING

DER kan maaske strides om, hvorvidt Rousseau *) bør tages med, naar man vil skildre *Folkets Førere*. Det kommer noget an paa, hvilket Synspunkt man anlægger.

Forlanger man, at de Mænd, der tages med, skal være saadanne, der kan egne sig til at være Forbilleder og Førere for den opvoksende Slægt, Mænd, der har levet deres Liv saaledes, at de kunde tjene som Eksempel for andre, ja saa kan Rousseau ikke komme med. Og vil man stille Fordringerne noget lempeligere og sige, at Mandens Vildfarelser paa hans Livsbane, selv om de er talrige og store, ikke skal udelukke ham, naar han blot ærligt og alvorligt har stræbt efter det rette og kun har manglet Kræfter til altid at naa det, saa bliver det endda tvivlsomt, om han kan komme med.

Men siger man, at enhver, som har haft Stillingen som en Folkets eller Folkenes Fører, enhver, som Folket har taget som Lærer og Vejleder, hører med, uanset hvad det er, han har lært Folket og ført det hen imod, uanset hvor alvorligt han selv har ment det, han har lært det, og endnu mere uanset hvorledes hans eget Liv kom til at staa i Forhold dertil, saa maa Rousseau med, ja han bliver da af de mest udprægede Førere.

*) Navnet Jean Jacques Rousseau udtales Sjang Sjak Ruso.

Der er nemlig meget faa af Verdenshistoriens Skikkelser, der har haft en saa gennemgribende Betydning, ikke blot for Samtiden, men for Eftertiden. Han bedømmes forskelligt af dem, der har skrevet om ham, saa forskelligt, at kun faa af de store er saa omstridte; men hans Angribere og hans Tilbedere og Beundrere har lige stærkt Øje for den overordentlige Indflydelse, han har haft.

En af de Forfattere, som stærkest har angrebet ham, og vel den kyndigste og grundigste af alle hans Angribere, skriver: „Siden 1789 er der ikke i Frankrig opstaaet nogen Bevægelse eller sket nogen Forandring, som ikke er kommen som Følge af Rousseaus Virksomhed.“

En anden af hans Biografer siger: „Naar man forsøger at maale denne enestaaende Mands Skabermagt, tvivler man om, hvorvidt endog Napoleon har gjort mere omfattende Erobringer eller har gjort et dybere og varigere Indtryk i Verden.“

En af Frankrigs betydeligste Historieskrivere siger om ham: „Fra det Øjeblik hans hede Ord bredte sig i Luften, blev Temperaturen en anden; det er, som en varm Aande havde pustet ud over Verden. Jorden begyndte at bære Frugter, som den aldrig før havde baaret.“

Den Dag i Dag øver han Indflydelse paa dem, der stifter nøjere Bekendtskab med ham; de forbavses over Rigdommen af de Ideer, de møder i hans Værker, ja og over Nyheden af dem — trods deres halvandet Hundrede Aars Ælde —, og de gaar ind i Rækken af hans Disciple. Tolstoy siger: „Rousseau har været min Lærer i 15 Aar. Rousseau og Evangeliet har været de to store og heldbringende Indflydelser i mit Liv. Rousseau forældes ikke.“

Rousseau er altsaa i alt Fald en Mand, hvis Betydning har været og er tilstrækkelig stor til, at det kan være Umagen værd at gøre Bekendtskab med ham og med de Tanker, han har sat ind i Verden.

Vil man lære Mennesket Rousseau at kende, er man paa en vis Maade sjældent gunstigt stillet. Han har nemlig givet os en Skildring af sig selv, som er enestaaende i Verdenslitteraturen. Han har i sine „Bekendelser“ („Confessions“) fremstillet sig selv med alle sine Fejl og Fejltrin og gjort det med en Oprigtighed, nogle vil sige med en Skamløshed, som er uden Sidestykke.

Bogen indledes med de berømte Ord:

„Jeg begynder her et Foretagende, som ikke har noget Forbillede, og hvori jeg ikke vil finde nogen Efterligner. Jeg vil vise mine Medskabninger et Menneske i fuld Natursandhed; dette Menneske skal være mig selv.

Jeg alene. Jeg kender mit eget Hjerte, og jeg kender Menneskene. Jeg er ikke skabt som nogen af dem, der er til. Er jeg ikke bedre, er jeg i det mindste anderledes. Om Naturen har gjort ret eller ilde i at sønderbryde den Form, hvori den støbte mig, det kan man først dømme om efter at have læst mig.

Lad den yderste Dags Domsbasun lyde, naar den vil; jeg vil komme med denne Bog i Haanden og stille mig frem for Dommeren. Jeg vil sige højt: her er, hvad jeg har gjort, hvad jeg har tænkt, og hvad jeg blev til. Jeg har fortalt det onde og det gode med samme Aabenhed. Jeg har intet ondt fortiet og intet godt tilføjet, og hvis jeg er kommen til at anvende en eller anden ligegyldig Udsmykning, har det altid kun været for at udfylde en tom Plads, der var foraarsaget af min mangelfulde Hukommelse. Jeg har kunnet antage for sandt det, om hvilket jeg vidste, at det kunde have været sandt, aldrig det, som jeg vidste var falsk. Jeg har vist mig saaledes, som jeg var, foragtelig og lav, naar jeg var det, god, ædelmodig og ophøjet, naar jeg har været det. Jeg har afsløret mit Indre saaledes, som Du selv har set det, Du evige Væsen. Lad dem blive samlet omkring mig, den utallige Skare af mine Medskabninger; lad dem høre mine Bekendelser, rødme over mine Lav-

heder, sukke over mine Ulykker. Lad hver af dem efter Tur staa frem for Foden af Din Trone og med samme Aabenhed afdække sin Sjæl, og lad saa en af dem sige, om han har Mod dertil: „*Jeg var bedre end dette Menneske*“.

Denne Erklæring kan gøre højst forskelligt Indtryk paa de forskellige Læsere. For nogle klinger Ordene som det ægte Guld, og de gaar videre i Læsningen af Bogen med den Fortrøstning, at de her finder et Menneske skildret, netop som han har været. Andre bliver betænkelige og siger til sig selv, at om end Lavheder og Fejl bliver nævnte saa vel som de skønne Træk, saa er Skildringen i alt Fald ikke givet af en udenforstaaende og kold Iagttagelse, for hvem det kun kom an paa at berette alt, som det er gaaet til. Det er en Defensor, der beretter om Vildfarelserne. Saaledes maa det vel altid være, naar et Menneske skal fortælle om sig selv; men her er der tillige noget, der tyder paa, at Beretteren er forelsket i den, han skildrer, ogsaa i hans Fejl, og man kan faa en Mistanke om, at disse Fejl vil blive fremstillede, for at Læseren kan se, hvilket enestaaende Menneske det er, der beretter, og som der berettes om.

Jå, man kan godt komme til at tænke paa en Anekdote om Sokrates. Han traf en rig ung Mand, der gik i en pjaltet Kappe, velsagtens for at vise, at han var en rigtig Filosof. Sokrates sagde da til ham: „Ven, tag en anden Kappe paa; din Forfængelighed stikker ud gennem Hullerne i denne.“

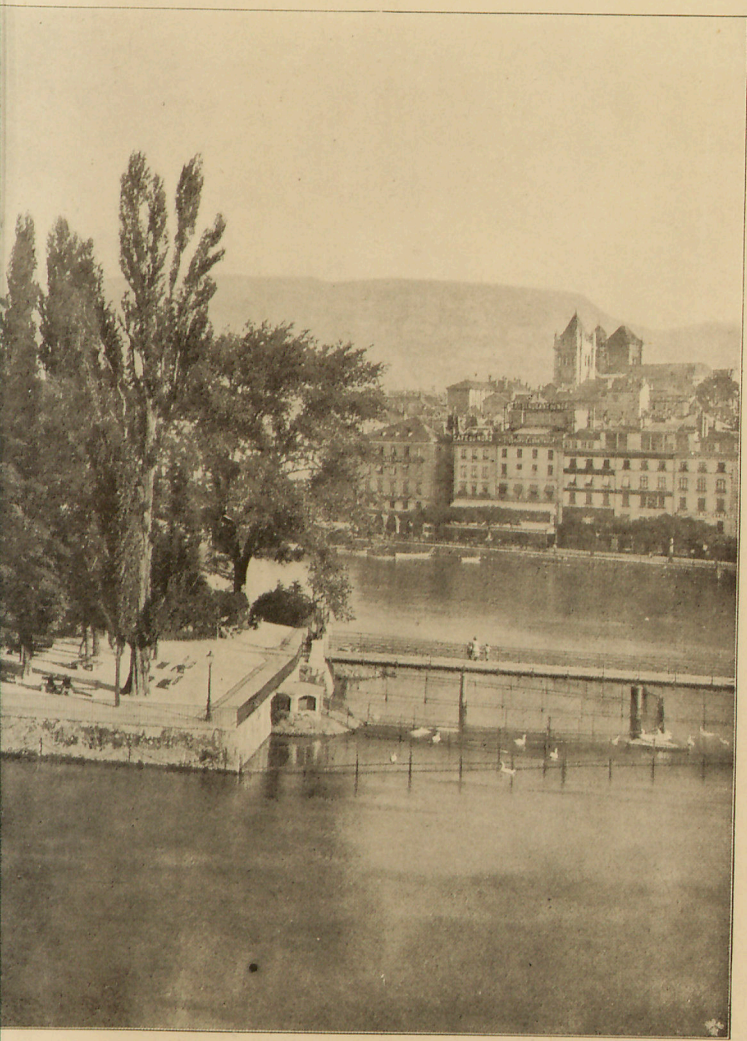
Man gaar da til Læsningen med nogen Forsigtighed; man regner ikke med, at det, man møder i Bogen, er Sandheden, den fulde Sandhed og ikke andet end Sandheden.

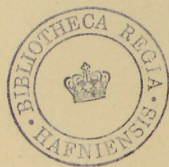

GENÈVE, SOM BYEN ER NU

FORGRUNDEN ROUSSEAU-ØEN

GENÈVE

Genève (paa Tysk Genf), Rousseaus Fødeby, ligger i den fransktalende Del af Svejts tæt op til Frankrigs Grænse. Den er nu en By paa omtrent 100,000 Indbyggere; den er den rigeste By i Svejts; for en Snes Aar siden, da den havde 80,000 Indbyggere, kunde den blandt dem opføre 216 Millionærer. Den er en af de smukkeste og navnlig smukkeste beliggende Byer i Verden; den ligger ved den ene Ende af den lange Sø, lige der, hvor Rhone løber ud fra Søen.

Paa Rousseaus Tid var den en By paa knapt 20,000 Mennesker. Aaret før hans Fødsel viste en Folketælling 18,500 Indbyggere, „hvoraf 97 Papister“. Siden 1815 hører Byen og Omegnen til det svejtsiske Forbund; tidligere har dette lille Omraade udgjort en Stat for sig og en meget ejendommelig Stat.

Genève havde i Middelalderen været en af de mest livsglade Byer og havde været berømt i den Henseende. Dette forandredes helt som Følge af et tilfældigt, men for Byen skæbnesvangert Besøg, som den fik i 1536. Det var Calvin, der paa sin Flugt fra sit Hjemland gjorde et Ophold i Byen, hvor der var en protestantisk Menighed. Han fik den Tanke, at det var hans Bestemmelse at blive der og føre den livslystne By bort fra dens Letsindighed. Hans første Forsøg mislykkedes, og da han og to af Præsterne i Paasken 1538 nægtede at uddele Nadveren, fordi Byen tillod Forlystelser af forskellig Art, blev de alle tre fordrevet, og han maatte rejse til Tyskland.

Han havde imidlertid fremkaldt en Bevægelse, som voksede sig stærkere, og i 1541 blev han kaldt tilbage. Fra den Tid og til sin Død var han i Virkeligheden den lille Republiks Hersker, og han omformede dens Liv helt og grundigt.

Den skulde være Guds By; det var Guds Lov, der skulde herske i alle Tilfælde og raade i alle Forhold;

al Letsindighed og Verdslighed skulde ved Øvrighedens Hjælp fjernes fra Byen. Og der blev taget alvorligt fat.

De gamle hedenske, navnlig romerske, Navne, som Folk havde plejet at give deres Børn, Claudius, Julius osv., blev forbudte, og alle kom nu til at gaa med bibelske Navne. Rousseaus Fader har derfor Patriarknavn, Isak, og han selv hele to Apostelnavne, Johannes og Jakob.

Alle Værtshuse blev lukkede og erstattedes af fem Forsamlingshuse under Gejstlighedens Tilsyn. Her kunde der føres ordentlig Kontrol, saa enhver, der kom til at sige en Ed eller et andet Ord, som Tilsynet maatte anse for utilbørligt, kunde blive udelukket for Fremtiden fra Stedet. Det var strengt forbudt Værten at servere Mad eller Drikke for en Gæst, som ikke først forrettede sin Bøn.

Hvis en Mand i en Uge ikke havde været mere end to Gange i Kirke, hvis han havde spillet en Pot Kegler med en Nabo, hvis han paa Gaden havde talt med en Dame, blev han indstævnet for Konsistoriet og maatte prise sin Lykke, om han slap med en alvorlig Advarsel. Viste han Genstridighed, kunde Sagen antage den alvorligste Skikkelse; den kunde føre til baade Fængsel og Tortur og Skafot.

Der kom i Genève en udvortes Gudfrygtighed, som ingen By kunde opvise Magen til, og den holdt sig lige til Rousseaus Tid. Der høres fra fremmede, som kom til Byen, begejstrede Udtalelser om Tilstanden. Den skotske Reformator John Knox siger, at man skal rejse til Genève, naar man vil lære sand Kristendom at kende. At ikke alle begejstredes for Byen, kan man nok vide. Voltaire, som i flere Aar boede lige i Nabolaget, siger, at den er en „trist By, hvor Alverden er i daarligt Humør“, og han erklærer, at „Misundelsen er den fremherskende Last i dette Bistade, hvor man laver Galde i Stedet for Honning“.

BARNDOMSHJEMMET

Slægten Rousseau var indvandret fra Frankrig, men havde boet i 150 Aar i Genève, da Jean Jacques blev født der den 28. Juni 1712. Faderen var Urmager; han hørte ikke til de rige Borgere, men regnedes dog heller ikke til de lavere Lag. Moderen Susanne Bernard hørte ligeledes til det bedre Borgerskab; i „Bekendelserne“ hedder det: „Min Moder, Datter af Præsten Bernard, var rig, klog og skøn“. Dette passer nu ikke helt; Præsten Bernard var ikke hendes Fader, men hendes Farbroder; hendes Fader var en noget letlevende Borger, som Konsistoriet havde en hel Del Ulejlighed med.

Isak Rousseau og Suzanne Bernard blev gift i 1704, og efter at de næste Aar havde fået en Søn, rejste Faderen pludselig bort til Konstantinopel, hvor han blev i 5—6 Aar. Rousseau fortæller det som en ligefrem Ting, at Faderen rejste sin Vej, og nævner ikke noget om Grunden; man ved da heller ikke, hvorfor han forlod Hustru og Barn; der gættes paa, at det var Svigermoderen, der fik ham til at foretrække at lægge de mange Mil mellem sig og sit Hjem.

Han kom tilbage igen til Hjemmet i 1711, og næste Aar døde hans Hustru, otte Dage efter at hun havde født Jean Jacques.

Det blev nu Faderen, der skulde tage sig af de to Drenges Opdragelse. Den ældste havde han aldrig brudt sig om; han maatte søge sin Opdragelse paa Gaden, og det lader ikke til, at Gaden i denne Guds By var bedre, end den er i andre, verdslige Byer. Han kom paa vilde Veje, og efter at have gjort en hel Del gale Streger forsvandt han til sidst fra Hjemmet og Byen. Hvor han blev af, eller hvad der blev af ham, fik ingen at vide, og ingen syntes at bekymre sig videre om det, heller ikke Rousseau, skønt han siger, at denne forvildede Broder elskede ham „saa højt, som en Gadedreng kan elske“. — Denne hans Bemærkning fore-

kommer mig karakteriserende for begge Brødrene. Jeg maa tænke paa den uforglemmelige Parisergadedreng Gavroche, som Viktor Hugo skildrer i „Les misérables“ (Galejsslaven), og paa den rørende Hjælpsomhed, han viser mod et Par smaa Fyre, han træffer forladte paa Gaden, og som han nu paatager sig at være Fader og Moder for. Der er selvfølgelig ikke et hjerteligt eller rørende Ord i hans Tale til dem; men Følelsen for dem er tydelig og ægte nok, og Offervilligheden er en Selvfølgelighed.

Rousseau kan ikke tænke sig, at en Gadedreng saadan egentlig kan elske noget. Han kan ikke tænke sig skønne Følelser, som ikke ledsages af i det mindste tilsvarende skønne Ord; han kendte hele sit Liv mere til at give Følelser Udtryk i herlige Ord end til at eje dem i Virkeligheden, i Fantasien ejede han dem derimod godt nok. Det sentimentale ligger ikke for Gadedrengene, og det var den Form for Følelse, Jean Jacques blev mest fortrolig med fra Barndommen af, og som han i det hele kendte mest til.

Mens Faderen saaledes med Ligegyldighed saa den ældste Søn komme galt af Sted, elskede han den yngste overmaade, efter hvad Rousseau selv siger. Han paastaar, at der var den mest lidenskabelige Kærlighed mellem Forældrene, og at hans Fader aldrig kom over Tabet af Hustruen. Han mente at genfinde hende i den Søn, som havde kostet hende Livet, og derfor ofrede han nu al sin Kærlighed paa ham. Det hele ser ikke meget sandsynligt ud, naar vi ved, at han godt nok fandt sig i at tage bort efter det første Aars Ægteskab og da heller ikke af egen Drift vendte tilbage igen. Det ser ogsaa ud til, at det gik nogenlunde let for ham at skilles fra Sønnen, da det kom til at stille sig saaledes, at det blev bekvemmest for ham.

Han tog tidt Drengen op til sig, kærtegnede ham og sagde: „Jean Jacques, lad os tale om din Moder,“ og den lille svarede: „Vi skal altsaa til at græde, Fader.“ — Dette tyder jo ikke paa, at Faderen har været en

klog og forstaaende Opdrager, enten han saa selv har følt noget ved sine Taarer eller ikke, og alt vidner i det hele om, at han var lidet egnet til Opdragergerningen. Han var en urolig og letsindig Natur, lidet samvittighedsfuld og vanskelig at komme til Rette med; han var ustadig, nærmest doven og havde Vagabondblod i sig. Det har nok ogsaa kun været i Ny og Næ, han tog sig af Sønnen; hans Følelse for ham har maaske været stærk eller har i alt Fald givet sig stærkt Udtryk; men den har ikke i tilsvarende Grad været stadig og vedholdende.

Da Drengen var 6—7 Aar, begyndte han og Faderen at læse sammen; hvorledes Jean havde lært at læse, erindrer han ikke. De læste Plutarks Levnedsbeskrivelser og nogle følsomme Romaner, og de drev Læsningen med Iver. „Det drejede sig til at begynde med blot om ved underholdende Bøger at øve mig i Læsning; men snart blev Interessen saa levende, at vi læste skiftevis uden Ophør og tilbragte Natten med denne Beskæftigelse. Somme Tider sagde min Fader ganske beskæmmet, naar han om Morgenens hørte Svalernes Kvidren uden for Vinduet: „Lad os gaa i Seng, jeg er mere Barn end du.“

I Løbet af kort Tid naaede jeg ved denne farlige Metode ikke blot en overordentlig Øvelse i at læse og opfatte, men ogsaa et efter min Alder enestaaende Kendskab til Lidenskaber. Jeg havde endnu ikke noget Begreb om det virkelige Liv, da jeg var fuldt fortrolig med alt Følelsesliv. Jeg havde ikke begrebet noget, men havde følt alt, og mine Heltes indbildte Ulykker har voldt mig hundrede Gange flere Taarer i min Barndom, end mine egne nogen Sinde har fremkaldt hos mig. De uklare Indtryk, som jeg fik det ene efter det andet, forvirrede vel ikke min Fornuft, da jeg endnu ikke havde nogen; men de gav mig et særligt Præg og gav mig forkerte og sværmeriske Forestillinger om det menneskelige Liv, saa Erfaring og Tænkning ikke nogen Sinde helt har kunnet kurere mig derfor.“

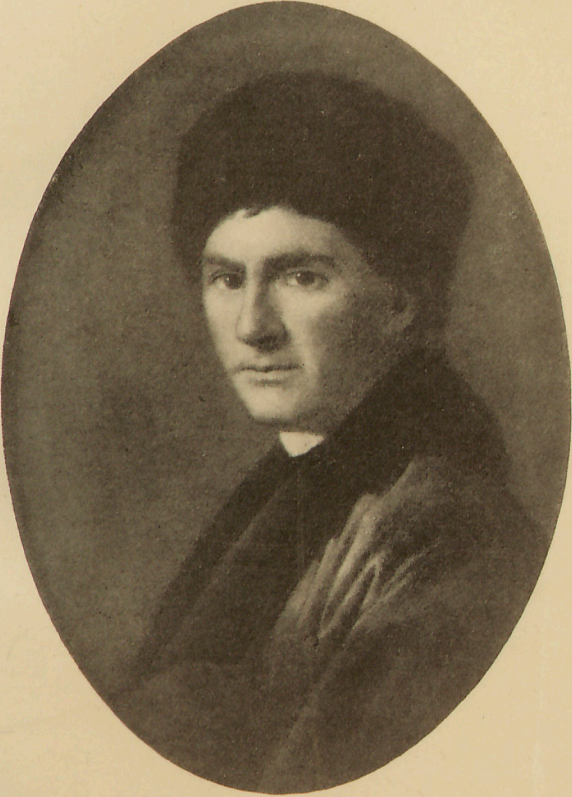
Da Jean Jacques var ti Aar, havde hans Fader et Sammenstød med en Borger i Byen; Sagen kom for Retten, og da den ikke syntes at ville faa et helt tilfredsstillende Forløb, flygtede Isak til Udlandet. Staten var jo ikke stor, saa man behøvede ikke at fjerne sig langt for at komme uden for Grænsen, og han nøjedes da ogsaa med denne Gang at flytte til en By, der ligger ved Nordsiden af Søen, tre Mil fra Genève.

Sønnerne, den ældste var endnu dengang ikke forsvunden, overlod han til sin Svoger Bernard. Denne sendte Jean Jacques og sin egen Søn, der var paa samme Alder, ud til en Landsbypræst en Mils Vej fra Byen; hvorledes han sørgede for den ældre Broder, meldes der ikke noget om; rimeligvis har han bare sørget for at undgaa Paahæng af ham.

Hos denne Præst, Lambercier, og hans Søster, som styrede Huset for ham, tilbragte Jean Jacques nu et Par Aar under gode Forhold. Det var skikkelige og fornuftige Folk, der levede stille og tilbagetrukket og navnlig interesserede sig for deres Hus og Have. Her lærte Drengen at holde af Landlivet, en Kærlighed, som han beholdt Livet igennem.

I 13 Aars Alderen kom han tilbage til Genève igen. Han opholdt sig saa noget i Onkelens Hus og var noget af Tiden hos sin Fader. Han skulde jo til at lære at gøre Nytte, og han blev derfor sat paa et Kontor hos en Prokurator, men blev hurtig sendt tilbage igen som umulig. Han kom i Gravørlære hos en raa og brutal Mester, der behandlede ham rigtig daarligt. Han søgte sin Trøst i Romaner fra et Lejebibliotek; han slugte alt, hvad han kunde faa fat i der, og levede stadig i en Romanverden, som han byggede op af det Stof, han hentede i Romanerne. Han kom ind paa at lyve og rapse, og der var i det hele al Udsigt til, at han vilde ende som Broderen.

Hans Kærlighed til Landlivet fik ham til om Søndagen at flakke om i den dejlige Omegn. Det hændte, at han kom tilbage, efter at Byens Porte var lukkede;

ROUSSEAU SOM UNG

saa maatte han ligge i det frie om Natten, og næste Morgen fik han Prygl af Mesteren. Saaledes gik det to Gange; da han tredie Gang oplevede at se Porten lukke sig, lige da han var faa Skridt uden for den, besluttede han at løbe bort og søge sin Lykke i det fremmede.

UNGDOMSAARENE

(1728—1741).

Da Genève's Porte her slog i for Rousseau, begyndte for ham en Række Aar, hvor hans Liv kan betegnes som en Omflakken, til Dels som Vagabondliv. Dette varer fra hans 16de til hans 30te Aar, ja, man kan gerne sige, det varede hele hans Liv. Han fæstede ingensteds Rod i de 50 Aar, han levede efter sin Flugt fra Fødebyen. Han levede i Grunden uden Hjem og uden Fædreland hele Resten af sit Liv, til Tider i de første 13—14 Aar nærmest som Landstryger, senere og da ogsaa af og til i Ungdomsaarene med fast Ophold i Aarevis paa et Sted, men dog uden at være knyttet dertil med de faste Baand, som de fleste ellers lærer at kende til.

I Genève kom han aldrig mere til at bo, og han saa kun Byen under kortere Besøg. Da han blev en stor og berømt Mand, gjorde han meget ud af, at han stammede fra denne By; han betegnede sig paa Titelbladet af sine Værker som „J. J. Rousseau, Borger af Genève“. Der er heller ingen Tvivl om, at Byen har haft megen Indflydelse paa, hvad han blev til. Forholdene der har tydeligt nok paavirket hans Tænkning, og hans Følelsesliv har ogsaa faaet et Præg derfra. Det er kendeligt nok i flere af hans Skrifter, at han har tilbragt sine første Aar i en lille Stat med republikansk Styrelse, og den Dyrkelse af Dyden eller Dydigheden, som var saa ejendommelig for Byen, er vel endnu mere kendelig i hans Forfatterskab.

Naar vi nu ser paa den 16-aarige Fyr, som her skal

begynde sin Vandring ud i Verden, vil vi ikke have let ved at opdage noget, der kunde tyde paa, at det vil lykkes ham at henlede Menneskehedens Opmærksomhed paa sig. Man kan trygt sige, at ingen af dem, der kendte ham ud og ind, vilde kunne have spaaet, at det vilde gaa ham, som det gik.

De Egenskaber, som plejer at være sikre at bygge paa, naar man „vil frem i Verden“, var der næsten ingen af at opdage. Spørger man om Dygtighed og Energi, maa Svaret blive, at han var næsten blank: han havde ikke vist Anlæg for noget som helst Arbejde, og han var og blev i mange Aar ligefrem doven. Begavelse, ja, han var utvivlsomt et begavet Menneske, vel ogsaa af de mest begavede; men man kunde da sige uden at være spydig, at han skjulte det godt; lige til han var henved 30 Aar, vilde ingen falde paa at bruge det Ord til at karakterisere ham med. — Tiltalende Ydre, vindende Væsen, Ting, som for saa mange er tilstrækkelige Hjælpemidler til at komme frem, og som vel nok kan erstatte de andre Egenskaber, var det i alt Fald kun saa som saa med; men det er da snarest der, han maa kaldes heldigt udrustet. Han siger om sig selv, da han forlod Genève:

„Jeg var midt i mit 16de Aar. Uden at være, hvad man kalder en smuk Dreng, var jeg velbygget; jeg havde en smuk Fod og fine Ben, et utvungent Væsen, livfulde Ansigtstræk, en smuk Mund, sorte Haar og Bryn, smaa Øjne, der endog var dybtliggende, men som dog kraftigt udstraalede den Ild, der flammede i mit Blod.“

Han gjorde nu i Regelen nærmest et kejtet og genert Indtryk paa Folk; men alligevel har nok hans Ydre været ham til nogen Hjælp; man syntes i Regelen om ham, naar han præsenterede sig.

Alt i alt maatte man nok sige, at han absolut ikke tegnede til at skulle erobre Verden.

Hans Erobringer begyndte hos en skikkelig katolsk Landsbypræst et Par Mil fra Genève. Han kom til

Præstegaarden, da han i nogle Dage havde flakket om og opholdt Livet ved, hvad gode Mennesker gav ham. Præsten gav ham noget at spise og talte imens med ham om det protestantiske Kætteri i Genève. Rousseau tog ikke sin og sin Fødebys Tro i Forsvar og maa vel ogsaa have vist sig særlig nem at have med at gøre; thi Præsten fik den Tanke, at han her kunde vinde en Proselyt for den katolske Tro, en Tanke, som Rousseau i alt Fald ikke søgte at faa ham bort fra.

Præsten anbefalede ham at begive sig til Byen Ancey, en fem seks Mil derfra, i Kongeriget Savoien, og han medgav ham en Anbefalingsskrivelse til en Dame der, som vilde interessere sig for ham, naar han vilde forandre sin Tro.

Rousseau begav sig paa Vej til denne Dame, uden store Forventninger. Han tænkte sig, at hun maatte være gammel, grim og gnaven, naar hun havde Menneskers Omvendelse som Hovedinteresse; det viser vel noget om, hvilke Forestillinger om religiøs Iver han havde indsuget i sin Fødeby. Han saa hende, og det første Indtryk blev næsten overvældende. Hun var nemlig ganske anderledes end det Fantasibillede, han havde dannet sig af hende.

Denne Kvinde, som skulde faa saa meget at betyde for Rousseau og for hans Udvikling, mere vistnok end noget andet Menneske, som han kom i Berøring med, hed Fru Warens (udtales Varang eller maaske Voarang). Da han her saa hende første Gang, var hun 29 Aar. „Jeg saa et yndefuldt formet Ansigt med skønne blaa Øjne, fulde af Blidhed, en blændende Teint, en fortryllende Hals. — — Hun havde af den Art Skønhed, som holder sig, fordi den ligger mere i hele Udtrykket end i de enkelte Træk; hendes var endnu i sin første Glans. Hun havde et blidt og ømt Væsen, et meget mildt Blik, et engleligt Smil, en Mund formet som min, ualmindeligt smukt, dunkelblondt Haar, som hun lod sætte noget skødesløst, hvilket gjorde et pikant Indtryk. Hun var lille af Legemsbygning, endog

lavstammet, noget svær, dog paa ingen Maade uformelig. Men det var umuligt at se et smukkere Hovede, en skønnere Barm, skønnere Hænder eller skønnere Arme.“

Det er ikke saa ubegribeligt, at Rousseau var be-sejret straks og med Fornøjelse vilde lade sig omvende til en hvilken som helst Tro, naar den prædikedes af en saa tiltalende Forkynder.

Fru Warens var født i Vevey, en svejtsisk By ved Genève-søen; hun var af gammel adelig Familie. Da hun var 14 Aar, var hun bleven gift med en Baron de Warens; Ægteskabet, som ingen af de to Parter synes at have betragtet som et virkeligt Ægteskab, opløstes i 1725, idet hun da forlod sit Hjem efter at have forsynet sig saa godt med Penge og Værdisager, som hun formaaede, sejlede over Søen og henvendte sig til Kongen af Savojen med Bøn om Hjælp. Hun gik over til den katolske Tro og boede nu i Annecy med Pension fra Kongens Kasse og optaget af forskellige Hverv, som det ikke er saa let helt at faa Rede paa. Hun var Proselytmager, drev vist ogsaa noget Spioneri af og til, interesserede sig for Botanik, navnlig for Lægeplanter og for Lægemedlers Tilberedning, var nok ogsaa noget optaget af Guldageri. Hun stod i Forbindelse med mange Mennesker, med Mænd i betydelige Stillinger, men ogsaa med ret tvivlsomme Eksistenser.

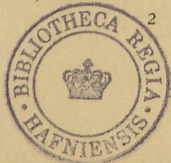
Hun var uden Moral eller følte sig helt hævet over de almindelige Moralbud. Hun havde en hel Række Elskere, baade mens hun var gift og efter den Tid, ogsaa flere samtidig. Men det var slet ikke Sanselighed, der fik hende ind i disse Forhold; naar hun tog sig en Mand til Elsker, var det, fordi hun vilde opnaa noget derved, om ikke andet saa det at knytte ham fastere til sig, og selve Sagen regnede hun for noget ganske ligegyldigt; hun kendte i den Henseende lige saa lidt til Begær som til Samvittighedsnag. — Hun var godhjertet, tog sig gerne af alle, der var i Forlegenhed,

og hjalp dem paa enhver Maade; hendes Hus og hendes Pengekasse var altid aabne for dem, der trængte, og det var i alt Fald til Dels ved sin Hjælpsomhed, hun til sidst ruinerede sig selv. — Hun havde desuden, hvad Rousseau ganske manglede, da han kom til hende, sin Tids Dannelse, ikke blot den selskabelige, men ogsaa den intellektuelle.

Opholdet hos Fru Warens strakte sig denne Gang til Rousseaus Skuffelse kun over tre Dage; hun sendte ham til Turin, hvor han i et Institut skulde forberedes til Trosskiftet. Efter en Indespærring paa et Par Maaneder i denne Anstalt gik han ind paa højtideligt at afsværge sin Tro og lade sig optage i den katolske Kirke. Han gjorde det aabenbart væsentligst i Forventning om, at det skulde hjælpe ham til at gøre den glimrende Karriere, som han stadig regnede med, naar han drømte om Fremtiden.

Hans Forventninger blev imidlertid skuffede. Hans nye Trosfæller syntes ikke at interessere sig for hans Skæbne, da de havde opnaaet at faa ham indlemmet i Kirken. Man gav ham 20 Francs og afskedigede ham; saa maatte han selv se, hvad han kunde udrette med denne Driftskapital i den store fremmede By. Pengene fik jo hurtig Ende, og det tegnede nu langt fra godt for ham. Han prøvede at gaa rundt til de handlende for at tilbyde sig som Gravør; men der var ikke noget at gøre.

En Købmandsfrue, hvis Mand var paa Rejse, fandt Behag i hans Ansigt og havde vel ondt af det for ham; hun tog ham i Huset nogle Dage; men da hendes Mand kom tilbage, blev han brutalt jaget paa Porten. Han fik nogle Maaneder Plads som Tjener hos en gammel, adelig Dame, Fru Vercellis; hun døde, og han kom saa som Lakaj til en Greve, hvor han var en Tid, og hvor man syntes godt om ham og sikkert gerne vilde have gjort noget for ham. Han gik imidlertid stadig og levede i sine Fantasislotte; han mente, at den unge Frøken der i Huset, Grevens Barnebarn, skulde blive

forelsket i ham, og at han saaledes straks skulde komme op paa de straalende Højder, hvor han hørte hjemme, og da han mærkede, at den Godhed, man nærede for ham, slet ikke sigtede paa saadanne høje Maal, løb han sin Vej med en Landstryger Bacle, som han traf paa Gaden.

Han havde nu en herlig Fodvandring op over Bjergene sammen med denne prægtige, godmodige og livsglade Vagabond. Vandringerne stiledes mod Annecy, og det sidste Par Dage gik Rousseau og trykkedes noget af sit Rejseselskab. Det var i og for sig betænkeligt nok at komme og fremstille sig for Fru Warens og bede om hendes Hjælp, og det vilde jo ikke gøre Stillingen bedre, at han kom med en Kammerat, der tydeligt nok hørte hjemme paa Landevejen. Paa den anden Side var det ikke saa let at afskedige Bacle, der havde været en saa trofast Rejsefælle og Hjælper paa hele Turen og nok kunde fortjene at dele Rousseaus forventede gode Dage med ham nogen Tid. Bekymringen viste sig imidlertid helt overflødig; Bacle har øjensynligt godt nok forstaaet Situationen, og han var en mere fintfølelse Natur end Rousseau. Da de kom til Annecys Port, sagde han: „Saa, nu er du hjemme, farvel!“ Dermed drejede han rundt paa Hælen og drog fløjtende videre ud i Verden, og de saas ikke mere.

Fru Warens tog lige saa venligt imod Rousseau som første Gang og var lige saa villig til at tage sig af ham. Hun sendte ham hen til en kyndig Ven, hun havde der i Byen, for at han kunde faa et Indtryk af ham og give hende Raad angaaende hans Fremtid. Svaret gik ud paa, at han havde ringe Evner og i det højeste kunde drive det til at blive Landsbypræst. Da der nu netop var en stor Præsteskole i Annecy, blev Rousseau sendt derhen; men det varede kun nogle Maaneder, saa maatte det opgives.

Fru Warens fik ham nu anbragt i Huset hos en Kapelmester Nicoloz ved Domkirken, en tiltalende gammel Pebersvend, som elskede sin Musik over alt i Ver-

den, men desværre dernæst elskede Vin. Han havde megen Godhed for Rousseau og vilde gerne have ham til at dele hans Begejstring for Musikken og til at dyrke den; han naaede ikke nævneværdige Resultater af sine Anstrengelser, da de strandede paa Rousseaus Dovenskab; alligevel har dette Ophold nok bidraget noget til, at Musikken siden blev en Hovedinteresse for Rousseau.

Mester Nicoloz var en hidsig Herre, og da han fik et Sammenstød med nogle af de høje gejstlige Herrer ved Domkapitlet, opgav han sin Stilling og vilde snige sig bort fra Byen for at komme til Lyon, hvor han havde en god Ven. Fru Warens bestemte, at Rousseau skulde rejse med ham for at være ham behjælpelig, da Mesteren led af Epilepsi og derfor ikke kunde rejse alene. Da han kom tilbage fra denne Udflugt, var hans Velynderinde borte; hun var rejst til Paris og havde ikke efterladt nogen Adresse eller nogen Besked til ham. Dette var i Foraaret 1730.

I de to næste Aar førte Rousseau nu et rent Landstrygerliv. Han gik fra By til By i Svejts og var ikke kræsen i Valget af Midler til at skaffe sig Føden. Han havde Dristighed nok til at optræde som Kapelmester og give en stor offentlig Forestilling i Lausanne, skønt han næppe havde Begreb om Musik; Fiaskoen var da ogsaa overvældende. Han slog sig sammen med en Svindler, der gik omkring klædt ud som Armenier og foregav at samle Penge til den hellige Gravs Kirke. Svindleren blev arresteret; men Myndighederne fandte Godhed for Rousseau, saa han ikke blot slap fri for Tiltale, men fik det Raad at rejse til Paris og blev forsynet med Anbefalingsskrivelser til Folk, som kunde være ham behjælpelige med at faa en passende Sysselsættelse der. Han gik til Fods de 60—70 Mil til Paris, saa Byen og fandt den hæsliig og i alle Maader utiltalende. Han blev der da ogsaa kun kort og begav sig saa til Fods til Lyon, en omtrent lige saa lang Vej. Der hørte han endelig fra Fru Warens, som nu boede i

Chambéry, ikke saa langt fra hendes forrige Bopæl. Han kom tilbage til hende og havde nu nogenlunde fast sit Tilhold der i syv Aar indtil 1739.

Hun havde skaffet ham en Ansættelse paa Matrikelskontoret, hvorved han kunde tjene sin Føde som andre skikkelige Folk, og han befandt sig straks særdeles godt derved. Han begyndte at faa Smag for anden Læsning end den, som han tidligere havde gjort saa grundigt Bekendtskab med i Lejebiblioteker, og Fru Warens var ham her en god og utrættelig Hjelper. Hun lærte ham ogsaa at skrive korrekt og søgte at uddanne hans Smag, navnlig i litterær Henseende. Arbejdet ved Matrikelsvæsenet vakte hans Interesse for Matematik, som han skaffede sig noget Kendskab til, og de botaniske Interesser i Fru Warens's Hus smittede ham, saa han begyndte at dyrke dette Fag; hans Lyst til at strejfe omkring paa Udflugter forenedes jo godt dermed.

Samtidig arbejdede han med Iver paa at sætte sig ind i Musikkens Teori, og han kom saa vidt, at han i 1734 kunde optræde som Musiklærer uden at gøre Skandale. Han fik ogsaa nogle Elever, mest Kvinder, og nu fik Fru Warens den Tanke, at hun burde beskytte ham mod Fristelser, som dette kunde føre med sig. Paa en Spadseretur tilbød hun ham derfor, at han kunde blive hendes Elsker; hun gav ham en Uges Betænkningstid, hvorefter han, uden Henrykkelse, tog imod Tilbudet.

Kort efter fik han at vide, at hendes Forvalter og Medhjælper i Botanikken, Claude Anet, havde den samme Stilling hos hende; men det fandt han ikke noget utiltalende i. Derimod kunde det se ud til, at dette Treforbund ikke faldt saa godt i Anets Smag; han døde, og flere Ting tyder paa, at han tog sig selv af Dage.

Denne Anet havde været en udmærket Hjelper for Fru Warens, og da han var borte, begyndte det at gaa ned ad Bakke for hende. Han havde holdt Orden i

hendes Pengesager; det var noget, hun ikke selv havde Evne til, og Rousseau var hende i alt Fald ikke nogen Hjælper i den Henseende.

I 1737 rejste Rousseau til Montpellier for at søge en Specialists Hjælp for en Sygdom, som han led af eller bildte sig ind, at han led af. Han fortæller meget udførligt om et Elskovseventyr, han oplevede paa Rejsen, og som syntes at faa ham til til at glemme Sygdommen. Da han kom tilbage, var Fruen flyttet ud paa Landet og havde antaget en ny Mand som Administrator og som Elsker. De tre boede nu sammen i to Aar 1738—40, og det blev for Rousseau nogle meget frugtbare Arbejdsaar. Han kastede sig i den Tid over Studier og erhvervede sig en Kundskabsmængde, som nok kan synes os forbavsende hos en Mand, der aldrig har haft nogen Skolegang.

Han gik løs paa Bøgerne med samme Gridskhed og med samme Henrykkelse, som en sulten Landstryger viser, naar han sættes til et godt Maaltid, og han indleder Fortællingen om de to Aar med Ordene: „Her begynder mit Livs korte Lykke“. Han har vel nok Ret deri; men det er i alt Fald fra samme Landophold, at man mærker en væsentlig Forandring i hans Sindstilstand; hans Munterhed og Glæde ved Livet og ved Menneskene, han træffer, forlader ham; han bliver mere bitter i sin Dom over Mennesker, ogsaa noget menneskesky og menneskefjendsk.

I 1740 rejste han til Lyon, hvor han havde faaet en Plads som Huslærer hos en højtstaaende Øvrigheds-person Mably. Han skulde undervise et Par Dreng; men det gik ikke. Det var et Par Lømler, og Rousseau forstod ikke at sætte sig i Respekt hos dem. Han forlod Tjenesten efter henved et Aars Forløb, vistnok til Dels fordi man ikke godt kunde finde sig i hans Rapsetilbøjeligheder.

Da han kom tilbage til Fru Warens, var hendes Pengeforhold i den mest fortvivlede Tilstand, og han besluttede sig til som Rotterne at forlade det synkende

Skib. Han havde under sine Musikstudier udtænkt et nyt Nodesystem, og nu vilde han til Paris for at forelægge sin Opfindelse for det franske Akademi, der dengang som nu var Højesteret i videnskabelige Sager.

Hermed slutter 1'ste Bind af „Bekendelserne“, og Rousseau regner dette Tidspunkt for Overgangen fra Ungdoms- til Manddomsaarene. I dette 1'ste Bind, der fylder saa meget som 400 Sider i denne Bog, er der gennemgaaende en lys Tone over Beretningerne; han fortæller med Henrykkelse om sine Fodvandring og med Humør om mange af sine Oplevelser. Af *Bekendelser* er der adskillige, som det er vanskeligt at tilgive ham, eller som man vanskeligt kan tilgive ham at han beretter om. Der er erotiske Forvildelser og navnlig Fantasier, som gør et meget utiltalende Indtryk, og der er lave Handlinger. Af disse skal jeg blot nævne to, som han selv understreger stærkt.

Den ene begik han, da han fulgte Kapelmester Nicoloz til Lyon. Mesteren fik paa Lyons Gader et af sine Anfald, og Rousseau løb sin Vej og lod ham ligge der. „Himlen ske Tak, at jeg har faaet aflagt denne tunge Tilstaaelse; havde jeg endnu mange lignende at aflægge, maatte jeg lade det Arbejde, jeg her har begyndt, være ufuldendt.“

Den anden begik han, mens han var i Turin som Tjener hos den gamle Fru Vercellis. Da hun var død, og man skulde til at have Rede paa, hvad der fandtes i Huset, fandt man i Rousseaus Besiddelse et fint Halsbaand, som han havde set Lejlighed til at stikke til sig. Da man spurgte, hvorledes han var kommen i Besiddelse deraf, sagde han, at Kokkepigen Marion havde givet ham det.

„Marion var en smuk Pige; hun havde en Friskhed i Farven, som man kun finder hos Folk fra Bjergene; fremfor alt var der over hende noget saa blidt og beskedent, at man ikke kunde se hende uden at holde af hende. Tilmed var hun en god og ærbar Pige og havde altid vist en urokkelig Troskab over for den,

hun tjente. Det overraskede derfor, at jeg nævnede hende. Man havde næppe mindre Tillid til mig end til hende, og derfor ansaa man det for vigtigt at faa Rede paa, hvem der var Tyven, jeg eller hun. Man lod hende komme ind i Nærværelse af mange tilstedeværende, hvoriblandt Grev della Rocca.

Hun kom; man viste hende Baandet, og jeg beskyldte hende med den største Frækhed. Hun blev yderst bestyrtet, tav og tilkastede mig et Blik, som kunde have afvæbnet en Djævel; men mit ryggesløse Hjerte modstod det. Hun nægtede endelig med Bestemthed, men uden Heftighed, formanede mig at gaa i mig selv og ikke bringe Vanære over en uskyldig Pige, som aldrig havde gjort mig noget ondt. Jeg fastholdt med Helvedes Skamløshed min Erklæring og paastod lige i Ansigtet paa hende, at hun havde givet mig Baandet.

Den arme Pige begyndte at græde og sagde kun: „Ak, Rousseau, jeg holdt Dem for et godt Menneske. De gør mig meget ulykkelig; men jeg vilde nødig være i Deres Sted.“ Det var alt. Hun blev ved at forsvare sig med lige saa megen Ligefremhed som Fasthed, men uden at tillade sig mindste Udfald mod mig. Dette Maadehold i Forbindelse med min bestemte Tone gjorde, at hun tabte Sagen. Det syntes ikke tænkeligt, at der paa den ene Side kunde være en saa djævelsk Frækhed og paa den anden Side en saa englelig Sagtmodighed.“

Rousseau udbreder sig derefter vidtløftigt over de Kvaler, som denne Begivenhed siden har voldt ham, naar han har tænkt paa den og har maattet forestille sig, hvorledes Ofret for hans Gemenhed maaske er gaaet helt til Grunde; men det hele gør kun et halvægte Indtryk. Det kan godt være, han pines ved Tanken om den slette Handling; men samtidig nyder han i alt Fald det, at han pines, og beundrer sig selv, fordi han saa aabent fortæller om sin Skam og saa kraftigt fordømmer Handlingen. Trods de store Ord om An-

geren ligner det hele nu aldeles ikke den Anger, som kan trykke en Mand til Jorden eller drive ham ud i Vanviddet; det ligner mere en Fantasianger, og naar man kender Rousseau noget nøjere, kan man endog faa den Tanke, at maaske selve den slette Handling, han beretter om, er uvirkelig og er opfundet for at være Baggrund for de Følelser, han ønsker at stille til Skue.

Vil vi nu atter her, da han gaar ind i Manddommen, danne os et Skøn over, hvilke Betingelser han har for at komme til at betyde noget for Menneskeheden, som Fører for den, saa vil vi finde, at Betingelserne er vanskelige at faa Øje paa. En af hans nyeste Biografer siger om ham paa dette Tidspunkt:

„Saadan er Manden. Fuld af Naivetet og Godhed og med noget Anlæg for moralsk Forbedring, med den formildende Omstændighed, at det er ham selv, som fortæller os om sin Skam. Saadan er han i alt Fald: fordærvet som Barn og Yngling, en letsindig Vagabond — doven, svag og med Indbildningen fuld af Gøglebilleder — løgnagtig og tyvagtig, Tyv for sidste Gang ved ni og tyve Aars Alderen hos Hr. Mably — paa en Gang Protestant og Katolik — en Overløber, som visselig kan undskyldes, men som dog har sveget sit Fædreland og sin Religion — længe den medgørlige Elsker hos en godhjertet, men lidet agtet Kvinde, paa hvis Bekostning han lever — for øvrigt meget sygelig, ødelagt af Nervøsitet og med Anlæg for Sindsyge. — Saadan er den Mand, som ved ni og tyve Aars Alderen begiver sig til Paris for at gøre sin Lykke, og som nogle Aar senere paatager sig at reformere Samfundet og optræde som Lærer i Dyd.“

Dette er ganske vist noget uvenligt skrevet; men Kendsgerningerne er da rigtige nok.

ROUSSEAU'S LIV FRA 30 TIL 40 AARS ALDEREN

Rousseau kom saa til Paris i Efteraaret 1741. Hans Afhandling om Nodeskriften blev forelagt i Akademiets Forhandlinger; men den ventede store Anerkendelse udeblev, idet det viste sig, at Opfindelsen ikke var ny.

Han gik saa i nogle Maaneder og fordrev Tiden med Spadsereture og med Skakspil, som han kastede sig over med megen Iver i Haab om paa dette Felt at kunne præstere noget hidtil uset. Han havde den Tro, at „hvem der blot i en eller anden Ting, ligegyldigt hvilken, er den første, kan være sikker paa at blive bemærket, og saa vil mit Talent gøre Resten.“

Hans Penge slap imidlertid op, og Stillingen var ved at blive meget vanskelig. En Jesuiterpater, som han havde stiftet Bekendtskab med, raadede ham til at forsøge sin Lykke hos højtstaaende Damer, da det syntes vanskeligt at erobre Mændene. „Kvinderne er Kurver, til hvilke de kloge af Mændene er Asymptoter; de nærmer sig dem stadig mere og mere — men de rører dem ikke.“ Med denne Aandrigheid, som kun Matematikere helt kan værdsætte, vilde den kloge Pater give Rousseau baade et Raad og en Advarsel, og den sidste var ogsaa højst fornøden. Han forelskede sig nemlig regelmæssigt i enhver fornem Dame og manglede saa den Dannelse og Takt, der kunde have gjort det tilgiveligt i de Kredse.

Pateren havde omtalt ham til nogle højfornemme Damer, navnlig en Baronesse Beuzenval og hendes Datter, der var gift med en Marquis, og han skaffede ham en Indbydelse eller snarere en Tilladelse til at komme og præsentere sig. Det første Besøg var nær blevet det sidste. Baade Fruen og Datteren, der var til Stede, tog venligt imod ham og viste Interesse for hans Musikstudier, og da han vilde til at gaa, sagde Fruen: „De

har langt til Deres Kvarter; bliv hellere og spis her!" Han lod sig ikke nøde, da Stillingen var saaledes, at et godt Maaltid Mad betød noget for ham. „Et Kvarters Tid efter forstod jeg af en Bemærkning, at det var Meningen, jeg skulde spise sammen med Tjenerskabet. Fru Beuzenval var en meget god Dame, men indskrænket og alt for fyldt af Tanken om sit berømte polske Adelskab; hun havde derfor alt for lidt Forestilling om de Hensyn, man skylder Talenter. Hun bedømte mig endog ved denne Lejlighed mere efter min Holdning end efter min Paaklædning, som, om end den var tarvelig, dog var meget anstændig og aldeles ikke tydede paa en Mand, som man kunde lade spise sammen med Tjenestefolkene. Vejen hen til *deres* Bord havde jeg glemmt for saa lang Tid siden, at jeg ikke ønskede at lære den at kende igen. Uden at lade mig mærke med nogen Misfornøjelse sagde jeg til Fru Beuzenval, at jeg nu kom i Tanker om en lille Forpligtelse, som gjorde, at jeg helst maatte se at komme hjem, og jeg rejste mig for at gaa. Marquisen nærmede sig sin Moder og hviskede hende noget i Øret, og det gjorde Virkning. Fruen rejste sig for at holde mig tilbage og sagde: „Jeg regner med, at De vil gøre os den Ære at spise sammen med os.“ — Jeg mente, det vilde være dumt at vise mig stolt, og jeg blev. For øvrigt havde Marquisens Godhed rørt mig og gjort hende interessant for mig.“

Det er den Mand, der om faa Aar skriver de flammende Ord om „Uligheden blandt Mennesker“.

Det lykkedes nu virkelig for Rousseau i Løbet af nogle faa Maaneder at komme ind i de allerfineste Kredse i Paris. For ham selv er der ikke noget mærkeligt deri; han siger: „En ung Mand, der kommer til Paris med en taalelig Figur, og som aabenbarer noget Talent, er altid sikker paa at blive godt modtaget.“ At lige det modsatte er sandt, har mangfoldige unge Talenter maattet bekende, baade paa Rousseaus Tid og siden.

Det, der hjalp ham, var sikkert Paterens Raad. Damerne fandt ham interessant. Han var ganske vist ikke paa Højde med Dannelsen i deres Saloner; han var vel baade frygtsom og kejtet i Selskaberne og kunde, som han selv fortæller, sige forfærdelige Dumheder, bare for at sige noget, og for at der kunde blive lagt Mærke til ham, og i Aandrigheid kunde han slet ikke maale sig med de Folk, han kom sammen med der. Men netop Frygtsomheden og Kejtetheden og Manglerne i det hele var ham snarest en Anbefaling, da det var noget, der henledte Opmærksomheden paa ham i de Kredse, og saa var der i hans Udseende og Tale noget smægtende, som Damerne ogsaa fandt Behag i.

Om en Fru Dupin, i hvis Hus han kom, siger han: „Hun ønskede at se om sig alle dem, der gjorde Opsigt: de store, Forfatterne, de skønne Kvinder; man traf hos hende kun Hertuger, Gesandter og Størkors“, og af den Art var de Saloner, hvor han nu fik Adgang. Han havde ganske vist ikke vakt Opsigt endnu, og han opnaaede da heller ikke at blive en fremtrædende Figur i dette fine Selskab; men han opnaaede da at komme der, og han befandt sig overmaade godt derved. Alle var venlige mod ham og viste ham Opmærksomhed, som det dannede Selskabs Love bød det. Det var maaske nok mere, end han ret kunde taale. Hans Hovmod begynder at træde frem paa det Tidspunkt.

De formaaende Velynderinder maatte tænke paa at skaffe ham en Stilling, og de fandt en, som de mente passende for ham; han skulde være Sekretær hos en Adelsmand, Hr. de Montaigu, der var Frankrigs Gesandt i Republikken Venezia. Han forlod Paris for at overtage denne Stilling i 1743.

Hr. de Montaigu havde ikke anden Adkomst til sin Stilling end sit fine Adelskab; han var dum, uvidende og ganske ude af Stand til at besørge Gesandtskabsforretningerne. Rousseau maatte derfor gøre alt Arbejdet; han mener selv, at han gjorde det fortrinligt,

og at han egnede sig særdeles til en saadan Post, og der er da heller ikke noget, der tyder paa, at det er tomt Praleri. Han var sikkert i alle Maader Pladsen voksen, takket være Fru Warens, som havde ikke saa lidt med diplomatiske Sager at gøre og talte med Rousseau om alle sine Affærer.

Men efter et Aars Forløb afskedigede Hr. de Montaigu ham, efter at der havde været en Del voldsomme Scener mellem de to Medarbejdere, Scener, hvor Uretten sikkert overvejende var paa Gesandten's Side.

Rousseau havde i den følgende Tid en hel Del Bryderier som Følge af denne Stilling, idet de Montaigu ikke vilde betale ham saa meget, som han mente at kunne gøre Krav paa. En enkelt af de omstridte Poster har nogen Interesse. Rousseau har opført sine Rejseudgifter paa Vejen til Venezia, og der optræder et Beløb, der angaar en Omvej til Chambéry, hvor Fru Warens boede. Montaigu nægtede at betale dette Beløb, idet han gjorde gældende, at denne Omvej ikke havde noget at gøre med Tjenesten hos ham, og Rousseau holdt fast paa, at han skulde have Pengene. Men det, der er mærkeligt ved hele Sagen, er, at Rousseau i „Bekendelser“ udtrykkeligt siger, at han ikke paa denne Rejse besøgte Fru Warens: „I Lyon havde jeg gerne lagt Vejen over Mont Cenis for paa Rejsen at besøge min arme Mama; men jeg rejste nedad Rhone og indskibede mig i Toulon til Genua, til Dels af Sparsommelighed“.

Enten maa jo Opgivelsen til Gesandten eller Rejseberetningen i „Bekendelser“ være forkert. Det sidste kunde man maaske finde mest forklarligt, da „Bekendelser“ er skrevet mange Aar efter Rejsen; der er dog nogen Vanskelighed ved at tage imod den Forklaring, da han ikke kan have forvekslet denne Sørejse fra Toulon med en anden Tur; han har aldrig før eller siden gjort denne Rejse. Er Fremstillingen i „Bekendelser“ korrekt, har han altsaa opgivet forkert overfor Gesandten, for at faa nogle flere Penge af ham;

han kunde maaske føle sig berettiget dertil, da denne, efter hvad Rousseau fortæller, benyttede Uærlighed over for ham. Det er ikke helt uforeneligt med Rousseaus Karakter og Tænkemaade paa dette Tidspunkt. Han meddeler selv, at han flere Gange i Paris skaffede sig Penge paa en Maade, der ikke var meget finere. Naar han blev budt med i Teateret af en af sine velhavende Venner, og denne betalte Billetten for ham, fulgte han med ind i Trængselen, men sneg sig saa bort, gik tilbage til Billethullet, afleverede Billetten under et eller andet Paaskud og fik Pengene for den udbetalt.

Han kom tilbage til Paris i Efteraaret 1744 og følte sig skuffet ved ikke at møde den samme eksempelløst velvillige Modtagelse som forrige Gang; hans Ven Jesuiten vilde ikke have med ham at gøre, og Fru Beuzenval modtog ham meget køligt. Han maatte se at staa paa egne Ben, og det faldt ham ikke let. Han havde før forsøgt at skrive en Opera og gjorde nu et nyt Forsøg, som dog heller ikke lykkedes, for saa vidt som han ikke kunde faa Operaen opført paa det kongelige Operahus; ellers var Stykket ingenlunde mislykket, og det henledte da ogsaa Opmærksomheden paa ham som musikkyndig; men det kunde han jo ikke leve af.

I denne Tid, da han var meget vanskeligt stillet, knyttede han en Forbindelse, der fik Betydning for ham Livet igennem. I et Pensionat, hvor han boede, var der en ung Pige, Therese Levasseur, som gjorde Opvartning. De andre Pensionærer brugte at lade hende være Skive for deres Morsomheder, og Rousseau optraadte ved nogle Lejligheder som hendes Ridder over for dem.

Det endte med, at de to slog sig sammen. Han erklærede over for hende, at han aldrig vilde forlade hende; men han vilde heller ikke gifte sig med hende, og hun gik ind paa det Vilkaar.

Der er blevet sagt mange haarde Ord om denne

Pige: hun var dum, grim, komplet uvidende, grov og simpel i sin Tænke- og Følemaade, i alle Henseender Rousseau en ganske uværdig Ledsagerske, som kun har været ham til Fortræd.

I Beskrivelserne af hende er der sikkert betydelig Overdrivelse; man har ikke Billeder af hende som ung Pige; men det, der viser hende som ældre, kunde godt tyde paa, at hun har været ganske tiltalende som ung; i alt Fald har hun været smukkere end flere af de Kvinder, Rousseau før og siden var dødeligt forelsket i. Han siger selv om hende: „Den første Gang, da jeg saa denne unge Pige vise sig ved Bordet, gjorde hendes beskedne og anstændige Væsen Indtryk paa mig og endnu mere det blide og levende Blik i hendes Øjne, der altid har syntes mig uforlignelige.“

I det hele har hun nok været, hvad vi vilde kalde en meget jævn og tarvelig Pige.

Men hun var i alt Fald en huslig Hjælper for Rousseau, saa længe han levede, og er hun derved blevet løftet op til Kredse, som hun ellers ikke kunde have ventet at komme i, har det dog ikke været ensbetydende med, at hendes Liv blev en Dans paa Roser. Hun har ikke kunnet være med i Rousseaus Arbejde eller dele hans Tanker; men hun har hjulpet ham, naar han var syg og nedtrykt, og begge Dele var han næsten i Regelen i de 35 Aar, hun levede sammen med ham.

De fik Børn sammen, fem i alt, og Rousseau sendte dem straks efter deres Fødsel til Hittebørnshospitalet uden at se dem, uden at sikre sig Mulighed for senere at faa noget at vide om deres Skæbne, ja uden at notere sig Datoen for deres Indlevering. Hittebørnshospitalet var en Anstalt, der var velkendt i de Kredse, Rousseau kom i; det var en Anstalt, hvor ethvert nyfødt Barn kunde indleveres uden nogen Omstændighed, og det var bekendt, at den Fremtid, der ventede de fleste af disse Børn, var en hurtig Begravelse, og at mange

af dem, der naaede voksen Alder, blev Forbrydere og Skøger.

Rousseau siger, at han uden nogen Betænkelighed sendte sit første Barn derhen, „den eneste Betænkelighed, jeg havde at overvinde, var Thereses; jeg havde al optænkelig Møje med at faa hende til at gribe til dette Redningsmiddel“. Anden Gang siger han: „Therese var ikke mere enig med mig end første Gang; hun adlød sukkende“.

Naar Talen som her er om en Mand, der vil være Menneskehedens Lærer i Dyd, og i Særdeleshed naar det drejer sig om en Mand, der om faa Aar skal optræde som den store Lærer i Opdragergerning, er dette unægtelig en Adfærd, som kunde tiltrænge en Forklaring, Undskyldning kan der ikke saa godt være Tale om. Rousseau har da ogsaa rigeligt med Ord derom; det er en Sag, han udtaler sig om ved mange Lejligheder.

I „Bekendelser“ siger han:

„Medens jeg filosoferede over Menneskets Pligter, indtraf en Begivenhed, som fik mig til at tænke over mine egne; Therese blev frugtsommelig for tredje Gang. Jeg satte mig nu til at undersøge mine Børns Bestemmelse og mit Forhold til deres Moder ud fra Naturens Bud, fra Retfærdighedens og fra den rene og sande Religions, den, der er evig som dens Ophav, men som Menneskene har tilsmudset, idet de foregav at ville rense den, og af hvilken de ved deres Formler har lavet en Religion, der kun er Ord — ud fra den Betragtning, at det ikke koster meget at foreskrive det umulige, naar man kun fritager sig selv for at gøre det.“

Dersom jeg bedrog mig i de Resultater, jeg kom til, er det forbavsende, at jeg kunde overgive mig til dem med en saadan Sjælssikkerhed. Havde jeg været af de fra Fødselen nedrige Mennesker, der er døve for Naturens blide Stemme, i hvis Indre der ikke op-

kommer nogen sand Følelse for Retfærdighed og Menneskelighed, saa vilde saadan Forhærdelse være meget letforstaaelig. Men denne Hjertevarme, den levende Følsomhed, den Lethed til at knytte mig til Mennesker med ømme Baand, den Kraft, hvormed disse Baand holder mig, den voldsomme Smerte, naar de brister, den medfødte Velvillie mod alle mine Medmennesker, den varme Kærlighed til det sande, det gode, det skønne, det rette, den Skræk for det onde af enhver Art, Umuligheden af at hade eller skade andre eller endog at ville det, den Ømhed, den levende og varme Bevægethed, som jeg føler ved Synet af alt det, som er dydigt, ædelt, elskværdigt: kan alt dette forenes i en Sjæl sammen med den Fordærvelse, som uden Betænkelse træder en af de helligste Pligter under Fødder? Nej, jeg føler det, og jeg siger det højt: dette er ikke muligt. Ikke et Øjeblik i sit Liv har Jean Jacques kunnet være en Mand uden menneskelig Følelse, uden Moral, en unaturlig Fader. Jeg har kunnet bedrage mig, men ikke forhærde mig. Mere end een Gang siden da har mit Hjertes Klager lært mig, at jeg har taget fejl; men min Fornuft har ikke sagt det samme, jeg har ofte velsignet Himmelen, fordi den derved sikrede mine Børn mod deres Faders Skæbne og mod den, som truede dem, naar jeg vilde være nødt til at forlade dem.“

Til en af de fornemme Damer, som havde taget sig af ham, skrev han i 1751 et Brev om denne Sag:

„Ja, jeg har sat mine Børn i Hittebørnshospitalet. Jeg har bebyrdet denne Anstalt, som er oprettet for det samme, med deres Underholdning. Naar min Ulykke og mine Plager har berøvet mig Evnen til at opfylde en saa kær Pligt, er det en Skæbne, som man kan beklage mig for, men ikke en Forbrydelse, man kan bebrejde mig. — — Man maa ikke sætte Børn i Verden, naar man ikke kan ernære dem. Undskyld, Madame, Naturen vil, at man gør det, eftersom Jorden producerer nok til at ernære alle Mennesker. Men

det er de riges Stand, det er Deres Stand, som stjæler mine Børns Brød fra min Stand. Naturen vil ogsaa, at man sørger for sine Børns Eksistens; det er det, jeg har gjort. Dersom der ikke eksisterede et saadant Asyl for dem, vilde jeg gøre min Pligt og beslutte mig til at dø af Sult hellere end lade dem savne. — — Man gør ikke saadanne Børn til fine Herrer, men til Bønder og Haandværkere. Jeg ser intet i denne Maade at opdrage dem paa, som jeg ikke vilde benytte mig af for mine Børn, hvis jeg skulde være deres Opdrager. — — De skulde ikke lære at danse eller ride; men de skulde have gode Ben, som ikke trættedes. Jeg vilde ikke uddanne dem til Forfattere eller til Kontorfolk; jeg vilde øve dem i at haandtere ikke Pennen, men Ploven, Filen og Høvlen, Redskaber, som lader dem føre et sundt, arbejdsomt og uskyldigt Liv, og som ikke misbruges nogen Sinde til at gøre ondt med. — Det er dertil, de er bestemte. Ved denne Bondeopdragelse vil de blive lykkeligere end deres Fader. Saaledes vilde Platon, at alle Børn skulde opdrages i hans Republik, at hvert Barn skulde blive ukendt for sin Fader.

Hvorledes skulde jeg kunne ernære en Familie? Naar jeg var nødt til at leve som Forfatter, hvorledes skulde jeg da, i mit Tagkammer, for huslige Bekymringer og Børnestøj kunne faa den Ro i Sjælen, som er nødvendig, for at et saadant Arbejde skal bringe Udbytte. Skrifter, som dikteres af Sulten, indbringer ikke meget, og det er en Hjælpekilde, som snart er udtømt. Saa maa man ty til Protektion, til Intriger, søge et eller andet foragteligt Erhverv. — — Nej, Madame, det er bedre, at de er forældreløse, end at de skulde have en Slyngel til Fader.“

Alt dette bedømmes meget forskelligt af de forskellige Mennesker. Der er dem, hvis Sind kommer i det stærkeste Oprør, naar de hører om selve Handlingen, men som røres til Taarer, naar de gør Bekendtskab med hans Forsvar, og derefter tilgiver ham helt

og fuldt; der er andre, som kan høre om selve Forbrydelsen uden at oprøres eller uden dermed at have deres Dom færdig om Manden, men som efter at have læst Forsvaret ikke godt kan finde Ord stærke nok til at betegne deres Modbydelighed for Manden med.

Der er Folk blandt Rousseaus Tilbedere, der kan gaa videre endnu end han selv i Forsvaret, eller som mere klart og konsekvent kan gøre det gældende, som han ender med i det ovenfor anførte. En af dem skriver:

„Da vor Filosof nu engang havde betraadt Forfatterbanen, følte han sig kaldet eller snarere drevet ved sit Geni til Arbejder og Pligter af en højere Orden, til saadanne, som ikke kunde forenes med de besværlige og almindelige Bryderier, som en uformuende Fader ellers maa paatage sig, naar han skal opdrage og ernære sine Børn. Naar han nu paalagde Samfundet denne Underholdning og Opdragelse, i den Anstalt, som er bestemt netop dertil, mente han sig i Stand til fuldtud at kunne yde Erstatning ved sine Værker.

Har Rousseau virkelig haft denne Tanke, er Spørgsmaalet ikke, om den, almindelig talt, er berettiget, men om det, at der havde været fem Personer mere i Verden, der bar Navnet Rousseau*) og havde været underholdte og opdragne af deres Fader, vilde have været bedre for os, naar saa *Héloise* og *Émile* ikke havde været skrevne, med andre Ord, om Rousseau, naar han bebyrdede os med sine Børn, ikke har givet os den Erstatning, som han roste sig af“.

En af Rousseaus nyeste Biografer, der citerer dette, føjer til: „Her fremtræder i Praksis for os den ærværdige Teori, som Ellen Key har fremsat: „Menneskeheden behøver ikke alene Mænd, som er rede til at ofre deres Liv for en Ide, men ogsaa Mænd, som har det Mod at ofre *andre* for den Opfattelse af Idealet, som de har dannet sig“. — Det er uomtvisteligt,

*) Rousseau er et ret almindeligt fransk Navn; det betyder Rødhoved.

at Rousseau har haft det „Mod“, og at han ikke har haft det modsatte, nemlig den Fejghed, som bestaar i at ofre sig for andre, specielt for sine Børn“.

AFHANDLINGEN OM VIDENSKAB OG KUNST

Uden endnu at have præsteret noget fremragende var Rousseau kommen i Forbindelse med de betydeligste af de filosofiske Forfattere, Frankrig dengang havde. Der var paa den Tid en overordentlig Begejstring for Kundskab og Viden, omtrent som i vore Dage, og en Kreds af Forfattere havde forenet sig om at udgive et mægtigt Værk, der skulde indeholde en Oversigt over hele den menneskelige Viden, et Konversationsleksikon vilde vi kalde det, man kaldte det dengang en Encyklopædi. Denne store franske Encyklopædi udkom i 1751—72 i 28 mægtige Foliobind; den blev redigeret af Diderot og d'Alembert, den første en bekendt filosofisk Skribent, den sidste en udmærket Matematiker. Til dem sluttede sig en hel Del Medarbejdere, der gik under Navnet Encyklopædister; af de mest bekendte er Rousseau, Voltaire, Grimm og v. Holbach.

Allerede mens Værket var under Forberedelse, var Rousseau kommen ind i denne Kreds; det var hans Musikstudier, der førte ham sammen med Diderot, som havde stærk Interesse i den Retning.

I 1749 var Rousseau en Sommerdag paa Vejen ud at besøge Diderot, der sad fængslet i Vincennes paa Grund af et Skrift, han havde udgivet. Det var varmt, og han satte sig ned undervejs for at hvile og gav sig til at se i en Avis, han havde i Lommen. Da faldt hans Øje paa en Meddelelse fra Akademiet i Dijon; dette lærde Selskab udsatte en Pris for den bedste Besvarelse af Spørgsmaalet: „*Har Videnskabernes og Kunsternes Genoplivelse bidraget til at ødelægge eller til at rense Sæderne?*“

Efter hvad han fortæller, satte Læsningen heraf ham i den ejendommeligste Sjælstilstand: „Dersom noget nogen Sinde har lignet en Inspiration, er det den Bevægelse, der opstod i mig ved denne Læsning. Jeg følte pludselig min Aand blændet af tusinde Lys. Mængder af levende Ideer kom frem paa een Gang, saa kraftigt og saa blandet mellem hinanden, at det satte mig i en udsigelig Forvirring. Jeg følte mit Hovede grebet af Svimmelhed som i en Rus. En voldsom Hjertebanken gjorde mig beklemt og hævede mit Bryst. Jeg kunde ikke faa Vejret under Gangen og kastede mig ned under et af Landevejstræerne, og jeg tilbragte der en halv Time i en saadan Ophidselse, at jeg, da jeg rejste mig, lagde Mærke til, at min Vest var vaad af Taarer, og jeg havde dog ikke mærket, at jeg havde grædt.

Havde jeg nogen Sinde kunnet skrive Fjerdedelen af det, som jeg saa og følte under dette Træ, med hvilken Klarhed vilde jeg da ikke have kunnet vise alle Modsigelserne i vort sociale System! Med hvilken Kraft kunde jeg da ikke have fremstillet alle vore Institutioners Misbrug! Med hvilken Simpelhed skulde jeg ikke have bevist, at Mennesket er godt fra Naturen, og at det alene er vore Institutioner, der gør, at vi bliver onde!“

Der er nogen Tvivl om, hvorvidt denne Skildring er helt rigtig; der er fra hans samtidige kommen andre Fremstillinger, der afviger ikke saa lidt fra denne. En af dem gaar ud paa, at han kom ud til Diderot, og mens de gik og spadserede sammen, fortalte han, at Akademiet havde fremsat dette Prisspørgsmaal, og at han havde Lyst til at besvare det. Diderot spurgte ham, hvorledes han havde tænkt at svare, og han sagde da, at han havde tænkt at svare bekræftende (altsaa at Videnskaberne og Kunsten havde virket til at rense Sæderne). — „Det kunde ethvert Fæ hitte paa“, sagde Diderot, „paa den Vej findes kun almindelige og udtraadte Tanker; det modsatte Synspunkt vilde være

meget mere frugtbart“. — Efter at Rousseau havde tænkt lidt derover, sagde han: „De har Ret; jeg vil følge Deres Raad“.

Det forekommer mig sandsynligst, at Rousseaus Beretning, selv om den maaske nok er noget overdreven, er Sandheden nærmest. Den anden stammer fra hans Uvenner og synes at have til Hensigt at fratage ham Æren for Ideen, han fik, nemlig den at gøre gældende, at Videnskab og Kunst ikke har velgørende Indflydelse. Dette var der nu ikke Grund til at gøre sig Anstrengelse for; selve denne Ide laa jo i Spørgsmaalet, saaledes som det var stillet. Der hørte ingen Opfindsomhed til for at se, at Sagen ogsaa kunde ses fra den Side; Akademiet havde jo gjort det ved at stille Spørgsmaalet.

Det opsigtsvækkende kunde med andre Ord ikke komme til at ligge i det Standpunkt, Besvareren indtog; det maatte ligge i Maaden, hvorpaa dette Standpunkt blev hævdet.

Den Besvarelse, Rousseau gav, er et lille Skrift, der vilde fylde en 30 Sider i denne Bog. Det er altsaa ikke nogen omfattende Undersøgelse af den Sag, der laa for; man kan paa Forhaand vide, at saadan en lille Pjece ikke kan fremstille og vurdere alt det, der kan anføres for eller imod — saaledes som man maatte fordr det af en videnskabelig Undersøgelse. Det er da ogsaa mærkeligt nok, at Rousseau fik Prisen; han fik den nemlig. Det er overordentlig let at paavise Løsheden i Bevisførelsen; ja, det er let at godtgøre, at det slet ikke er en Besvarelse af den stillede Opgave. Denne forlangte nemlig undersøgt, om Videnskabernes og Kunstens *Genoplivelse* (altsaa den bestemte historiske Begivenhed, vi kalder *Renaissancen*) har bidraget til at rense Sæderne, og Rousseau skriver om, hvorvidt Videnskab og Kunst overhovedet er fremmende for Sædeligheden, eller for *Dyden*, som han mest holder af at sige.

I det hele er det ikke saa let for os nu rettelig at bedømme dette Skrift. Det kan være rigtigt nok, som

en af hans Kritikere siger, at hvis en Forfatter nu udgav en saadan Bog, vilde den ikke vække Opsigt; man kan maaske endog være tilbøjelig til at give den Kritiker Ret, der siger, at det hele for os minder noget om en Skolestil. Men der maa man rigtignok erindre, at vi nu alle i over halvandet Hundrede Aar har levet under Indflydelse af Rousseau'ske Ideer, selv de af os, som aldrig har læst en Linie af, hvad han har skrevet, og maaske ikke kender hans Navn.

Hvilket Indtryk Bogen gør paa en Læser, der nu faar den i Hænde, har altsaa ikke saa meget at betyde; vi maa i det væsentligste bedømme den efter, hvorledes den virkede paa dem, der læste den, da den udkom. Jeg vil her anføre en Udtalelse om den af en Mand, som havde alle Betingelser for at kunne bedømme et saadant Skrift, nemlig den store tyske Kritiker og Digter *Lessing*. I en Litteraturoversigt i et berlinsk Blad skriver han i 1752:

„... Vi vil gøre Læseren bekendt med en Mand, som fra en helt anden Side betragter Videnskaberne overhovedet og de skønne Videnskaber i Særdeleshed. Det er Forfatteren af den Tale, som i Fjor fik Prisen af Akademiet i Dijon. Den angaar det Spørgsmaal, om *Genoplivelsen af Videnskaber og Kunst har bidraget til at rense Sæderne**). Man vilde vanskeligt paa Forhaand have ventet, at et Akademi vilde krone den, som besvarede dette Spørgsmaal med Nej. Imidlertid er det sket, og Hr. Rousseau, hvilket er Forfatterens Navn, har vidst at forbinde saa ophøjet Tænkemaade med en saa mandig Veltalenhed, at hans Tale vilde være et Mesterstykke, selv om den ikke af noget Akademi var erklæret for at være det ... Han har delt den i to Dele. I den første viser han med uforkastelige Vidnesbyrd fra Historien, at Sædernes Fordærvelse og Statens deraf flydende Forfald altid har været forbunden

*) Som man ser, er Titelen ikke nøjagtig; men den er i Overensstemmelse med den Titel, Rousseau har givet sin Afhandling.

med Optagelsen af Kunst og Videnskab. I den anden Del beviser han af Genstandene selv og af Virkningerne af Kunst og Videnskab, at de nødvendigvis maa drage saadanne Følger efter sig“.

Lessing giver derefter en Oversigt over Bogens Indhold, omtrent i samme Omfang som den, jeg her giver.

Rousseau begynder med at vise, hvorledes Videnskab og Kunst kom til Frankrig som til de andre Lande i Europa, og Omgangen med Muserne havde som første Virkning, at Menneskenes Omgang med hinanden blev lettere, foregik under smukkere og mere elegante Former, idet de fik Ønsket om at behage hinanden. Vi fik den fine og behagelige Omgangstone, som netop i det franske Samfund naaede sin højeste Blomstring, og som bestaar i, „at man viser sig, som om man havde alle Dyder, skønt man ingen har“.

„Hvor vilde det være lykkeligt at leve blandt os, dersom den ydre Holdning altid var et Billede af Sjælens Tilbøjelighed, dersom Sømmeligheden var Dyden, dersom vore Læresætninger tjente os som Regler for vor Livsførelse. — — Førend Kunsten havde dannet vore Manerer og lært Lidenskaberne at tale et lavet Sprog, var vore Sæder raa og uslebne, men naturlige, og Karakteren aabenbarede sig straks i Mandens Optræden. Den menneskelige Natur var i Grunden ikke bedre; men Menneskene gik med en Følelse af Sikkerhed over for hinanden, fordi enhver viste sig, som han var“. Men nu regerer Høflighedens Love os alle, og derfor viser der sig for os en bedragerisk Ensformighed.

„Alle synes at have været kastede i den samme Kværn; ingen vover at vise sig som det, han er. Mennesker, som danner den Hjord, der kaldes et Samfund, gør under de samme Omstændigheder altid det samme, dersom da ikke mægtigere Bevæggrunde drejer den anden Vej. Man ved derfor aldrig, hvem man har at gøre med. Man maa for at kende sin Ven vente paa

de store Lejligheder, det vil sige vente, til det er for sent, eftersom det netop er for disse Lejligheds Skyld, man skulde kende ham.

Man profanerer ikke mere Universets Herre ved grov Banden; men man forhaaner ham ved Gudsbespottelser. Man berømmer sig ikke for sine egne Fortjenester; men man nedsætter andres. Man overøser ikke længere sin Fjende med Grovheder, men man bagtaler ham med Behændighed. Det nationale Had udslukkes, men det samme gør Fædrelandskærligheden. — — —

Vore Sjæle er blevne ødelagte, efterhaanden som Videnskab og Kunst er gaaet frem i Fuldkommenhed. Og dette er ikke noget, som er ejendommeligt for vor Tid; det er saa gammelt som Verden. Ebbe og Flod regeres ikke mere regelmæssigt af Nattens Stjerne, end Sædernes og Retskaffenhedens Skæbne af Videnskab og Kunst. Vi har set Dyden flygte, efterhaanden som Lyset hævede sig over vor Horisont, og det samme Fænomen har man iagttaget til alle Tider og i alle Egne“.

Som Eksempler nævner han saa Ægypterne, Grækerne, Romerne, Byzans og Kina og paa den anden Side de gamle Persere, Skytherne og Germanerne; de første blev undertvungne af andre Folk og gik deres Undergang i Møde; de sidste var uovervindelige.

„Bør jeg glemme, at det blev i Hjertet af Grækenland, at man saa hæve sig hin By, lige saa berømt ved sin lykkelige Uvidenhed som ved sine Loves Visdom, denne Republik af Halvguder snarere end af Mennesker, for saa vidt deres Dyder synes højere end Menneskeslægstens. — — Athen blev Hjemsted for Høflighed, for god Smag, Filosoffernes og Talernes Land; Bygningernes Elegance svarede til Sprogets. Man saa overalt Marmor og Lærreder gjort levende ved de dygtigste Mesteres Hænder. Fra Athen er udgaaet alle de Mesterværker, der senere skulde tjene som Modeller i alle fordærvede Tider. — Billedet af Sparta er

mindre straalende. Der fødes Menneskene dydige, og selv Landets Luft synes at indblæse dem Dyd. Dette Folk har kun efterladt os Minderne om dets Heltegeringer. Gælder saadanne Monumenter mindre for os end de interessante Marmorsager, som Athen har efterladt os?

Een Athenienser var der, som kunde se, hvad al denne Videnskab indeholdt, nemlig den viseste af dem alle, Sokrates, der holdt Lovtale over det ikke at vide noget. Tror man, at vor Videnskab vilde faa ham til at forandre Mening, hvis han nu opstod iblandt os? Nej, mine Herrer, han vilde fortsætte med at foragte vor tomme Videnskab; han vilde ikke bidrage til at forøge den Flom af Bøger, hvori vi er lige ved at drukne; han vilde som dengang kun efterlade os sit Eksempel og Mindet om sin Dyd.

O, Fabricius! hvad vilde din store Sjæl have tænkt, hvis du til din Ulykke blev kaldt til Live nu og stod over for det pragtfulde Rom, som du frelste ved din Arm, og som dit hædrede Navn gjorde mere berømt end alle Statens Erobringer? „Guder!“, vilde du have sagt, „hvad er der blevet af dine Straatage og de landlige Arner, hvor tidligere Maadehold og Dyd boede? Hvad er det for et fremmed Sprog? Hvad er det for kvindagtige Sæder? Hvad betyder disse Statuer, disse Malerier, disse Bygningsværker? Afsindige, hvad har I gjort! I, Nationernes Herrer, I har gjort eder til Slaver af de letsindige Mennesker, som I har besejret. Det er Talere, som regerer eder. Det er for at berige Arkitekter, Malere, Billedhuggere og Gøglere, at I har vædet Grækenland og Asien med eders Blod. Byttet fra Karthago er givet til en Fløjtespiller. — Romere, skynd eder at omstyrte disse Amfiteatre, sønderslaa Marmorstøtterne, brænd Billederne, bortjag disse Slaver, som holder eder under Aaget, og hvis ulykkebringende Kunster ødelægger eder. Lad andre skaffe sig Berømmelse ved tomme Talenter; det eneste Talent, der er Rom værdigt, er det at erobre Verden

og lade Dyden regere der“. — Disse Fabricius's Ord vilde jeg lige saa godt kunne have lagt i Munden paa Ludvig den 12te eller Henrik den 4de. Det er sandt, at hvis Sokrates havde levet blandt os, vilde han ikke være kommen til at tømme Giftbægeret; men han havde maattet tømme en endnu bitrere Skaal: fornærmelig Spot og Foragt, hundrede Gange værre end Døden.

Vi ser saaledes, at Luksus, Opløsning og Slaveri til alle Tider har været Straffen for de hovmodige Anstrengelser, som vi har gjort for at komme ud af den lykkelige Uvidenhed, hvori den evige Visdom havde anbragt os. Det tykke Slør, hvormed den har dækket alle sine Handlinger, viser os tilstrækkeligt, at den ikke havde bestemt os til de forfængelige Undersøgelser. Men er der nogen af dens Lærdomme, som vi har rettet os efter, eller som vi ustraffede har sat os ud over. I Folkeslag, I skal nu da høre det een Gang, at Naturen har villet beskytte os mod Videnskaben, som en Moder river et farligt Vaaben fra sit Barn, at alle de Hemmeligheder, som den skjuler for os, er lige saa mange Onder, som den bevarer os imod, og at den Møje, vi finder ved at lade os undervise, ikke er den mindste af dens Velgerninger imod os. Menneskene er fordærvede; de vilde være værre endnu, dersom de havde haft den Ulykke at fødes lærde“.

I anden Del gaar han saa over til at vise, at det ifølge Tingenes Natur maa være saaledes, som han har skildret det. Kunst og Videnskab stammer fra en uren Kilde: Astronomien er født af Overtro, Veltalenheden af Ærgærrighed, Had, Smigreri og Løgn, Matematikken af Havesyge, Fysikken af forfængelig Nysgerrighed, alle Videnskaberne, selv Ethikken, af menneskeligt Hovmod.

Og de forskellige Videnskaber kunde ikke vedblive at trives uden den menneskelige Slethed. Hvad skulde Kunsten blive til, hvis der ikke var Luksus, hvad Retsvidenskaben uden Menneskenes Uretfærdig-

hed, hvad Historien, dersom der ikke var Tyranner eller Krige eller Folk, der lavede Sammensværgelser!

Og selve det at søge Sandheden er en farlig Beskæftigelse. Vejen til den fører gennem en Mængde Vildfarelser, hvis Skadelighed er tusinde Gange større end den Nytte, Sandheden kunde gøre. Det næsten haabløse i denne Søgen er iøjnefaldende; thi det falske kan fremstaa i en Uendelighed af Forbindelser; men Sandheden har kun een Maade at eksistere paa. Hvem er der for øvrigt, som søger Sandheden ærligt? Og selv med den bedste Villie hvorledes skulde vi da kende Sandheden, hvis vi mødte den? Endelig, hvis vi fandt Sandheden, forstod vi da at bruge den til noget godt?

„Svar mig, I berømte Filosooffer, som kan sige os, i hvilket Forhold Legemer tiltrækker hinanden i Verdensrummet, hvorledes Planeternes Baner er og Forholdet mellem de Arealer, de gennemløber i samme Tid, hvorledes Sjæl og Legeme staar i Forbindelse med hinanden, hvilke Insekter der gennemgaar en fuldstændig Forvandling, svar mig, siger jeg, I, som har givet os al denne høje Viden: hvis I ikke havde lært os noget af alt dette, vilde vi da have været mindre talrige, mindre godt regerede, mindre dygtige, mindre blomstrende eller mere fordærvede? Tænk da engang over Værdien af alt det, I laver“.

Og naar Videnskabsmændene saa endda ikke gjorde Fortræd, fik det være, at de levede uden at gøre nyttigt Arbejde; men de gaar omkring, „væbnede med deres skadelige Paradokser og ødelægger Troens Grundlag og tilintetgør Dyden. De smiler ringeagtende ad de gammeldags Ord om Fædreland og Religion og vier deres Talent til at ødelægge alt det, som er helligt blandt Mennesker.

Saa længe Menneskene, fordi de var uskyldige og dydige, holdt af at lade Guderne være Vidner til deres Handlinger, boede de sammen med dem i samme Hytte; men saa snart de blev onde, skilte de sig af

med disse ubekvemme Tilskuere og forviste dem til prægtige Templer. Dernæst jog de dem ud fra Tempellerne for selv at bo i dem, eller i alt Fald blev deres Boliger lige saa prægtige som Gudernes“.

Han viser nu udførligt, at Videnskab og Kunst gør Folk til daarlige Soldater; alene det stillesiddende Arbejde gør dem mindre modstandsdygtige, saa de ikke kan døje Krigens Strabadser. Men endnu værre er den Fortræd, der gøres i Opdragelsen. „Jeg ser overalt umaadelige Anstalter, hvor man med stor Bekostning opdrager Ungdommen til at lære alt — undtagen at gøre sin Pligt. Børnene er uvidende om deres eget Sprog; men de taler flere andre, som ikke bruges nogensteds. Uden at kunne skelne det sande fra det falske lærer de den Kunst ved spidsfindige Beviser at gøre Sandheden ukendelig for andre; men Ord som Højsindethed, Retfærdighed, Maadehold, Menneskelighed, Mod ved de ikke hvad er. Det skønne Ord Fædreland naar aldrig deres Øren, og hører de Tale om Gud, saa er det en Tale, der giver dem Skræk for ham og ikke indgiver dem Gudsfrygt. — —

Hvoraf fødes alle disse Misbrug, om ikke af den skæbnesvangre Ulighed, som er indført blandt Menneskene ved, at man udmærker Talenter og ringeagter Dyderne. Det er den mest iøjnefaldende Virkning af alle vore Studier og den farligste af alle deres Følger. Man spørger ikke mere, om en Mand er retskaffen, men om han er talentfuld, ikke om en Bog er nyttig, men om den er godt skreven. Der er tusinde Prisbelønninger for skønne Taler, ingen for skønne Handlinger.

O Dyd, de uskyldige Sjæles høje Videnskab, skulde det da være saa besværligt at lære at kende dig? Er dine Grundsætninger ikke indgravede i alle Hjerter, og er det ikke tilstrækkeligt for at lære dine Love at gaa ind i sig selv og høre Samvittighedens Stemme, mens Lidenskaberne tier? Dette er den sande Filosofi; lad os nøjes med den. Og uden at misunde de berømte

Mænd den Ære, de høster i Litteraturens Rige, lad os søge at sætte mellem dem og os den berømte Adskillelse, som man i sin Tid gjorde mellem to store Folk: det ene forstod at tale ret, det andet at handle ret.“

Med disse Ord slutter Skriftet. Lessing ender sin Omtale af det med at sige: „Med saadanne Vaaben bestormer Rousseau Videnskaben og Kunsten. Jeg kan ikke sige, hvilken Ærefrygt man føler for en Mand, der saaledes taler Dydens Sag over for alle almindeligt antagne Fordomme — og det endog naar han gaar for vidt.

Vi kan indvende adskilligt. Vi kan sige, at Optagelse af Videnskab og Sædernes Forfald er to Ting, som ledsager hinanden uden at være Aarsag og Virkning til hinanden.

Alt i Verden har sin Tid. En Stat vokser, indtil den har naaet den Højde, som den nu kan naa, og saa længe den vokser, vokser Kunst og Videnskab med den. Styrter den saa, da styrter den ikke, fordi disse undergraver den, men fordi intet i Verden kan vokse i det uendelige, og fordi den nu har naaet den Top, hvorfra den maa gaa nedad igen og med meget større Hastighed end den, hvormed den steg op. Alle store Bygninger forfalder med Tiden, enten de saa er udstyrede med Kunst og Prydelser eller ikke. Det er sandt, at det videnskabelige Athen er borte; men har det dydige Sparta blomstret saa meget længere?

Endvidere kan vi sige: forsvinder de krigerske Egenskaber ved, at Videnskaberne bliver mere almindelige, saa er det da endnu et Spørgsmaal, om vi skal regne dette for en Ulykke eller for en Lykke. Er vi satte i Verden, for at vi skal tage Livet af hinanden? Og er Kunster og Videnskaber ugunstige for de strenge Sæder, saa er det da ikke i sig selv, de er det, men paa Grund af de Mennesker, der misbruger dem. Skulde Malerkunsten være at forkaste, fordi den og den Mester har brugt den til forførende Motiver? Er Digtekunsten ikke at højagte, fordi nogle Digtere har van-

helliget den ved Ukyskheder. Begge kan tjene Dyden. Kunsterne er det, som vi gør dem til; det er vor Fejl, naar de er os skadelige.

Hvor lykkeligt var for øvrigt Frankrig, hvis det havde mange saadanne Prædikanter!"

Saaledes bedømmes altsaa Bogen af en kold og kyn-dig samtidig, en Mand, som godt kan se Svaghederne. Vi er derfor aabenbart paa Vildspor, naar vi fristes til at regne den for temmelig ubetydelig.

Rousseau siger selv om den: „Da Afhandlingen var færdig, viste jeg den til Diderot, som var tilfreds med den og angav nogle Rettelser. Imidlertid mangler dette Arbejde Orden og Logik, hvorimod det er fuldt af Varme og Kraft. Af alle de Skrifter, der er udgaaet fra min Pen, er det det svageste i Bevisførelsen og det fattigste med Hensyn til Velklang og Harmoni. Men hvor talentfuld man ogsaa fra Naturens Haand er, Kunsten at skrive lærer man ikke paa en Studs.“

Der er adskillige Vidnesbyrd om, at Afhandlingen, da den blev trykt, gjorde voldsom Opsigt i Paris. Rousseau var syg dengang, og Diderot, som besørgede Bogen trykt, skriver til ham: „Den river alle med sig; det er en Succes, som man ikke har kendt Mage til.“

Dette er nok rigtigt; Bogen blev læst af alle dem, der beskæftigede sig med, hvad der kom frem i Litteraturen; en noget senere Forfatter skriver, at den vakte „ikke almindelig Skandale, som man har paastaet, men en Beundring og en Slags Skræk, som greb alle.“

For Rousseau selv fik Bogen større Betydning end for nogen anden. Nogle har i hans Oplevelse paa Landevejen, da han fik Opgaven, villet se en sjælelig Krise, en *Omvendelse* eller *Nyskabelse*, hvorfra han gik ud som et helt andet Menneske. Det vilde være meget tiltalende, om vi saaledes kunde begynde med Reformatoren her uden at behøve at tage mindste Hensyn til den Rousseau, hvis Barndom og Ungdom vi har lært at kende, og som passer saa daarligt til at trække i Aposteldragten; men det synes ikke berettiget. Det er

at gøre denne Sindsbevægelse til for meget; selv om vi helt tager hans egen Beretning derom for gode Varer, vil vi have meget svært ved at tro, at det drejer sig om noget saa betydningsfuldt. Har endog hans Vest været vaad af Taarer, da han rejste sig, glemmer vi heller ikke, at dette betyder noget mindre for ham end for de allerfleste andre Mennesker; „faa Mennesker har i deres Liv udgydt saa mange Taarer som jeg,“ siger han selv i „Bekendelser“.

Adskillige vil udtrykke det saaledes, at han den Dag paa Landevejen mødte sit *Kald* og blev klar over det, modtog Kaldet og fremtidig ofrede sig for det, og at dette Kald saa allerførst omformede ham selv.

Andre vil hellere nøjes med at sige, at han fandt sin *Opgave* og tog sig af den med alle sine Kræfter, og at disse Kræfter saa voksede under Opgaven.

Endelig vil flere foretrække at sige, at han her fandt sin *Rolle*, den Rolle, som han egnede sig til at spille her i Livet, og som han spillede stadig siden. Det er ikke usandsynligt, at dette sidste Udtryk i Virkeligheden er det mest træffende, naar man ikke lægger noget alt for nedsættende deri.

Hans Rolle blev den at være *Naturens* og *Dydens* Apostel, og han udførte Rollen glimrende. Det lykkedes ham ikke helt at blive den Dydens Repræsentant i sine Handlinger, som han stadig var i sine Ord, og det lykkedes ham i saa ringe Grad, at man i alt Fald godt kan forstaa dem, der holder paa, at det hele var Komædie fra hans Side. Han vedbliver f. Eks. jo at sende sine Børn til Hittebørnshospitalet, og de Forsvarstaler, han i den Anledning holder over for os, stammer jo fra Tiden efter hans „Omvendelse“. I Sammenligning hermed har det mindre at betyde, at hans Begejstring for Naturtilstanden ikke faar ham til selv at søge bort fra Civilisationen, og at han trods sine stærke Ord om de rige ingenlunde holder sig borte fra dem.

Alligevel er det sikkert urigtigt at opfatte ham som

en Komediant; gør man det, maa man i alt Fald tilføje, at han ikke selv vidste af, at han var det. Saa utroligt det lyder, maa man regne med, at han ansaa sig selv for ogsaa i sin Livsførelse at være Dydens Talsmand. Han vilde vel ikke ellers have haft Mod til at skrive til sine Modstandere: „Vær selv rørt, hvis I vil, at jeg skal blive rørt, og fremfor alt vis mig i eders Liv den Lære, som I gør Krav paa at undervise mig i.“ Det er vel nok ikke helt ved Siden af, naar en af hans Beskytterinder, Madame d'Epinay, som jeg i det følgende kommer til at nævne, kalder ham „en Moraldværg paa Styler“; men han mente nok selv, at han havde den Højde, som han kom op til, naar Stylerne bar ham.

Men hvorledes har han da kunnet faa den store Indflydelse paa andre, naar det hele hos ham selv kun var halvvægte? — Ja, jeg ved godt, at mange har den Opfattelse, at kun det, der er fuldtud ægte og ærligt, fra Forkynderens Side, kan vinde Magt og Fremgang. Det hedder: „Kun den, der brænder selv, kan tænde andre“, og man har adskillige andre Læresætninger, der udtrykker den samme Mening; men det at man har disse ordsprogsagtige Sentenser, og at de er almindeligt antagne, beviser jo ikke, at de indeholder Sandheden; Virkeligheden kan godt nægte at godkende dem. Man har paa den Maade bevist, ikke blot at Muhameds Lære var ærlig ment, at han selv troede paa sine Aabenbaringer, men ogsaa at Mormonismens Stifter Joseph Smith var ærlig og i god Tro. Jeg tilstaar, at det hele ikke har Beviskraft for mig. Klogskab og Snuhed bl. a. kan vist nok gøre det ud for oprigtig Begejstring og Ærlighed, naar det gælder om at erobre Mennesker.

Men hos Rousseau skal vi nu slet ikke regne med Snuhed og Beregning og Kendskab til, hvorledes et Publikum skal tages; disse Egenskaber var han vel nok lige saa godt udstyret med som de fleste; men det er ikke der, hans Ejendommelighed ligger. Det er *Fantasien*. der er hans fremherskende Evne; i den

Henseende hører han til de rigest udstyrede Mennesker, der har levet; derom er der næppe Tvivl.

Det er denne frodige og rige Fantasi, der gør det muligt for ham at præstere det kolossale aandelige Arbejde, han udførte, efter at han — først ved Fyrretyveaarsalderen — begyndte som Skribent.

Det er den, der giver ham den Rigdom af Ideer, som vi finder i hans Skrifter, og som den Dag i Dag gør mange af dem til fængslende Læsning. Det blev allerede i hans Levetid paavist, at de Tanker, han fremsatte, ikke var saa nye og originale, som de fleste Læsere troede; de var i stort Antal laante fra andre Forfattere, som han havde læst; men dette forhindrer nu ikke, at hans Bøger er rige paa Ideer og Ideer, som er skabte ved Hjælp af hans frodige Fantasi; han var meget mere Digternatur end Forsker og Samler.

Det er Fantasien, der præger hans Stil og gør den saa levende og saa virkningsfuld.

Det er Fantasien, der viser sig som fremherskende Evne, naar han, som han selv siger, ikke modtager saa stærkt Indtryk af Begivenhederne, mens han oplever dem; de stærke Følelser kaldes først frem, naar han siden i Erindringen dvæler ved det oplevede. Saaledes har kun udprægede Fantasmennesker det; hos andre bliver Følelsesbetoningen i Regelen betydeligt svagere, naar de tumler med Oplevelsen i Erindringen, end da de mødte den i Virkeligheden.

Det er Fantasien, der for ham er den væsentligste Hindring for koldt og nøgternt at kunne bedømme sig selv. Han har ikke kunnet se til Bunds i sig selv; thi længe før han naaede Bunden, traf han denne Fantasi-Jean Jacques, der var saa levende og livagtig, at han ikke tvivlede om, at den var den egentlige.

Jeg mener da, man uden at være uretfærdig mod ham godt kan sige, at hans Arbejde med dette hans første Værk ikke betegner nogen Omvendelse eller Genfødelse hos ham, men derimod nok en Fantasi-

omvendelse, og at det, der skete, var, at han fik den Rolle, som han skulde spille, og som han havde alle Betingelser for at spille fortrinligt, spille saaledes, at Alverden tiljublede ham og kunde blive ved dermed i Aarhundreder. Og det at spille en Rolle og blive ved dermed et halvt Liv igennem, maa vel næsten med Nødvendighed i nogen Grad omdanne det Menneske, der har Rollen.

Saa maa man se at forlige sig med den store Virkning, hans Ord har haft, paa hvad Maade man nu bedst kan. Der er jo blandt andet den Udvej at sige, at hans Ord slet ikke har haft saa særdeles stor Virkning. Han fik ganske vist Mennesker til at sværme for *Naturen* og til at føre dette Ord paa Læberne ved enhver Lejlighed; men han har da ikke faaet dem til at trække sig tilbage til det primitive Naturliv, som han priser; de har aldrig saaledes klumpet sig sammen i store Byer som i den Tid, de har sværmet for ham og hans Ideer, og det er væsentligst i de store Byer og blandt dem, der lever det forfinede Liv, som han bekæmper, at han har sine Tilbedere. Dette kunde maaske tages som et Vidnesbyrd om, at Bevægelsen, han har vakt, ikke er mere dyb og ægte, end den var hos ham selv, og det vil mange finde at være en tiltalende Overensstemmelse.

Lige straks fik nu Afhandlingen om Videnskab og Kunst for Rousseau den Betydning, at han kom til at uddybe Emnet og klare det noget mere for sig selv. Bogen blev angrebet fra flere Sider, og Rousseau svarede. I disse Svar viser han sig som en meget fremragende Debattør; med stor Behændighed slipper han fra de farlige Angreb, saa det kan se ud, som han helt afslaar dem, og samtidig faar han Lejlighed til at gøre nye ypperlige Bemærkninger til Støtte for sine Hovedpaastande. I det hele er disse Svar værdifuldere end selve Afhandlingen og vidner meget stærkere end denne om, at det er en af Litteraturens store, der her er ved at komme frem.

Det er her, vi træffer den berømte Udtalelse om Luksus: „Luksus ernærer hundrede fattige i vore Byer, og den lader hundrede Tusinde dø paa Landet. Bonden maa gaa uden Klæder, fordi de rige skal have Guldbroderi paa deres. Den Ødselhed, hvormed man omgaas de Stoffer, der tjener Menneskene til Næring, er alene nok til at gøre al Luksus forhadet af Menneskeheden. Vi maa have fine Saucer i vore Køkkener; derfor mangler saa mange syge Mennesker Suppe. Der skal være Likører paa vore Borde; derfor har Bonden kun Vand at drikke. Vi skal have Pudder til vore Parykker; derfor er der saa mange fattige, som ikke har Brød.“

Dette er en Tale, som vel altid har nogen Berettigelse; men i Rousseaus Tid og i Frankrig havde den ganske særlig Grund til at lyde; han vidste det fra sine mange Fodvandring, hvor han var kommen i Berøring med det jævne Folk.

Paa en af sine Fodvandring fra Paris til Lyon, var han en Dag gaaet bort fra Landevejen, for nærmere at betragte et Sted, der paa Afstand tiltalte ham stærkt. Efter at have flakket om i flere Timer var han blevet dødtræt og saa sulten og tørstig, at han ikke kunde mere. Han gik saa ind til en Bonde, hvis Hus ikke var meget smukt eller indbydende, men som han maatte ty til, da der ikke var andre Boliger i Nærheden. Han mente, det var i Frankrig som i Svejts, hvor alle jævne Bønder var i Stand til at vise Gæstfrihed over for en træt Vandringsmand. Han bad Bonden om lidt Mad mod Betaling. Manden kom med afskummet Mælk og noget groft Bygbrød, der indeholdt baade Avner og Straa; men Rousseaus Appetit var saaledes, at han med Begærlighed gav sig i Kast med de lidet fristende Retter.

Bonden sad og saa paa ham og sagde saa, at han nu kunde se, det var et ærligt ungt Menneske, der var kommet til ham, og ikke en, der vilde bringe ham i Forlegenhed, og derefter aabnede han en Lem i Køkkengulvet og hentede fra en hemmelig Kælder godt

Brød af rent Korn, Skinke og en Flaske Vin samt Pandekager.

Han fortalte, at de Bønder, der overhovedet havde ordentlige Fødevarer, paa denne Maade maatte skjule dem for Skatteopkræverne, og at han var fortabt, hvis disse havde en Formodning om, at han ikke var lige ved at dø af Hunger; „Kælderrokkerne“ vilde da komme og tage alt, hvad de fandt.

„Dette var Spiren til det uudslukkelige Had, som siden udviklede sig i mit Hjerte mod det ulykkelige Folks Undertrykkere,“ siger Rousseau. Det var i alt Fald saadanne Tilstande, der skabte Revolutionen, og Rousseaus Skrifter forsynede Revolutionsmændene med Ord og Eksempler til de Taler, hvormed de opflammede de undertrykte. Der fik han en Betydning, der var virkelig nok.

LANDSBYSPAAMANDEN

Der kom nu en lille Afbrydelse i Rousseaus samfundsreformatoriske Virksomhed. Hans Kærlighed til og Interesse for Musikken blev genvakt ved et italiensk Musikerselskab, der optraadte paa Operaen i Paris, og som han hørte der Aften efter Aften. Dette førte til, at han skrev et Sangspil „Landsby-Spaamanden“. Det handler om Mennesker paa Landet, men har ellers ikke nogen som helst Forbindelse med de Tanker, han i sin Afhandling havde gjort sig til Talsmand for; der er ikke mindste samfundsreformatorisk Tendens deri.

Dets Indhold er en lille ubetydelig Elskovshistorie. Colin er ikke helt paalidelig i sin Kærlighed til Colette, idet han har ladet sig sætte Fluier i Hovedet af Fruen oppe paa Slottet. Colette mærker, at hun ikke betyder saa meget for ham som tidligere, og henven-der sig i sin Nød til Landsbyens Vismand, der agerer troldkyndig. Han tager sig af Sagen og forlanger af hende, at hun skal stille sig kølig og afvisende, naar

hun træffer Colin. Midlet viser sig at være velvalgt; Colin angrer, og da han er bragt til Fortvivlelsens Rand ved Colettes afvisende Kulde og vil vandre bort langt ud i Verden, forbarmer hun sig over ham, og Stykket ender i Fryd og Herlighed.

Musikken er i et saadant Stykke jo mere væsentlig end Handlingen og Ordene, og den skal efter de kyn-diges Mening være i alt Fald ret god. „En stor Harmoniker var han ikke; hans Akkompagnement indskrænker sig til de simpleste Akkorder, som jævnt og skridtvis overalt følger Melodien. Men paa denne højst primitive Teknik hvilede hos Rousseau et ikke sædvanligt melodiskt Talent. Ud fra en mønstergyldig Deklamation voksede, som fra slanke Stængler, sirlige Melodibloomster, beskedne som de første Foraarsblomster, men yndige i deres Simpelhed. Musikalsk vækker det hele nu kun i ringe Grad vor Interesse; men der er heller ikke noget, som frastøder os.“

Stykket gjorde Lykke ved en Prøveopførelse, og det nød derpaa den Ære at blive opført i Fontainebleau for Hoffet. Kongen overværede Forestillingen og var meget optaget deraf; han gik og sang Colins Arier „med den falskeste Stemme i hele sit Kongerige“, og Rousseau fik en Indbydelse til at komme og blive præsenteret for Majestæten. Dette betød noget, og det betød da ogsaa noget reelt, idet han kunde være omtrent sikker paa at faa en Belønning i Form af en livsvarig Pension af Kongens Kasse.

Indbydelsen voldte Rousseau en søvnløs Nat, og om Morgenens afslog han den og forlod Byen. Han siger, at det, der bestemte ham dertil, var „Tanken om en vis Trang, som samme Aften havde pint mig i Skuespilhuset og havde nødt mig til Gang efter Gang at fjerne mig under Forestillingen; den kunde komme over mig ogsaa næste Dag under Audiensen, naar jeg stod i Kongens Gemakker blandt alle de store og ventede paa, at Majestæten skulde passere min Plads. Denne Lidelse var Hovedaarsagen til, at jeg maatte

holde mig borte fra de fine Selskaber; den blotte Tanke om Tilstanden, hvori denne Trang kunde bringe mig, var tilstrækkelig til, at den kunde komme over mig saa stærkt, at jeg kunde blive syg deraf, naar jeg ikke vilde gøre Skandale, og jeg vilde foretrække Døden fremfor dette. Kun Folk, der kender denne Tilstand, kan forestille sig Angsten for at komme i den.“

Dernæst var han bange for, at han skulde komme til at gøre en ynkelig Figur, naar han blev stillet over for Kongen. Vilde Kongen nedlade sig til at sige noget til ham, maatte han jo finde et godt Svar at give, og han omtaler flere Gange, at han manglede Evnen til under en Situation at finde det rette at sige. Han kunde nok finde gode og træffende Svar; men det var først, naar han havde givet et flovt og intetsigende, eller naar han Dagen efter genoplevede Begivenheden.

Ved at blive borte fra Audiensen og gaa glip af Pensionen vilde han ogsaa indtage en Stilling, der passede til hans Opgave som Reformator. Han nævner selv denne Grund; men det synes mest at være som noget, han kunde trøste sig med, da han var bleven klar over, at han maatte afvise den kongelige Gunstbevisning.

Det var i 1752, hans Stykke blev opført, og i det næste Aars Tid var han meget optaget af musikalske Sager. Han tog Del i en Strid, der rejste sig i den musikalske Verden, til Dels i Forbindelse med Opførelsen af hans Stykke. Det hele optog ham stærkt, og det kunde næsten se ud til, at Tanken om de store Samfundsproblemer fortrængtes derved.

AFHANDLINGEN OM ULIGHEDEN

Da fik han udefra en Tilskyndelse til at optage de Tanker, han havde vakt saa megen Opsigt med i sit tidligere Arbejde om Videnskaben og Kunsten. Akademiet i Dijon udsatte i November 1753 en ny Pris-

opgave, der tydeligt nok var givet med Tanken paa ham: „*Hvad er Oprindelsen til Uligheden mellem Menneskene, og godkendes den af den naturlige Lov?*“

Akademiet havde aabenbart været stolt af den Opsigt, dets forrige Opgave og Besvarelsen deraf havde vakt, og ventede nu fra Rousseaus Haand en lige saa opsigtvækkende Besvarelse af den nye Opgave, der maatte ligge saa godt for ham. Rousseau besvarede da ogsaa Prisspørgsmaalet og har øjensynligt ikke været mindre optaget eller grebet af den end af den forrige, og han har under Arbejdet vistnok ogsaa været noget paavirket af det Resultat, han naaede forrige Gang. Det ser ud til, at han har arbejdet med Fornemmelsen af, at han helst skulde overgaa sig selv i Originalitet og Dristighed i Tanken, eller at han i alt Fald maatte sørge for, at det nye ikke skulde blive mattere end det tidligere præsterede.

Han begynder med at bestemme Opgaven nærmere. „Jeg finder i Menneskeslægten to Slags Ulighed: den ene, som jeg kalder den naturlige eller fysiske, fordi den er skabt af Naturen, og som bestaar i Forskellen i Alder, Sundhed, legemlig Kraft og Sjælsevner, den anden, som man kan kalde moralsk eller politisk Ulighed, fordi den afhænger af en Slags Vedtægt og er frembragt eller i det mindste godkendt ved en Overenskomst mellem Mennesker. Den bestaar i de forskellige Forrettigheder, ved hvilke nogle nyder Fordele fremfor andre, f. Eks. den Fordel at være mere rig, mere æret, mere mægtig end andre eller endog i at adlydes af andre.“ Det er kun den sidste Art af Ulighed, Afhandlingen skal dreje sig om.

Han siger saa straks, da han gaar over til Undersøgelsen, de ejendommelige Ord: „Lad os begynde med at se bort fra alle Kendsgjerninger; thi de vedrører slet ikke Opgaven. Man maa ikke tage de Undersøgelser, som kan foretages over denne Genstand, for historiske Sandheder, men kun for Hypoteser og Antagelser, mere egnede til at belyse Tingenes Natur

end til at vise den virkelige Sandhed, ligesom vore Dages Fysikere gør Antagelser angaaende Verdens Tilblivelse.“

Dette lyder noget mærkeligt som Begyndelse til en videnskabelig Afhandling, og man kan godt forstaa dem, der siger, at det hermed er givet, at det ikke er en Afhandling, vi i det følgende skal stifte Bekendtskab med, men „et Skjaldestykke, Romanen om Menneskehedens Uskyldigheds- og Fornedrelsestilstand.“

Ordene minder noget om dem, der to Hundrede Aar tidligere blev skrevet i Fortalen til Kopernikus's Værk om Himmellegemernes Bevægelser, hvor det siges, at det ikke har været Meningen at paastaa, at det forholder sig i Virkeligheden saaledes, som det fremstilles i Bogen. Der skal kun fremstilles en Teori, hvorefter man kan gøre Beregninger af Himmellegemernes Stilling og Bevægelse; det har ikke noget at betyde, om Teorien udtrykker Sandheden; den behøver ikke en Gang at være sandsynlig.

Det har været en almindelig Opfattelse, at Kopernikus eller en af hans Venner, som besørgede Bogens Udgivelse, har skrevet disse Ord for at være dækket over for et muligt Angreb fra Kirkens Side, naar Bogen kom til Resultater, der ikke kunde stemme overens med Bibelens Ord, og en lignende Forklaring har ogsaa været givet af de anførte Ord i Rousseaus Afhandling. Med „Kendsgerninger“ skulde han da mene Bibelens Beretninger om, at Gud i flere Tilfælde har grebet ind og frembragt netop den Art af Ulighed, der af Rousseau betragtes som fordærlig og som stridende mod Naturens Lov.

Det er nogle underlige Ord, Rousseau bruger, hvis dette skulde være Meningen; men paa den anden Side ser han nu da ikke i Afhandlingen helt bort fra det, vi forstaar ved Kendsgerninger. Det hele bliver ikke meget tydeligere, naar han nogle Linier længere henne siger: „O, Menneske, fra hvilken Egn du end er, og hvilke end dine Meninger er, hør mig. Dette

er din Historie, saaledes som jeg har troet at kunne læse den, ikke i Bøger, der er skrevet af dine Lige — thi de er Løgnere — men i Naturen, som aldrig lyver“. — Naar han forklarer, hvorledes Uligheden er opstaaet, og hvilken Fortræd den volder, tænker han sig ganske vist i Regelen dertil i Stedet for at bygge det hele paa Undersøgelser og Granskning; men han udelukker da ikke af Princip Historiens Vidnesbyrd eller Beretninger fra rejsende, der har skildret primitive Folks Liv, og han vil øjensynligt ikke have Skriftet opfattet som en Fantasi over Naturfolkenes Liv, hvilket jo ogsaa vilde alt for lidt kunne forenes med det, at han indsendte Skriftet som Besvarelse af et videnskabeligt Problem, fremsat af et videnskabeligt Selskab.

Afhandlingens første Del gaar nu ud paa at vise, at der i Menneskeslægtens første Tid ikke var nogen Ulighed, naar man bortser fra den „naturlige Ulighed“, og at Menneskene da var lykkeligere og bedre og i Virkeligheden stod paa et højere Trin end nu.

Naar han tænker sig Mennesket i det, han kalder Naturtilstanden, ser han for sig „et Dyr, som er svagere end nogle, mindre hurtigt end andre, men som i det hele er bedst udstyret af alle Dyr. Jeg ser ham mætte sig i Egens Skygge, slukke sin Tørst ved den første den bedste Kilde, søge sit Leje ved det samme Træ, hvor han har faaet sin Næring. Dermed er alle hans Behov tilfredsstillede.“

„Naturen giver nøjagtig den samme Lov, som gjaldt i Sparta over for Borgernes Børn; dem, der er godt udrustede i legemlig Henseende, gør den stærke og kraftige, og de svage lader den dø.“

„Naturmenneskets Legeme er det eneste Redskab, han kender; men det er ham derfor ogsaa et meget bedre Redskab, end Legemet er for os. Vort mangler Øvelsen, og det er vore Redskaber, der har berøvet os den Styrke og Raskhed, som Nødvendigheden ellers havde tvunget os til at erhverve os. Hvis den vilde

havde haft en Økse, vilde da vel hans Haand have kunnet afbrække saa svære Grene? Hvis han havde haft en Slynge, vilde hans Haand da kunne kaste en Sten med saa stor Kraft? Havde han haft en Stige, vilde han da kunne klatre med saadan Lethed op i et Træ? Hvis han havde haft en Hest, vilde hans Fod da have været saa rask?"

Naturen har bestemt Mennesket til et Liv i *Ensomhed*, og denne Lov adlød den vilde. Han indgik ikke nogen varig ægteskabelig Forbindelse, og Moderen lod Barnet skøtte sig selv uden at bryde sig om det mere, naar det var kommen saa vidt, at det selv kunde søge sin Føde. Alt, hvad vi kalder Fremskridt i Menneskets Historie, er da efter hans Fremstilling Tilbageskridt. I Afhandlingen fra 1750 havde han brudt Staven over Bogtrykkerkunsten; her gaar han videre og tager Talen og Tænkningen med: „Jeg vover næsten at paastaa, at det at tænke er stridende mod Naturlilstanden, og at det Menneske, som tænker, er et fordærvet Dyr.“

Ogsaa i ethisk Henseende stod den vilde højere end det civiliserede Menneske. Han havde ikke Kulturmenneskets Laster; han havde overhovedet i Grunden hverken Dyder eller Laster. Han elskede ikke nogen bestemt Kvinde; han traf en Kvinde i Urskoven og forlod hende straks igen; derfor var Skinsyge og alle de Ulykker, der følger deraf for Menneskeslægten, ukendte Plager for ham.

Forfængelighed, Stræben efter at blive agtet højere end andre, var ogsaa ukendt i denne herlige Tid; naar Mennesket levede ensomt uden Forbindelse med andre, var Muligheden for denne mægtige og for Nutidens Mennesker saa ulykkebringende Lidenskab jo ikke til Stede.

Den vilde havde dog een Følelse, som vi vilde regne til de ethiske, nemlig Medfølelsen med de smaa og svage. „Denne Følelse afholder enhver kraftig vild fra at berøve et Barn eller en svag Olding den Næring,

de med Møje har forskaffet sig, hvis han blot har Udsigt til paa anden Maade selv at forskaffe sig, hvad han behøver“.

Dermed har Rousseau opbygget Guldalderen, som Mennesket er kommen bort fra ved at gøre det, vi kalder Fremskridt, og har han end ikke opført denne Bygning ved principmæssigt at se bort fra alle Kendsgerninger, saa er Fremstillingen i alt Fald bygget noget mindre paa Kendsgerninger, end vi kunde ønske, naar vi skulde lade os overbevise af ham.

Nu skal han saa vise os, hvorledes det er gaaet til, at Uligheden og alle de Ulykker, den fører med sig, er kommen. Dette sker i Bogens anden Del.

„Den første, som indhegnede et Stykke Jord og fandt paa at sige: dette er mit! og fandt Mennesker, som var dumme nok til at tro ham, han var den virkelige Grundlægger af det borgerlige Samfund. Hvor mange Forbrydelser, hvor mange Krige, hvor mange Mord og hvor megen Elendighed og Rædsel vilde ikke den Mand have sparet Menneskeheden for, som havde revet Hegnspælene op eller fyldt Grøften og raabt til sine Medbrødre: „Vogt jer for at høre paa denne Bedrager; I er fortabte, hvis I glemmer, at Jordens Frugter tilhører alle, men Jorden ingen“.“

Dette er den tidt anførte Begyndelse til Bogens anden Del. Derefter skildres, hvorledes Menneskene, efterhaanden som de bliver talrigere, begynder at indse Fordelene ved Fællesskab; at flere slutter sig sammen, gør i adskillige Henseender Tilværelsen lettere. En Dag kom man saa vidt, at man fandt paa ved Hjælp af skarpe Stenøkser at hugge Grene af Træerne, grave i Jorden og bygge sig Hytter. Dette var en Begivenhed af den mest vidtrækkende Betydning, da den gav Stødet til det første Familieliv. Herefter var Mand, Hustru og Børn til Stadighed samlet i een Bolig, og deraf opstod nye og ømme Følelser, Kærligheden mellem Mand og Hustru og mellem Forældre og Børn.

De to Køn, som tidligere havde levet paa samme

Maade, fik forskellige Livsopgaver, Kvinderne blev hjemme og passede Huset og Børnene, mens Mændene var paa Færde for at skaffe Næring til dem alle. Begge Køn begyndte at miste noget af den oprindelige Vildhed og Kraft; de skaffede sig efterhaanden Bekvemmeligheder, som deres Forfædre ikke havde kendt; dette var den første Indskrænkning i Friheden. Enhver saadan Bekvemmelighed var et Aag, som de tankeløst lagde paa sig selv, og en Kilde til Ulykker, som de beredte deres Efterkommere. Bekvemmelighederne blev nemlig til virkelige Behov og Vaner; man følte sig ikke gladere ved at have dem, men følte Lidelse, naar man skulde undvære dem.

Naboskab med andre Familier gør, at de unge af forskelligt Køn stadig mødes; de faar Lejlighed til at anstille Sammenligning og til at foretrække den ene for den anden, hvilket tidligere havde været ukendt. Elskoven opstaar og med den Skinsygen og den blodige Kamp mellem Rivalerne. Man samles foran et stort Træ og forlyster sig; Sang og Dans, Elskovens og Lediggangens ægtefødte Barn bliver snart en kær Fornøjelse. Den, der synger eller danser bedst, den smukkeste, den stærkeste, den behændigste, den mest veltalende bliver den mest ansete, og dermed er det første Skridt gjort mod Uligheden og samtidig mod Lasten.

Derefter kommer det an paa at udmærke sig, at skaffe sig andres Agtelse; en Skade, som forvoldes en, bliver da tillige en Fornærmelse, et Tegn paa Ringeagt for ens Person, og det kan man ikke taale. Deraf opstaar Hævnen, som gør Menneskene grumme og blodtørstige.

Paa det Standpunkt, her er angivet, staar de fleste vilde Stammer, vi kender, og deraf har mange draget den Slutning, at Mennesket af Naturen er grusomt; de har glemt, at de vilde Folk allerede har fjernet sig meget langt fra Naturtilstanden.

Mærkværdigt nok regner alligevel Rousseau dette

Udviklingstrin for Slægtens egentlige Guldalder. „Menneskets Udvikling stod dengang midt imellem den primitive Tids magelige Uvirksomhed og vor Egenkærligheds rastløse Virksomhed. Jo mere man tænker over det, des klarere ser man, at denne Tilstand var mindst udsat for voldsomme Omvæltninger og den bedste for Mennesket, og at han kun er kommen ud af den ved et ulykkeligt Tilfælde.“

Derpaa fortsætter han med den videre Skildring af de Ulykker, den fortsatte Civilisation bragte over Menneskene. Der kommer fattige og rige; de rige foreslaar, at man „i alles Interesse“ skal stifte Love. Der opstaar Byer og Stæder; der kommer Krige mellem Folkene; de vælger sig Høvdinge, og Høvdingen bliver en Tyran. *Friheden*, som Mennesket ikke engang har Ret til at give Afkald paa, gaar tabt for det, og det vænner sig til i Taalmod at gaa under Aaget.

„Som en utæmmet Hingst ryster sin Manke, stamper i Jorden og fnysende rejser sig paa Bagbenene, blot den ser et Bidsel, mens en dresseret Hest taalmodig finder sig i baade Spore og Pisk, saaledes nægter det barbariske Menneske at bøje Hovedet under det Aag, som Kulturmennesket bærer uden at knurre, og han foretrækker den mest farefulde Frihed for den fredeligste Underkastelse. Det er altsaa ikke efter Trællefolkets Fornedrelse, man skal dømme om Menneskets naturlige Følelser for eller imod Trældommen, men efter de Stordaad, som alle frie Folk har øvet for at værges sig mod Undertrykkelsen. Jeg ved nok, at Trællene uophørlig priser den Fred og Tryghed, de nyder godt af i deres Lænker; men naar jeg ser de andre ofre Fornøjelser, Fred, Rigdom, Magt, ja selve Livet for at bevare Friheden, dette eneste Gode, som er saa foragtet af dem, der har tabt det; naar jeg ser et Dyr, som er født i Frihed, af Rædsel for Fangenskabet knuse sit Hoved mod Burets Jernstænger; naar jeg ser Skarer af nøgne vilde foragte det europæiske Vellevenet og trodse Hunger, Ild, Sværd

og Død bare for at bevare Uafhængigheden, saa forstaar jeg, at det ikke er Slaverne, der har Ret til at tale om Frihedens Betydning.“

„Ingen vil nægte, at det er imod Naturens Lov, at et Barn hersker over en gammel, at en Idiot styrer en Vismand, og at en lille Haandfuld Mennesker er ved at revne af Overflødighed, mens den forsultne Mængde mangler det nødvendige.“ Saaledes slutter Rousseau Afhandlingen.

Denne Gang fik han ikke Prisbelønningen; den blev tildelt en anden af dem, der havde besvaret Spørgsmaalet, en Abbed Talbert. Dette kan man ikke forarges eller undres over; som Besvarelse af et videnskabeligt Prisspørgsmaal er det hele for overfladisk og løst, hvad Værdi man saa ellers i anden Henseende vil tillægge det.

Det kan være sandt nok, at Uligheden mellem Menneskene efterhaanden er bleven større; men det er saa i den Forstand, at den er bleven mere mangfoldig, mærkes paa mange flere Omraader. Om den er bleven tungere at bære for den, der ligger under, er en helt anden Sag. Det kunde være godt nok for den svage, at han i den Rousseauske Guldalder kunde regne med Medfølelse hos den stærke, naar denne da ikke var meget sulten; men hvis han nu uheldigvis var det, naar de traf sammen, saa vilde den ene Ulighed i Muskelkraft vel være lige saa tung for den svage som alle de Former for Ulighed, vi nu kender.

Det er nu tilmed særdeles vanskeligt at tro, at det hele trods de stærke Ord, der bruges, er et Udtryk for Rousseaus egen inderste Mening. Han kendte f. Eks. godt nok sin egen aandelige Overlegenhed og nød den saa godt, som nogen har gjort det. Han kan fordømme Dansen og Sangen, fordi de giver Mennesker Lejlighed til at udmærke sig; men han har jo selv benyttet Tiden imellem sit første og andet Reformskrift til at forfatte et Teaterstykke, der virker ved Sang og Dans, og hans Henrykkelse over de Laurbær, dette Arbejde

indbragte ham, giver sig de tydeligste Udtryk, naar han i „Bekendelser“ fortæller derom.

Men fik Bogen ikke den videnskabelige Anerkendelse, saa fik den i anden Henseende Betydning nok. Den forøgede i høj Grad Rousseaus Berømmelse, den er en af det 18de Aarhundredes mest betydningsfulde Bøger, en af dem, der har øvet størst Indflydelse.

Det er ikke Tankens Nyhed, der giver Bogen Betydning. Drømmen om tidligere paradisiske Tilstande paa Jorden har Menneskeslægten til alle Tider haft, og Lovprisningen af det primitive Menneske var fremkommen i adskillige Bøger netop paa den Tid; heller ikke Angrebet paa Ejendomsretten var noget nyt.

Det nye er Maaden, hvorpaa det bliver sagt, der at enhver Paastand bliver stillet paa Spidsen, formet som et Paradoks og udtrykt med glødende Ord; det er i det hele nok saa meget Ordene som Tankerne, der griber Folk og skaffer Bogen dens Berømmelse og Indflydelse. For en Revolutionsagitator, der til Publikum væsentligst havde Mennesker, som ikke var vant til at tænke selv over Samfundsspørgsmaal, var Bogen et rigt Skatkammer. Dens enkelte Sætninger kunde bruges, som de stod, og de blev brugte, da Tiden kom, og de gjorde deres Virkning, ganske vist en Virkning, som Rousseau ikke selv havde tænkt sig og heller ikke vilde have ønsket.

At Bogen kunde faa den Mission, tjener nu ikke til Ære for den eller for dens Forfatter, navnlig ikke for dens Publikum. Naar man kender lidt til, hvad der ellers var skrevet paa den Tid angaaende det samme Emne, kan man uden Forargelse læse de Ord, hvormed Jules Lemaitre i sin Bog om Rousseau slutter Omtalen af Afhandlingen om Uligheden: „At en saadan Bog har gjort en saadan Opsigt og udøvet en saadan Indflydelse, det er et af de kraftigste Vidnesbyrd, der findes, om den menneskelige Dumhed.“

REJSE TIL GENÈVE

I 1754 bestemte Rousseau sig til at gøre en Rejse til sin Fødeby. Da han forlod den for 26 Aar siden, var det som en Landstryger, der løb sin Vej; nu kunde han vise sig igen som en berømt Mand, der var omtalt over hele Frankrig og blev modtaget i de fineste Selskaber i Paris, ja, havde været Hoffet og Kongen nær. Han kunde regne med at blive modtaget som en Triumfator, og det betød nu — trods hans stærke Forømmelse af dem, der ønskede at hæve sig over andre — ikke saa lidt for ham.

Han rejste dertil sammen med Therese og havde sin Afhandling om Uligheden med; han vilde forsyne den med en Tilegnelse til Staten Genève. — Til at begynde med blev han nu ikke skuffet i sine Forventninger med Hensyn til Modtagelse. Der blev gjort særdeles megen Stads af ham; hele Byen stormede til for at se ham, og han blev, som han selv siger, „feteret og karesseret af alle Stænder“.

Han ønskede nu at faa noget mere ud af sin Rejse, navnlig var det ham magtpaaliggende at faa Borgerret i Byen. Naar han satte saa stor Pris derpaa, var det vel nok til Dels, fordi han virkelig holdt af sin Fødeby; denne Kærlighed havde ganske vist ikke givet sig Udslag i hans Liv hidtil; men derfor kan den jo gerne have været der eller kan være kommen op i ham. Der var nu sikkert ogsaa en anden ikke uvæsentlig Grund. Han ønskede at have Ret til paa sine Skrifter at betegne sig med Titelen: Borger i Genève; det vilde passe saa godt til den Stilling, han nu indtog som Dydens Talsmand; det vilde give en passende Baggrund, at Forfatteren egentlig hørte hjemme i det strenge og alvorlige Genève og ikke i det letsindige Paris.

Der var nogen Vanskelighed at komme over, inden den Sag kunde bringes i Orden. En Katolik kunde ikke opnaa Borgerret i Genève, og han var jo høj-

tideligt gaaet over til Katolicismen. Der var da ikke andet for, end at han maatte gaa over igen, og det gjorde han ogsaa uden større Betænkelighed. Han lod sig undervise af en af Præsterne og eksaminere af Konsistoriet, og dermed var Hovedsagen i Orden. Man var i Genève opsat paa at faa ham optaget som Borger og gjorde derfor ikke flere Vanskeligheder end højest nødvendigt.

En lille Hindring var Therese. Det passede ikke med de Fordringer, man i den strenge By stillede til en Borger, navnlig da til en, der angrende meldte sig for at erhverve sig sin tabte Borgerret, at der var noget at udsætte paa hans private Liv, og man kunde ikke helt lade, som man ikke vidste, at han havde en Kvinde med sig, som ikke var hans Hustru. Man maatte foranstalte et Forhør over dem begge; men det ser mest ud til, at man kun gjorde det, fordi man var nødt til det. I alt Fald lod man sig nøje med en halv Løgn fra Rousseaus Side og en hel fra Thereses, skønt baade den hele og den halve var til at tage og føle paa.

Han blev altsaa nu optaget i Statens Borgerskab; derimod gik det ikke saa let med at faa Raadets Tilladelse til at tilegne Bogen om Uligheden til Staten Genève. Han blev ret hurtig klar over, at det var en Ære, man slet ikke satte Pris paa. Bogen indeholdt adskilligt, som sikkert ikke var Raadet til Behag, og Tilegnelsen, som han havde skrevet, inden han kom der, gjorde heller ikke saa godt et Indtryk, som han selv havde ventet. Den var svulstig og højtravende og lovprieste Byen, dens Styrelse og Borgernes Liv i saa overdrevne Vendinger, at man ikke fandt det tiltalende, og det kunde befrygtes, at det af adskillige vilde blive opfattet som Ironi. Da han mærkede, at Tilladelsen ikke vilde kunne faas, foretrak han at udgive Bogen med Tilegnelsen uden officielt at ansøge om Raadets Tilladelse og altsaa uden at kunne vedføje en officiel Tilkendegivelse af, at det var Byen til Behag.

Dette gjorde nu nok et lille Skaar i hans Glæde over Fødebyen. Efter et Ophold paa fire Maaneder der og i Omegnen rejste han tilbage til Paris. Han udtalte, at han vilde komme tilbage næste Foraar og saa fremtidig slaa sig ned i Fædrestaden, som han elskede saa højt, og hvis jævne Borgerliv og strenge Sæder passede ham saa meget bedre, end hvad Paris og Frankrig kunde byde ham. Han fik Tilbud om at blive ansat som Bibliotekar der i Byen, naar han kom tilbage, og han vilde saaledes kunne leve sorgfrit i Fremtiden uden at behøve at modtage Hjælp eller Støtte fra de parisiske Rigmænd, hvis Liv og Færd han havde talt saa haarde Ord om, og en saadan uafhængig og selvstændig Tilværelse maatte jo være meget tiltalende for ham.

OPHOLD PAA EREMITAGEN

Har han for Alvor haft Planer i den Retning, kom de imidlertid ikke til Udførelse. Han siger selv, at Grunden for en Del var den, at han ikke var tilfreds med den kølige Maade, hvorpaa Raadet optog hans „Tilegnelse“. Dertil kom, at han fik et andet Tilbud.

Han havde adskillige Velynderinder blandt Pariser-selskabets fornemme Damer. En af disse, en Fru d'Epinay, havde han en Dag, før han rejste til Genève, besøgt paa hendes Slot la Chevrette tæt ved Paris. Paa en Spadseretur i Parken var de kommen hen til en lille noget forfalden Hytte, der laa i vidunderlig dejlige Omgivelser lige op til Skoven. Rousseau blev begejstret over det smukke Syn og udbød: „Aa, Frue, hvilken dejlig Bolig; den vilde være som skabt til et Asyl for mig.“ Fruen sagde ikke noget hertil; men da han nu efter sin Tilbagekomst til Paris aflagde Besøg paa Slottet igen og atter spadserede med hende i Parken, viste hun ham det Hus, der tidligere havde begejstret ham. Det var nu nydeligt istandsat og del-

vis fornyet, og hun sagde, at det var gjort for hans Skyld; han kunde nu modtage det som sin fremtidige Bolig. Han blev overordentlig rørt, „vædede sin velgørende Venindes Haand med sine Taarer“, og kort efter i April 1755 flyttede han ind i det lille Hus. Det blev kaldt Eremitagen og er jo blevet verdensberømt ved hans Ophold der.

Han boede der i tyve Maaneder; men det blev nu ikke helt den rolige Idyl, som han havde tænkt sig.

Fru d'Epinay var gift med en Generalskatteforpagter, altsaa en af de Folkets Blodsugere, som Rousseau særlig havde udtalt sin Fordømmelse over. Det synes ikke i og for sig at have voldt ham nogen Betænkelighed, at han saaledes kom til at leve som Gæst hos en Mand, hvis Levevis og Bestilling han maatte foragte, og hvis mange Penge han maatte betragte som Blodpenge.

Manden optraadte nu heller ikke meget derude paa Slottet. Ægteskabet var, som det næsten var Regel i de finere Pariserkredse dengang, kun et Skinægteskab, der var indgaaet af forretningsmæssige Hensyn. Fruen havde sin Elsker, en af de toneangivende Skribenter, der hørte til Encyklopædisterne, Baron Grimm, en Tysker, der havde slaaet sig ned i Frankrig. Han kom stadig derud til la Chevrette sammen med Diderot, som Rousseau hidtil havde regnet for sin Hjertensven.

Det ser ud til, at Rousseau har været Grimm i Vejen derude hos Fru d'Epinay, og Diderot gjorde sig ogsaa al mulig Umage for at faa ham til at opgive dette Landophold. Diderot har vistnok gjort det for Rousseaus Skyld og i det hele i en god Mening; men Rousseau var begyndt at blive sygeligt mistænksom over for alle sine Omgivelser og var altid rede til at tillægge enhver onde Hensigter og Planer over for ham. Grimm var en lidet tiltalende Karakter, og han har aabenbart ikke haft noget til overs for Rousseau; det har været i egen Interesse, han vilde have ham fjernet, næppe

just af Skinsyge, snarere af Misundelse over det Ry, han vandt sig.

Forholdet til begge de to Mænd voldte Rousseau ikke saa lidt Bryderi og virkede stærkt paa hans Humør. Dertil kom saa en anden Affære, som fik endnu mere at betyde for ham.

Han traf derude hos Fru d'Epinay hendes Kusine og Svigerinde, Grevinde d'Houdetot, som han forelskede sig i. Det var en haabløs Forelskelse, da hun havde en anden Elsker, en Marquis Saint Lambert, der vel for Tiden var ved Hæren, men som havde alle hendes Tanker. Dette betød ikke nogen egentlig Hindring for Rousseau; et Treforhold i Kærlighed var for ham ikke noget utaaleligt, snarere tværtimod, og det synes ikke at have voldt ham Kvaler, at hun, naar de var sammen, stadig talte om sin Kærlighed til og Længsel efter Saint Lambert.

Rousseau skildrer Genstanden for denne sin sidste og heftigste Forelskelse saaledes: „Grevinde d'Houdetot nærmede sig de tredive og var ikke smuk. Hendes Ansigt bar Spor af Kopper, hendes Teint var uren, hun var nærsynet og havde lidt for runde Øjne; men hun saa trods alt dette ung ud, og hendes Ansigt, der baade var livligt og blidt, havde noget fortryllende ved sig. Hun havde en Skov af naturligt krøllet, kraftigt sort Haar, der naaede hende til Knæene; hun var sirlig af Vækst og viste i alle sine Bevægelser samtidig Ubehjælpssomhed og Ynde.“

At hun ikke var nogen Skønhed, derom er alle enige. En Dame af hendes Bekendtskab siger om hende: „Hun var ikke blot nærsynet og havde runde Øjne, som Rousseau siger, men hun var yderst skeløjet, hvilket hindrede, at hendes Sjæl afspejlede sig i Ansigtstudtrykket. Hendes Pande var meget lav, hendes Næse stor. Børnekopperne havde givet hende en gul Teint i alle Arrene, og Porerne var mærkede med brunt. Dette gav et smudsig Skær over hendes Ansigt, som vist før Sygdommen havde været smukt.“

Har hun, som det lader til, ligefrem været usædvanlig styg, maa hun have haft andre Egenskaber, som har gjort hende tiltrækkende og har kunnet dække de ydre Mangler. En af hendes nyere Biografer skriver: „Madame d'Houdetot har været elsket vanvittigt, og hun var ikke smuk; dette er en Trøst for de grimme. Den fysiske Skønhed kan vel fejre sine hovmodige Triumfer; men de staar ofte i Styrke og altid i Varighed tilbage for den intellektuelle eller moralske Skønheds Sejre. Hun har, saa vidt vi kan skønne, været en Kvinde, som nok var en Mands Kærlighed værd.

Hun boede paa Slottet Eaubonne en Mils Vej fra Eremitagen, og Rousseau ledsagede hende paa Spadsereture, besøgte hende i hendes Hjem, spiste der, blev der om Natten, udøste sin Kærlighedskval for hende mundtligt og i glødende Breve, laa paa Knæ for hende og udgød Strømme af Taarer. Hun hørte taalmodigt og venligt paa ham uden at opmuntre ham, men da ogsaa uden at vise ham bort. Hun har anset det hele for ganske ufarligt; hun har været fuldkommen sikker paa sig selv, hans Kærlighedserklæringer har været hende en tiltalende Adspredelse og vistnok heller ikke meget mere.

Imidlertid fik Folkesnakken snart travlt med dette Forhold; det blev hurtigt bekendt i de Kredse i Paris, hvor Rousseau var omtalt og kendt. Man morede sig over ham og gjorde Udflugter til la Chevrette for at se den ejendommelige Optræden af Eremitten, den vilde, den alvorlige Borger, Manden, som med saa megen Larm havde forkyndt sine strenge Dydsprincipper.

Grevinden blev ubehagelig berørt af den Opsigt, hendes lille Adspredelse havde vakt, og lod Rousseau vide, at han enten helt maatte holde sig borte eller opføre sig mere korrekt og forsigtigt. Han fandt ud, at det var Fru d'Epinay, der havde en Finger med i Spillet, og gjorde Skandale over for hende. Hun afviste ham

med venlig og fornem Ro; han faldt grædende paa Knæ for hende og fik da ogsaa en forholdsvis Tilgivelse.

Saint Lambert kom tilbage fra Hæren; han kendte godt nok alt, hvad der blev fortalt om Rousseaus Kærlighedsaffære, men kunde ikke gøre ham den Ære at betragte ham som Rival. Han kom og besøgte ham paa Eremitagen sammen med Grevinden, talte med ham, som om der intet var passeret, spiste hos ham — og saarede hans Hjerte grusomt ved at falde i Søvn og snorke, da Rousseau efter Middagen vilde glæde det lille Selskab med at oplæse et udmærket, men ganske vist meget langt, Brev, som han havde skrevet til Voltaire.

Man kan finde, at alt dette er af forholdsvis ringe Betydning; men det bragte jo nogen Misstemning ind i den Kreds, Rousseau levede i, og det gjorde mere Indtryk paa ham, end rimeligt var. Hans Sind blev mere og mere saaledes, at han ikke kunde befinde sig godt, naar han ikke mødte Beundring og Kærlighed hos sine Omgivelser — og han mødte fra nu af stadig mindre deraf. At han endte med at være sindssyg, kan der ikke godt være Tvivl om, og at denne Sygdom var i sin Begyndelse nu, eller at der under Eremitageopholdet i alt Fald optraadte noget, der maa regnes som Forløbere for den, synes ogsaa sikkert.

Misstemningen voksede nu hurtigt saaledes, at Rousseau maatte forlade Eremitagen. Fru d'Epinaay skulde gøre en Rejse til Genève for at raadspørge en berømt Læge der. Hun skulde have sin 15-aarige Søn og dennes Hovmester med. En Dag, da hun talte om denne Rejse, sagde hun til Rousseau: „De skulde følge med mig til Genève“. Rousseau siger, at han opfattede det som en Bemærkning, hun kom til at gøre uden at mene noget videre dermed, og det har maaske nok heller ikke været andet. Da han svarede, at det ikke ret vilde passe, om en syg optraadte som Rejseledsager for en anden syg, talte hun ikke mere derom.

Ideen blev imidlertid grebet af Grevinde d'Houdetot,

som for Sladderens Skyld gerne vilde have ham af Vejen en Tid, og Diderot tog sig af Sagen, skrev et Brev til ham og forestillede ham, at han ikke kunde være bekendt at sige Nej til en saadan Anmodning fra sin Beskytterindes Side.

Diderots Brev var ikke meget hensynsfuldt, og Rousseau blev højlig fornærmet derover. Han fik den Ide, at der havde dannet sig et helt Komplot, der havde til Formaal at faa ham ud paa denne Rejse — for paa en eller anden Maade at skade ham, f. Eks. ved at faa ham udstillet i hans Fødeby som Tjener for en Skatteforpagters Frue. Han skrev harmfulde Breve om denne Sag til Diderot, til Grimm og til Fru d'Houdetot, skrev meget overdrevent og meget ufornuftigt og kom blandt andet ogsaa med nedsættende Ytringer om Fru d'Epinay. Det endte med, at hun lod ham vide, at han maatte forlade Eremitagen, og han rejste derfra i December 1757.

Det venskabelige Forhold til Fru d'Epinay var dermed brudt for stedse; hun skrev siden sine Livserindringer og gav der et højst usympatetisk og sikkert ogsaa paa flere Punkter forvrænget Billede af Rousseau. Fru d'Houdetot, som overlevede ham i 35 Aar, har derimod til det sidste tænkt med Venlighed paa ham. Han havde givet hende Manuskriptet til sin berømte Roman „Julie“, og før sin Død skrev hun paa det: „Dette Manuskript blev for mig Pantet paa en berømt Mands Hengivenhed. Hans triste Karakter forgiftede hans Liv; men Efterverdenen vil aldrig glemme hans Talenter. Forstod han den Kunst, en alt for farlig Kunst maaske, at undskylde over for Dyden en lidenskabelig Sjæls Fejl, lad os saa ikke glemme, at han søgte først og fremmest at hæve sig op til Dyden, og at han stadig søgte at faa os til at elske denne Dyd — som det maaske ikke er givet den svage Menneskehed altid at følge“.

BREVET TIL VOLTAIRE

Under Eremitageopholdet skrev Rousseau et af sine berømteste Breve. I 1755 hjemsøgte Lissabon af et frygteligt Jordskælv, hvorved tredive Tusinde Mennesker mistede Livet. Voltaire skrev et Digt derom og udtalte der, at en saadan Begivenhed var uforenelig med den Opfattelse, at det er en god og velindrettet Verden, vi lever i. Rousseau følte sig forarget derover. Han skriver i „Bekendelser“:

„Forbavset over at høre den stakkels Mand, som var saa at sige tilintetgjort af Lykke og Ære, med Bitterhed tale om Livets Elendighed ud fra den Mening, at alt er daarligt, fattede jeg den vanvittige Beslutning at prøve at overbevise ham om, at alt er godt. Hvorvel han altid synes at tro paa Gud, tror han i Virkeligheden kun paa Djævelen; thi hans saakaldte Gud er et ondsindet Væsen, som kun finder Glæde i at gøre det onde. Den iøjnefaldende Urimelighed i denne Lære er især oprørende hos et med alle Goder overvældet Menneske, som, skønt selv et Lykkens Skødebarn, søger at vække sin Næstes Fortvivlelse ved at fremmane det skrækkelige og grusomme Billede af alle de Ulykker, som han selv er forskaanet for“.

Han skrev altsaa til Voltaire, et meget langt Brev, der vilde fylde 30 Sider i denne Bog, og gør gældende, at af alle Menneskehedens Ulykker er der næppe en eneste, som Naturen er Skyld i. Ulykkerne har deres Kilde i Menneskenes Misbrug af deres medfødte Egenskaber. Ulykken i Lissabon skyldes ogsaa Menneskene, idet den stammer fra, at de klumper sig sammen i Byer. Hvis de havde fordelt sig over en større Flade og i mindre Huse, vilde Ødelæggelsen have været ubetydelig, maaske slet ingen. Alle vilde da være flygtede ved den første Rystelse, og man havde næste Dag set dem i tyve Mils Afstand saa glade, som om intet var sket.

De to Filosofer havde ikke tidligere haft videre Forbindelse med hinanden. Rousseau havde sendt Voltaire sin Afhandling om Uligheden, da den udkom, og havde som Svar faaet et af de muntre, ironiske Breve, som Voltaire var Mester i at skrive. Det er der, de bekendte Linier forekommer: „Aldrig har nogen anvendt saa megen Aand i den Hensigt at gøre os til Dyr; man faar Lyst til at gaa paa fire, naar man læser Deres Bog“. Ogsaa denne Gang optræder Rousseau med passende Ærbødighed og faar et venligt Svar paa nogle Linier: „Deres Brev er meget smukt; men jeg har hos mig en Niece, som i tre Uger har været farligt syg; jeg er Sygeplejer og selv syg. Jeg maa vente, til jeg faar det noget bedre, og min Niece er kommen sig, før jeg kan tænke paa at drøfte Spørgsmaalet med Dem“. Brevet slutter med en venlig Indbydelse til ham om at komme paa Besøg.

Ret megen Sympati var der nu ikke mellem de to Mænd, og der kunde heller ikke godt være det; dertil var de alt for forskellige. „Voltaire er elskværdig og ond, Rousseau ubehagelig og god; Voltaire rig og aristokratisk, Rousseau fattig og plebejisk; Voltaire aandfuld og overfladisk, Rousseau alvorlig, tilmed højtidelig; Voltaire en politisk Realist, Rousseau en Fantast“ (Lemaitre). — Det endte da ogsaa med, at der blev bittert Fjendskab mellem dem.

BREVET TIL d'ALEMBERT (OM SKUESPIL)

Et andet ligesaa berømt Brev er det, som Rousseau skrev til d'Alembert. I 1757 fik han den Del af den store Encyklopædi, hvori Artikelen Genève fandtes. Denne Artikel var skrevet af d'Alembert, og han anbefalede deri, at der skulde oprettes et Theater i Byen. Dette bragte Rousseau i Harnisk, og han skrev derom et af sine mest kendte Arbejder; Brevet er en hel Afhandling, der vilde fylde 150 Sider, trykt som denne

Bog. Han bryder der Staven over alle Teaterforestillinger; det er til Fordærv altsammen.

X Tragedien er fordærvelig; thi Tilskueren sætter sit Forraad af Taarer og Medlidenhed til, saa han ikke har noget, naar det gælder virkelige Lidelser. Komedien er ikke bedre; thi dens Moral lærer os ikke, at vi skal sky Lasten, men kun at vi skal undgaa at blive latterlige. Skuespillerne fordærves ved deres Arbejde; thi under Udøvelsen af deres Kunst maa de skjule deres virkelige Væsen.

Nej, hans herlige Fødeby maa ikke udsættes for at blive ødelagt ved at faa et Teater inden for sine Mure.

Naturligvis skal Folket have Glæder og Forlystelser; men det skal være Folkefester med Sejlture paa Søen, med offentlige Optog, Bueskydning og anden Idræt, blot ikke disse Skuespil, hvor et lille Antal Mennesker lukkes inde i en mørk Hule fjernt fra Naturen og under Tavshed og Uvirksomhed sidder ubevægelige og ser paa nedslaaende Billeder af Slaveri og Mangel paa Lighed blandt Mennesker.

Han giver saa en begejstret Skildring af Folkefester, saaledes som de bør holdes i et frit Folk; hans Ideer blev senere til Dels virkeliggjorte i de Fester, man indførte under Revolutionen.

Dette Skrift, som blev offentliggjort i 1757, blev meget læst, og det blev imødegaaet af adskillige Forfattere, blandt andet ogsaa af d'Alembert, som er baade aandfuld og onskabsfuld over for Rousseau. Han skriver f. Eks.:

„De fleste af vore kristne Veltalere, som anfalder Komedien, fordømmer noget, som de ikke kender til. De har derimod for at prøve dets Virkninger studeret, analyseret og sammensat den Gift, mod hvilken De vil beskytte os, og naar De dadler vore Teaterstykker, har De den Fordel ikke blot at have set, men ogsaa at have forfattet saadanne. Jeg ved jo, at Teaterforestillinger efter Deres Opfattelse er nødvendige i en By, der er saa fordærvt som den, hvori De saa længe

har opholdt Dem, og det er tydeligt nok for denne Bys usædelige Indbyggere, De har skrevet Skuespil, og ikke til Gavn for Deres Fædreland. Det vil altsaa sige, min Herre, at De behandler os som døende Dyr; dem dræber man jo, naar de er syge, for at blive fri for at se dem lide længere. Og havde De ikke gjort det, vilde jo mange andre have gjort det i Deres Sted.

Mon Deres fintmærkende Samvittighed dog ikke har noget at bebrejde sig i Deres Forhold til os? Jeg frygter det, saa meget mere som det Talent, hvorpaa De paa den lyriske Scene har givet saa smukke Beviser baade som Musiker og som Skjald, vel maa befrygtes at kunne vinde lige saa mange Tilhængere, for Skuespilkunsten, som Deres Veltalenhed har berøvet den Venner. Fornøjelsen ved at læse Deres Afhandling vil ikke formindske Behaget ved at lytte til Deres Musik og Sang paa Teatret, og De vil længe have den Sorg at se, hvorledes „Landsbyspaamanden“ vil ødelægge Virkningen af Deres Skrifter mod Skuespil“.

ROMANEN LA NOUVELLE HÉLOÏSE

I samme Tidsrum skrev Rousseau et af sine berømteste Værker, Romanen *La nouvelle Héloïse* (Den nye Louise); den omtales tidt ogsaa af Rousseau som Romanen *Julie* efter Navnet paa den kvindelige Hovedperson. Den egentlige Titel hentyder til Beretningen om *Abailard og Héloïse*. Abailard var en berømt lærd, der levede i det 12te Aarhundrede i Frankrig. Han blev i Paris Huslærer for Kanniken Fulberts skønne Broderdatter Héloïse, og Lærer og Elev fattede snart den heftigste Kærlighed til hinanden, og „de skiftede flere Elskovsord end videnskabelige Udtryk og flere Kys end Sentenser“. Fulbert jog ham bort, da han opdagede deres Kærlighed; Abailard bortførte Héloïse, der fødte ham en Søn; men de fik ikke Lov at leve sammen, og begge endte deres Dage i Kloster.

Rousseaus Roman begynder paa lignende Maade. St. Preux er antagen som Lærer for Julie d'Estanges, og det gaar der som i den gamle Beretning. Julie er af for høj Stand til at kunne blive gift med Huslæreren; det lykkes at skjule Følgerne af deres Kærlighed for Omverdenen, og hun bliver gift med de Volmar, som Faderen havde udset til hende. St. Preux flakker om i Verden, kommer tilbage og faar Ophold i Julies og de Volmars Hjem som Ven baade af Manden og Hustruen. Hun dør i en ung Alder, og de to Venner skal nu trøste hinanden over det fælles Savn.

Romanen er skrevet i Form af Breve og er meget omfangsrig, 10-1200 Sider. Den er i en overordentlig sentimental Stil; en enkelt Prøve kan give en Forestilling om Udtryksmaaden; Julie skriver i et af Brevene:

„Jeg begyndte at hulke; for ikke at segne slyngede jeg Armen om min Faders Hals. Jeg bøjede min Kind mod hans ærværdige Ansigt, og det blev dækket af mine Kys og vædet af mine Taarer. Jeg forstod af dem, som randt fra hans Øjne, at han selv følte sig befriet fra en tung Sorg. Min Moder kom og delte vore Følelsesudbrud. Blide og fredfyldte Uskyld! du alene fattedes i mit Hjerte for at gøre dette Naturens Skuespil til det herligste Øjeblik i mit Liv“.

At det ellers i det hele kun er saa som saa med hendes Kærlighed til Faderen og med Ømheden imellem dem, bør vel for Fuldstændigheds Skyld nævnes.

Bogen udkom i 1761; men den blev i det væsentligste skrevet færdig under Eremitageopholdet, og dens første Del har nøje Forbindelse med Forholdet mellem Rousseau og Grevinde d'Houdetot. Han udarbejdede omhyggeligt de glødende Breve, han sendte hende; han skrev Kladder til dem, og naar et af dem var lykkedes rigtig godt for ham, benyttede han det i Romanen som Brev fra St. Preux til Julie. Grevindens Breve kunde ikke føjes ind i Romanen som Breve til St. Preux; men Julies Breve kan jo da formes saaledes,

som Grevindens burde have været, naar de helt skulde have været efter Rousseaus Ønske.

Denne første Del er glødende og lidenskabelig og i det hele nok i Stand til at henrive meget følsomme Hjerter. Den sidste Part har en anden Karakter, væsentlig vistnok fordi der da var kommet et afgjort køligere Skær over Forholdet til Fru d'Houdetot. Her er det ikke længere Lidenskab, der taler og raader; det er Dyden, og det fører til, at Fremstillingen bliver mere tør, med lange filosofiske Betragtninger og Udrørdninger, og der er hele Afhandlinger om Teatret, Landskabsgartneriet, den italienske Musik, Opdragelse osv.

Bogen gjorde overordentlig Lykke i Paris, da den udkom. Byen talte kun om den; man sloges for at faa fat i den, og de, der ikke kunde komme til at eje et Eksempplar, lejede et til en Pris af 50 Øre i Timen. Damerne græd under Læsningen, „saa de blev syge og grimme deraf“. En Dame af den fine Verden havde faaet fat i Bogen og begyndte at læse i den efter Aftensmadstid. Hun skulde til Bal i Operaen, og ved Midnatstid gav hun Ordre til, at hendes Vogn skulde spændes for og køre hende derhen. Man meddelte hende, at Vognen nu var færdig; men hun læste videre, og der var ikke Svar at faa af hende. Et senere Bud kom og meddelte hende, at Klokken nu var to; hun fortsatte Læsningen og sagde, at det ikke hastede. Senere paa Natten ringede hun for at faa at vide, hvad Klokken var, da hendes Ur var gaaet i Staa. Da man svarede, at den var fire, kom hun til det Resultat, at det var for sent at tage til Ballet, lod Kammerjomfruen komme for at hjælpe hende af med Baldragten og fortsatte stadig Læsningen.

Men Romanens Betydning er nu slet ikke angivet med denne stormende Modtagelse eller med de fine Damers Henrykkelse over den; den rækker langt videre. Den førte, som det er blevet sagt, „den franske Digtning fra den hævdvundne Salonluft tilbage til Na-

turen, ligesom den udvikler den største Skønhed i Skildringen af Naturen og af Naturmennesker. Rousseau blev en Befrier for de i kold Forstandsmæssighed indtørrede Sind“.

Han nævner selv som noget af det væsentligste af det nye i Bogen, teknisk set, at den ikke virker ved ydre spændende Begivenheder, Mængden af Personer og deres Eventyr. „Her er Interessen samlet om tre Personer og holder sig dog seks Bind igennem uden Hjælp af Episoder, romantiske Eventyr eller Sletheder af nogen Art enten i Karaktererne eller i Handlingen. Det er let at vække Interessen, naar man uophørligt fremfører uhørte Eventyr og nye Historier, der drager forbi Læserens Blik som Billederne i *Laterna magica*; men at holde Interessen bundet til stadig de samme Genstande uden mærkelige Eventyr er sikkert betydeligt vanskeligere“.

Den tyske Litteraturhistoriker Hettner skriver om Bogen: „Han viser Verden, at Idyllen ikke er indskrænket til et drømt Arkadiens usande Skikkelser, men at den er fuldt og levende til Stede overalt, hvor naturlige Mennesker under naturlige Forhold lever i trofast Forbindelse med hinanden. Poesien findes overalt, eller ogsaa findes den ingensteds. — Mennesket vender nu fra den larmende Yderverden atter tilbage til sit eget Indre, til sin Haaben og Ængstelse, til sin Glæde og Sorg, og med sit eget Hjertes Følelse har det tillige genvundet den længe tabte Følelse for Naturen og ser i de opadstræbende Bjerger og i Dalenes og Skovenes stille Ensomhed de tavse Spejlbilleder af sit indre Liv“.

Romanens Indflydelse i *Litteraturen* er altsaa stor. Det betyder naturligvis ikke, at den i samme Grad har virket revolutionerende paa Menneskenes Livssyn, eller at denne Bog og den Litteratur, der er paavirket af den, har aabnet Menneskenes Blik for Naturen end-sige for Betydningen af deres egne Glæder og Sorger og i det hele af det, der foregaar i deres egen Sjæl;

dette har vel altid haft mere Betydning for Menneskene end det, der foregaar i den larmende Yderverden. Bogen har faaet Forfattere til at skrive anderledes; derimod har den næppe faaet andre Mennesker til at leve eller føle anderledes; men det vilde vel ogsaa være vel meget forlangt af en Bog. Man taler tidt om Menneskers Følelse for Naturen, som om det her drejede sig om noget, en eller anden Mand havde lært Menneskeheden, eller som den lærte paa et eller andet Tidspunkt. Dette er helt urigtigt. Menneskene har til alle Tider og i alle Lande haft Følelse for Naturens omgivelserne og har ladet deres Sind paavirke deraf, oftest jo uden selv at vide deraf. Rousseau har lært Menneskene at tale om deres Følelser for Naturen, men han har ikke givet dem disse Følelser, og det er ogsaa tvivlsomt, om han har gjort, at Naturfølelsen er blevet stærkere; en Følelse bliver i Regelen ikke stærkere af, at man giver sig til at tale om den.

Nu læses Romanen „Julie“ ikke længere; dertil er den for langtrukken, og den taaredryppende Stil tiltaler ikke vor Tids Mennesker saa stærkt.

ROUSSEAU I MONTMORENCY

Da Rousseau maatte forlade Eremitagen, flyttede han til Montmorency en halv Mils Vej derfra og lejede der en Lejlighed. Huset laa lige ved Slottet Montmorency, der ejedes af en meget fornem Mand, Marchallen af Luxemburg, som plejede at tilbringe nogle Uger der hvert Aar. Marchallen var en godmodig, jævn og hjertelig Mand; han traf Rousseau, talte med ham og besøgte ham engang. Baade han og Marchallinden fandt Behag i saa vel Forfatteren som hans Skrifter, og en Pavillon i Slottet blev stillet til hans Raadighed, saa han kunde bo der, naar han foretrak det fremfor at bo i den lejede Lejlighed.

Han benyttede sig af Tilbudet og boede meget af Tiden i Pavillonen. Det var en Bygning, der laa for sig selv ude i Parken i de dejligste Omgivelser. „I denne dybe og kostelige Ensomhed, med Træer, Buske og Sø rundt om, med Sang af alle Arter af Fugle, omgivet af Orangeblomsternes Duft skrev jeg i stedsevarende Henrykkelse femte Bog af „Emile“, hvis friske Farve jeg for største Delen tilskriver de Omgivelser, hvorunder jeg levede. Med hvilken Iver løb jeg ikke ved Solopgang ud i Buegangen for at nyde den balsamiske Duft! Hvilken dejlig Mælkekaffe drak jeg der med min Therese over for mig. Min Kat og min Hund gjorde os Selskab, og jeg vilde ikke have forlangt andet Selskab mit Liv igennem; jeg skulde ikke et Øjeblik have kedet mig. Jeg var her i et jordisk Paradis; jeg levede deri med den samme Uskyld og nød den samme Lykke“.

Det var ikke alene Omgivelserne, der glædede ham. Han glæder sig ogsaa over det Bekendtskab, han her havde haft Lejlighed til at gøre, og han glæder sig over, at han ikke bliver hovmodig af saaledes at omgaas og staa i Venskabsforhold til de højeste i Samfundet.

„I øvrigt kalder jeg alle, som har set mig i den Tid, til Vidne, om de har bemærket, at Glansen blot et Øjeblik har blændet mine Øjne, eller at Viraken er stegen mig til Hovedet; om de har set mig mindre ligevægtig i min Holdning, mindre jævn i mit Væsen, mindre fortrolig med Folket, mindre gemytlig over for mine Naboer. — — Therese havde sluttet Venskab med en Murer Pilleau's Datter fra Nabolaget; jeg ligeledes med Faderen, og efter at jeg om Morgenens havde spist paa Slottet — ikke med min gode Villie, men for at behage Marchalinden — med hvilken Iver kom jeg da ikke om Aftenen hjem for at spise Nadver sammen med den hæderlige Mand Pilleau og hans Familie, snart hos ham, snart hos mig“.

At han skulde være ganske uberørt af sine Venners

høje Stand, kunde man vel ikke forlange, og hvad han andensteds fortæller, tyder da heller ikke paa, at det var Tilfældet. Han skriver særdeles ærbødigt til Marchallen, tænker idelig paa den høje Stilling, hans Vært og Ven har, aabenbart meget mere, end denne selv gjorde det; han synes aldeles ikke at være optaget af Tanken derom. Rousseau skriver til ham: „Da jeg aldrig har villet omgaas med andre end mine Venner, har jeg kun eet Sprog: Venskabets og Fortrolighedens. Jeg forstaar naturligvis, at dette Sprog paa Grund af vor forskellige Stilling i Samfundet maa ændres noget; jeg ved, at min Agtelse for Deres Person ikke fritager mig for den, som jeg skylder Deres Rang“ osv.

En Dag kom en Mand fra Genève for at vise Marchalinden nogle Billeder til *Julie*, og da det var besørget, fulgte Marchallen Manden paa Vej, øjensynligt uden at tænke paa, at der derved skete noget bemærkelsesværdigt. Men paa Rousseau gjorde det et Indtryk, som ikke tyder paa, at hans Lære om, at vi alle er lige gode, var blevet Kød og Blod hos ham. Han fortæller selv om Begivenheden og siger: „Jeg blev saa rørt, at jeg ikke kunde sige et eneste Ord. Jeg fulgte efter, grædende som et Barn og brændte af Begærlighed efter at kysse den gode Marchals Fjed“.

Her havde Rousseau da nogle gode Aar indtil 1762, i hvilket Aar to af hans Hovedværker udkom, „Samfundspagten“ og „Emile“.

SAMFUNDSPAGTEN

Samfundspagten er ikke nogen stor Bog; den fylder c. 150 Sider. Den er skrevet i en noget anden Stil end hans andre Bøger, med noget mindre Ild og Glød, noget mere i videnskabelig Stil, og det er vel ogsaa den af hans Bøger, som Videnskabsmændene vil tillægge størst Betydning. Det er vel meget sagt, naar det gøres gældende, at han med den grundlagde Rets-

filosofien; men den regnes da for et af de grundlæggende Værker. At der saa kan paavises Uklarheder og Modsigelser i den, er ikke til at undres over; man kan ikke paa et saadant Omraade forlange en fuldt færdig Videnskab straks.

Han har villet vise, hvorledes der kan findes en Begrundelse af de gensidige Rettigheder og Pligter i et Samfund, og hvorledes den bedste Samfundsform maa være, hvilke Principper der maa ligge til Grund for Ordningen.

„Jeg vil her undersøge, om der i den borgerlige Ordning kan opstilles en eller anden Regel for en lovmæssig og sikker Forvaltning, naar man tager Menneskene saaledes, som de er, og Lovene saaledes, som de bør være“.

„Mennesket fødes frit, og overalt er det i Lænker. Mangen en tror sig Herre over andre og er dog mere Slave end disse. Hvorledes er denne Forandring gaaet for sig. Jeg ved det ikke. Hvad kan gøre den lovmæssig? Jeg tror at kunne besvare dette Spørgsmaal“.

Det kan ikke være *Magten*, der er Retsgrundlaget; den fysiske Kraft giver ingen Ret; min Samvittighed forpligter mig ikke til at give min Pung til en Røver, som overrasker mig i Skoven og sætter mig en Pistol for Brystet. Det kan ikke være i *Guddommen*, man maa søge Retsgrundlaget; Gud foretrækker ikke den ene Forfatning for den anden eller fordrer, at vi skal lyde Jacob i Stedet for Vilhelm. Heller ikke paa *Faderretten*, det patriarkalske, kan man opbygge den borgerlige Ret i et Samfund; Faderretten ophører jo at være en Ret, naar Barnets Svaghed ophører, og dets Fornuft modnes. At tage *Slavetilstanden* som Grundlag kan heller ikke lade sig gøre; thi det er for meningsløst at bortgive sin Frihed, selv om man kunde faa Tryghed derfor.

Der kan ikke tænkes nogen anden Grundvold for en berettiget Autoritet end en *Overenskomst*, det borgerlige Samfund maa hvile paa en indgaaet *Pagt*, og

Forudsætningen for denne maa være „fra hvert enkelt Medlems Side en fuldstændig Opgiven af alle Særretigheder til Fordel for det hele“. Enhver maa hengive sig helt og fuldt; kun da bliver Betingelserne lige for alle, og naar Betingelserne er lige for alle, har ingen Interesse af at gøre dem byrdefulde for andre.

Samfundets *Fællesvillie* er alene i Stand til at lede Statens Kræfter overensstemmende med Maalet for Statens Indstiftelse, nemlig Almenvellet. Denne Fællesvillie er den eneste retmæssige Suveræn, og Suveræniteten er uafhængelig og udelelig. — Der er ofte stor Forskel paa *alles Villie* og *Fællesvillien*; denne vil kun Almeninteressen, hin ser hen til Privatinteresser og er kun en Sum af Særvillier; men udslet blot fra disse de mange eller faa, som vil hverandre til Livs, og hvad der saa staar tilbage, er Fællesvillien. Hvis der ikke var nogen Forbindelse mellem Borgerne, vilde af det store Antal Meningsforskelle altid fremgaa det, vi kalder Fællesvillien; men da der opføres Kabaler og findes Partivæsen, anser Medlemmerne af hvert af disse Smaasamfund deres Partis Villie for Fællesvillien, medens den set fra Statens Standpunkt kun er en Særvillie. Vil man høre Fællesvillien udtale sig uhildet, er det altsaa nødvendigt, at der ikke findes noget Parti inden for Staten, og at hver Borger raader over sin Stemme; saaledes var den store Lykurgs fortrinlige Statsindretning. Og hvis der findes Partier, bør man som Solon søge at forøge Antallet og hindre Uligheden mellem dem.

Folket maa da selv vedtage alle Love, der skal have Gyldighed i Staten, og Vedtagelsen skal ske ikke ved valgte Repræsentanter, men ved direkte Folkeafstemning. — Kvinderne vil Rousseau dog ikke give Stemmeret.

Den udøvende Magt kan hele Folket ikke saa godt selv have; den maa overlades til et Udvalg, som man vælger sig; det kan være stort eller lille, lige fra hele Folket til en enkelt Mand. Hvilken Form der skal foretrækkes, afhænger af Forholdene.

Naar man nu læser denne Bog, bør man for at bedømme den retfærdigt erindre, at den er skrevet før de frie Forfatningers Tid. Rousseau maatte nøjes med Kendskab til Oldtidens fri Folkesamfund og med, hvad han kendte fra sin Fødeby, der jo havde en republikansk om end ikke meget folkelig Styrelse. Det er altsaa ikke venteligt, at han skulde have fuld Klarhed over de praktiske Ulemper, der i Nutiden kan opstaa ved en Statsstyrelse efter de Principper, han opstiller; men Forholdet er da for Resten det, at selv om man finder adskillige Udtalelser, som man har vanskeligt ved at forsones sig med hos en saa begavet Mand, finder man endnu mere, hvor man kan undres over det rigtige Fremsyn, han har haft.

Der er ikke Grund til at gøre noget ud af de Tilfælde, hvor han kan synes ligefrem at vise Spaadomsgave, f. Eks. naar han gør den Bemærkning om Corsika: „Jeg har en Forudfølelse af, at denne lille Ø en Dag vil sætte Europa i Forbavselse“. At det kom til at passe inden saa meget længe, da Øen gav os Napoleon, kan ikke anføres som Bevis for hans Evne til at se ind i Fremtiden. Men der er ikke saa faa andre Udtalelser, som er kommet til at passe forbavsende godt, efterhaanden som hans Ideer om Folkestyret er blevet virkeliggjorte.

X „Intet er farligere i Statsanliggender end Privatinteressernes Indflydelse, og Regeringens Misbrug af Lovene er et ringere Onde end Lovgavernes Fordærvelse, en uundgaaelig Følge af, at Særinteresser kommer til at bestemme Lovgavernes Opfattelse; og er Staten saaledes forkvaklet fra Grunden af, bliver enhver Reform umulig“.

„Naar den sociale Knude begynder at løsnes, og Staten at svækkes, naar Særinteresserne begynder at stikke Hovederne frem, og Partivæsenet at florere, saa forvanskes Almeninteressen, og den møder tillige Modstand. Enstemmigheden er borte; Fællesvillien er ikke mere alles Villie. Der opstaar stridende Meninger,

Trætter og Disputter, og selv det bedste Forslag gaar ikke igennem uden Strid“.

„Jo større Overensstemmelse der hersker i Forsamlingen, det vil sige, jo mere Anskuelserne nærmer sig til hinanden, des mere fremtrædende er Fællesvillien; medens lange Debatter, Meningsforskelle og stormende Optrin antyder Særinteressernes Indflydelse og Statens Tilbagegang. — — Fejlen, der begaas, er, at Borgeren, der giver sin Stemme i den lovgivende Forsamling, fordrejer Spørgsmaalet og svarer paa andet, end hvad der bliver spurgt om, saa han ved Afstemningen i Stedet for at sige: „Dette er fordelagtigt for Staten“ siger: „Det er fordelagtigt for den eller den Person eller det og det Parti, at dette Forslag gaar igennem““.

„Samfundspagten“ er vel nok den af Rousseaus Bøger, der har øvet stærkest Indflydelse. Den Statsform, han holder sig til, passer bedst, som han da ogsaa selv siger det, for smaa Stater, hvor det er gørligt at samle Borgerne, naar der skal stemmes om en Lov; det er sin Fødeby, han særlig har tænkt paa; han anviser over for større Stater den Udvej, at de deler sig i selvstyrende smaa Stater, der saa lever i Forbund med hinanden. — Men det blev nu i en stor Stat, i Frankrig, at hans Bog kom til at faa praktisk Betydning. Under Revolutionen var den i alles Hænder og paa alles Læber; den var „Revolutionsmændenes Koran“, Advokater og Skribenter citerede den stadig, Marat kommenterede den paa Gader og Torve, Professore i Retsvidenskab gav den som Haandbog til deres Elever. „Den blev den Vægtstang, man betjente sig af for at omstyrte Despotismens Kolos“. Naar man proklamerede „Menneskerettighederne“ var det kun det, som Rousseau havde sagt: at Menneskene er frie og lige i Rettigheder, at al Suverænitet hviler i Nationen, at Loven for at være Lov maa være et Udtryk for Folkets Fællesvillie.

Dette betyder nu ikke, at Rousseau var Revolutionsmand, langtfra. Han udtaler sig tydeligt nok derom.

Enhver voldsom frembragt Omvæltning anser han for en Ulykke, og Blodsudgydelse for Folkefrihedens Skyld vilde han absolut finde forkastelig; „et eneste Menneskes Blod er uendelig mere værd end hele Menneskeslægtens Frihed“.

„Samfundspagten“s Læresætninger har været brugte til at hellige Revolutionens Voldsomheder; men Rousseau havde fornægtet dem, der her kaldte sig hans Disciple, og der er vel ingen Tvivl om, at den Forfatter har Ret, der siger, at han vilde være bleven guillotineret, om han havde oplevet Revolutionen.

EMILE

I *Emile*, et stort Værk paa over Tusind almindelige Bogsider, vil Rousseau vise, hvorledes Opdragelsen, som den i Almindelighed øvedes paa den Tid, er forfejlet, fordi den for lidt er i Overensstemmelse med Naturen. Trods Bogens Berømmelse og den Begejstring, den har vakt i alle Lande, maa en Læser nu i vore Dage finde, at det, han angriber, godt i de fleste Tilfælde kunde være den Opdragelse, vi ser praktiseret rundt om os.

Bogens første Sætning anslaaer dens Grundtone og angiver Grundprincippet: „Alt er godt, som det kommer fra Skaberens Haand; alt udarter under Menneskets Hænder“. Han nøjes ikke med at sige, at Barnet fra Fødselen af hverken er godt eller ondt, og at begge Dele fremkommer siden, væsentligst som Følge af Omgivelsernes Paavirkning, af Opdragelsen. Nej, det gode er i Barnet; det er det onde, det lærer af Menneskene.

Bogen er skrevet i en Slags Romanform, og han taler ikke om Barnet i al Almindelighed, men om det specielle Barn, Drengen Emil. Denne Dreng er tilmed valgt som et meget specielt Barn, saa han ikke kan tages som Type; han er sund og stærk, begavet, uden Forældre, men stillet saaledes, at der kan holdes en

Hovmester til at forestaa Opdragelsen. I Bogens første Del mærkes det nu ikke saa meget, at det er denne særligt stillede Dreng, Talen er om. „Jeg har i Begyndelsen kun talt lidt om Emil, efterdi mine første Grundsatninger om Opdragelse — skønt i Strid med de almindeligt gældende — er saa indlysende, at det skal blive ethvert fornuftigt Menneske vanskeligt at nægte dem sit Bifald. Men efterhaanden som jeg skrider frem, er min Fostersøn ikke længere noget almindeligt Barn“.

Det følger umiddelbart af hans Grundprincip, at Barnet skal udvikle sig frit og uden Baand og Tvang. Han har en udførlig Fordømmelse af den Skik at lægge Barnet i Svøb i dets første Tid og saaledes forhindre det i den frie Brug af Lemmerne. Man gør det naturligvis i den bedste Hensigt, for at beskærme det, at det ikke skal komme til Skade ved at bruge Lemmerne, saa længe de er svage; men Faren er i Virkeligheden grumme ringe i alt Fald i Sammenligning med den Fortræd, man kan volde Barnet ved at binde det. Rousseau finder dette Svøb symbolsk for hele den almindelige Opdragermetode, og hans Kamp derimod er betegnende for hele hans Syn paa Opdragelsen. X

Man skal naturligvis sørge for, at Barnet, naar det kommer til at gaa omkring, gør saa lidt Fortræd som muligt, idet man fjerner saadanne Genstande fra dets Rækkevidde, som det kunde ødelægge eller som det kunde ødelægge sig selv med. „Kommer det saa alligevel til at slaa en eller anden nyttig Genstand itu, saa maa du ikke straffe det for *din* Forsømmelse; skænd ikke paa det, lad det ikke høre et eneste bebrejdende Ord; lad det ikke engang mærke, at det har skaffet dig en Ærgrelse paa Halsen; men forhold dig aldeles, som om denne Genstand var gaaet i Stykker af sig selv, og vær endelig forvisset om, at du har gjort meget, dersom du kan lade være med at sige noget. — Skulde jeg vove her at fremkomme med den største, den nyttigste Regel for al Opdragelse? Den bestaar ikke i at vinde Tid, men i

at spille Tid. Mine jævne Læsere, tilgiv mig mine Paradokser; dem kommer man til, naar man tænker“.

Den første Opdragelse bør altsaa være rent negativ. Den bestaar aldeles ikke i at give Undervisning om Dyden eller om Sandheden, men i at bevare Hjertet frit for Lasten og Aanden for Vildfarelsen. Dersom det var dig muligt intet at gøre og ikke lade noget gøre af andre; dersom du kunde føre din Elev sund og kraftig ind i hans tolvte Aar, uden at han kendte Forskel paa sin højre og venstre Haand, saa vilde hans Sjæls Øje ved din første Undervisning aabne sig for Fornuften.“

„Gør bare det modsatte af, hvad alle andre gør, saa vil din Opdragelsesmetode næsten altid vise sig at være god.“

Der skal altsaa ikke proppes Kundskaber ind i Emil, saa han kan blive et tidligt udviklet Vidunderbarn. I Tolvaarsalderen skal Emil saa godt som ikke vide, hvad en Bog er, og heller ikke med Undervisning uden Bøger skal man være ivrig; Barnet skal kun have Besked om det, som det ønsker at faa Besked om. „Lad endelig Barnets Ordbog være saa lille som muligt. Det er til stor Skade, at Barnet har flere Ord end Forestillinger, og at det forstaar at sige mange Ting, som det ikke forbinder nogen Tanke med. Jeg tror, at en af Grundene til, at Bønderne i Almindelighed har en sundere Dømmekraft end Byboerne, er den, at deres Ordforraad er mere indskrænket. De har faa Begreber; men de anvender dem træffende.“

Jeg tror ikke, det er muligt paa nogle faa Sider at give en egentlig Forestilling om denne Bogs Indhold. Jeg opgiver derfor ethvert Forsøg paa et gennemført Referat af den, og en Kritik af den eller Imødegaaelse af dens Ensidigheder vil da endnu mindre være paa sin Plads, idet Bogen er alt for lidt læst, til at det kan gaa an at betragte Indholdet som bekendt.

Jeg skal nøjes med at anføre de Linier, hvormed A. Lowum i Bogen „Den franske Oplysningstids pæda-

gogiske Ideer“ afslutter en Kritik paa 63 Sider af „*Emile*“: „Men hvilke Indvendinger der end kan rejses, *Emile* er et spirerigt Arbejde som faa; hvad Rousseau selv siger om sin unge Emil, at „han er et Syn, skønt som Vaaren, ikke blot ved det, man ser, men ogsaa ved de Muligheder, man aner“, er kanske ogsaa den sandeste Dom, der kan fældes over hans Værk; *Emile* det er Individet opdraget i Overensstemmelse med sit eget Væsen, videre er det Legeme og Sjæl hævdet som lige, det er Sansning og Selvsyn, Selvtænkning og selvvunden Kundskab i Stedet for Skoledressur og Bogvisdom; Naturen, Naturvidenskaben og Livet lige over for den skolastiske Sprogteknik; det er Nyttens, ikke Kundskaber, udelukkende for Kundskabernes Skyld; det er Almendannelse, ikke Standsdannelse; det er Barnepleje, Barnepsykologi, Familiens Genfødsel, og først og sidst er det Barneglæden gengivet Barneaarene; Barnet er ikke til for at faa sin skønneste Tid formørket ved unyttigt og unaturligt Hoveriarbejde.“

ROUSSEAU'S LIV EFTER 1762

Med Undtagelse af „Bekendelser“ er alle Rousseaus betydelige Værker skrevet i Tidsrummet 1750—62. Han levede endnu i 16 Aar; men det var i Hovedsagen en gold Tid for ham, og det var gennemgaaende en lidet lykkelig Tid for ham, mest ligefrem en ulykkelig Tid. Men samtidig med, at han blev en mere ulykkelig Mand, blev han et bedre Menneske; der blev stadig flere kønne og tiltalende Træk at finde hos ham.

Emile indeholder et Afsnit, der kaldes den savojske Vikars (Hjælpepræsts) Trosbekendelse. Det er noget af det smukkeste, Rousseau har skrevet, og vistnok ogsaa noget af det mest ægte og virkeligt følte; det kan nok regnes som et Udtryk for den religiøse Opfattelse, han selv var kommen til. Men det var ikke i Overensstemmelse med Kirkens Lære; navnlig stil-

X
X
lede han sig alt for frit over for Underet og Aabenbaringen. Han fornægter ikke just Aabenbaringen. men han siger: „Jeg hverken erkender eller bestrider den; jeg bestrider blot Pligten til at kende den,“ og han ender med at sige: „Jeg tror, at alle Religioner er gode, hvis man blot tjener Gud ret. Den væsentligste Gudsfrygt er Hjertets.“

Paa Grund af dette Afsnit blev Bogen „Emile“ af Parlamentet dømt til at brændes af Bøddelen, hvilket skete den 11. Juni 1762, og en Arrestordre blev udstedt mod Forfatteren. Man var nu ikke meget opsat paa at faa ham fængslet; man gav ham Lejlighed til at flygte, og han benyttede Lejligheden. Han mødte paa Vejen dem, der var sendt ud for at arrestere ham, og de hilste paa ham og lod ham køre videre.

Han rejste til Svejts i Forventning om at faa en hjertelig Modtagelse der; men saa snart han kom der, fik han at vide, at Bogen ogsaa var blevet brændt i Genève, og at der ogsaa der var udstedt Arrestordre mod ham. Han prøvede nu at slaa sig ned forskellige Steder i Svejts; men han blev fordrevet fra hvert Sted. Efter et lille Ophold i Tyskland rejste han til England, hvor den berømte Filosof David Hume havde tilbudt ham et Opholdssted. Han blev dog kun der godt et Aars Tid; hans Sindssygdom (Forfølgelsesvanvid) havde stadig faaet mere og mere Magt over ham, og navnlig mens han var derovre, var det rent galt; han troede at baade Hume og andre, der havde villet gøre ham godt, var med i et Komplot, der havde dannet sig imod ham og ompændte hele Europa, vaagede over hvert Skridt, han gjorde. Gik han ind i en Butik i Paris eller en anden By for at købe en Bog, og der blev svaret, at man ikke havde den for Øjeblikket, troede han bestemt, at det var et Udslag af Komplottets Virksomhed; det havde alle Boghandlere i sin Magt og havde forbudt dem at sælge Bøger til ham.

Han rejste til Frankrig og flakkede omkring der i 3 Aar, til han endelig slog sig ned i Paris, hvor ingen

nu tænkte paa at gøre ham noget. Her boede han i Stilhed i otte Aar; han læste ikke meget og skrev heller ikke noget videre. Han afskrev Noder, et Arbejde, han holdt meget af; i seks Aar kopierede han 6000 Sider til 35 Øre Siden. Han botaniserede meget og blev en meget kyndig Botaniker.

Han var mild og elskværdig mod sine Omgivelser, resigneret, venlig mod alle, han kom i Berøring med, naar han da ikke fik Formodning om, at de hørte til Komplottet. Sindssyg var han nemlig stadig; derom er ingen Tvivl; hans „Dialoger“, som han skrev i denne sidste Tid, er uafviselige Vidnesbyrd derom, selv om der ogsaa i denne Bog findes Stykker, der er udmærket skrevne.

Kort før sin Død fik han Tilbud om at komme til at bo paa Landet igen i Ermenonville nær ved Paris. Han rejste derud og var henrykt over atter at komme bort fra Byen; men han døde seks Uger efter. Det har været sagt, at han tog sig selv af Dage; dette er dog næppe rigtigt; der er intet, der beviser det.

Naar man lærer Rousseau at kende i hans sidste Tid, kan man ikke undgaa at faa nogen Sympati for ham, den Sympati, man altid har for de ulykkelige. Men i øvrigt er det sikkert saaledes, at han ikke hører til de Stormænd, der er almindeligt elskede.

Høffding skriver om ham, at han hører til dem, hvem meget skal tilgives, fordi de elskede meget. Jeg kan ikke faa den Opfattelse af ham. Jeg faar ikke det Indtryk, at han hører til dem med den stærke Kærlighed.

Trods de glødende Ord, han ofrer paa de Kvinder, han erklærer sin Kærlighed til, har han i Virkeligheden næppe kendt den Følelse, han giver saa stærke Udtryk. Jeg tror, E. Legouvé har Ret i at sige, at hans Kærlighed har kun været i Hovedet og i Sanserne“. — Hans Kærlighed til Dyden har det sig vist paa lignende Maade med. Nisard siger, at „Rousseau tilbad Dyden i Stedet for at elske den, og det er bedre

at nøjes med det sidste“. — Heller ikke hans Kærlighed til Folket gør noget helt troværdigt Indtryk; jeg tror, at den ogsaa har siddet mere i Hovedet end i Hjertet. — Hans Kærlighed til den frie Natur synes derimod at være virkelig og ægte.

Der er meget at tilgive hos Rousseau, naar man skal kunne forsones sig med ham, og man kan ogsaa nok finde Tilgivelsesgrunde af nogen Vægt; med Forstaaelsen kommer der altid nogen Tilbøjelighed til at tilgive. Hans Slægtsarv, hans Opdragelse og den Maade, Livet kom til at forme sig for ham, indeholder megen Forklaring af de mørke Pletter, vi finder i hans Karakter, og disse Pletter kan da blive noget mindre utaalelige at se paa.

Jeg vil slutte med at nævne et Par Domme, som er fældet om ham af nyere Forskere:

„Jeg har elsket Romantikken og troet paa Revolutionen. Men nu erindrer jeg med Bekymring, at den Mand, som — visselig ikke alene, men efter min Mening mere end nogen anden — har skabt eller forberedt Revolutionen og Romantikken, var en fremmed, et stadig sygt Væsen og til sidst en sindssyg.“ (J. Lemaitre).

„Ogsaa den Fejltagelse vil jeg imødegaa igen, at Rousseau havde været en sund Mand og har faaet sin Sindssygdom, som man kan faa Snue. Nej, Rousseau var en degenereret, og Sindssygdommen voksede frem af hans i Forvejen sygelige Beskaffenhed. De ydre Ting var Tilskyndelser dertil, ikke andet. Rousseaus medfødte Sygelighed var Kilden saa vel til hans Genialitet som til hans Vanvid“. (P. J. Möbius).

„I sine sidste Aar skrev han sine „Bekendelser“, hvor han med en Kynisme, som intet kan undskylde, fortæller om Fejlene i sit Liv og alt for ofte om Fejlene i andres og fremfor alt hans Velgøreres Liv. — Men skal vi dømme Rousseau alene som Skribent, ikke som Menneske, opvejer hans Evner Manglerne, og Mesteren er meget langt over sine Disciple. Fremfor alt har de ikke i samme Grad den Gave at kunne blive bevæ-

gede, hvøraf fødes Evnen til at kunne bevæge andre". (Petit de Julleville).

„Rousseau er et stort Navn og en stor Skribent; men dersom der er Rang blandt dem, som er uden for al Rang, maa han komme som den sidste blandt vore store Navne og store Skribenter. Hans Skrifter vil altid blive regnet blandt dem, som lader os tvivle om, hvilken af de to i Moralverdenen stridende Magter de har ydet mest Hjælp, om det er det onde eller det gode". (D. Nisard).

„Rousseau var, som man har sagt de tusinde Gange, født god i den Forstand, at han fra Fødselen af hævde et følsomt, højmodigt, velvilligt, kortsagt uselvsk Sind. Men han var fra Fødselen af uden nogen moralsk Sans, og hans Opdragelse, som ingen Opdragelse var eller snarest en daarlig Opdragelse, gav ham ikke nogen. Ved Mangelen af moralsk Sans forstaar jeg Fraværelsen af enhver Regel for Opførsel og af Trangen til at have en saadan. Rousseau har aldrig haft denne Trang. Han følte sig god, hvilket var sandt, og han sluttede deraf, at alt, hvad han gjorde, kun kunde være udmærket. Dette er i Grunden Sjælstilstanden hos Flertallet af Mennesker; men hos de fleste er den blandet, og hos Jean Jacques er den absolut.

Hans Geni giver ham Hovmod, en Følelse, som han ikke synes at have kendt i sin Ungdom. Og dette Hovmod, som ikke holdes nede af nogen Pligtfølelse, blev til en sygelig Pirrelighed, altid opmærksom, altid paa Vagt, altid sydende. Han lider af den Svaghed, som alle de har, der hurtigt er komne højt til Vejrs, som fra et lavt Trin paa den sociale Stige paa Grund af Omstændighederne eller deres intellektuelle Overlegenhed i Spring er komne op til Toppen uden at opholde sig paa Bedestederne. Saadanne maa for ikke at tabe Fod eller Hoved have tre Gange saa megen sund Sans som andre, og det er netop sund Sans, Koldblodighed i Maaden at bedømme Tingene paa, de fleste mangler". (É. Faguet).

Rousseaulitteraturen er overmaade rig; jeg anfører her nogle Bøger, som jeg særlig har benyttet ved Udarbejdelsen af denne Bog. Fortegnelsen gør altsaa slet ikke Fordring paa at være nogen egentlig Litteraturvejledning til Rousseau; der mangler i den ogsaa adskillige af Hovedværkerne, idet jeg ikke har haft Lejlighed til eller har kunnet overkomme at gøre mig bekendt med dem:

Rousseaus egne Skrifter. Paa Dansk findes *Samfundspagten* og *Emile*, den sidste i en Udgave fra 1796 ff. og i en nyere ved V. Malling fra 1897; *Bekendelser* findes i en Udgave fra 1798.

Gerhard Gran: Jean Jacques Rousseau I—II. Kristiania 1911. De udkomne Bind omfatter kun Tiden indtil Eremitageopholdet.

H. Høffding: Jean Jacques Rousseau og hans Filosofi. Kbhvn. 2. Udg. 1912.

Hulda Garborg: Rousseau og hans Tanker i Nutiden. Kria.-Kbhvn. 1909.

Emile Faguet: Vie de Rousseau. Paris 1912.

J. Fabre: Jean Jacques Rousseau. Paris 1912.

Jules Lemaitre: Jean Jacques Rousseau. Svensk Oversættelse. Stockholm 1912.

P. J. Möbius: J. J. Rousseau, Leipzig, 3. Ausg. 1911 (Behandler navnlig Rousseaus Sygdomshistorie).

L. Geiger: Jean Jacques Rousseau. Leipzig 1907.

Alb. Jansen: J. J. Rousseau als Musiker. Berlin 1884.

Paul Nourrisson: J.-J. Rousseau et le Rousseauisme. Paris, 1903.

L. Claretie: J.-J. Rousseau et ses amies. Paris 1896.

- Arthur Chuquet: J.-J. Rousseau. Paris, 4. ed. 1913.
- G. Valette: Jean Jacques Rousseau Genèvois. Paris et Genève 1911.
- G. Compayré: J.-J. Rousseau et l'Education de la Nature. Paris, s. a.
- P. Hensel: Rousseau. Leipzig. 2. Aufl., 1912.
- L. Geiger: Jean Jacques Rousseau. Leipzig 1907.
- A. Lowum: Den franske Oplysningstids pædagogiske Ideer (1762—1789). Kristiania 1899.
- H. Martin: Voltaire og Rousseau. Dansk Oversættelse. Kbhvn. 1881.
- Hermann Hettner: Frankrigs Litteraturhistorie i det attende Aarhundrede. Paa Dansk ved Schwanenflügel. Kbhvn. 1876.
- D. Nisard: Histoire de la Littérature Française. Tome 4ième. 18. ed. Paris. s. a.
- G. Lanson: Histoire de la Littérature Française. Paris 1906.
-

INDHOLD

	Side
Indledning	3
Genève	7
Barndomshjemmet	9
Ungdomsaarene (1728—1741).....	13
Rousseaus Liv fra 30 til 40 Aars Alderen.....	25
Afhandlingen om Videnskab og Kunst.....	35
Landsbyspaamanden.....	52
Afhandlingen om Uligheden	54
Rejse til Genève	64
Ophold paa Eremitagen	66
Brevet til Voltaire	72
Brevet til d'Alembert (om Skuespil)	73
Romanen la nouvelle Héloïse.....	75
Rousseau i Montmorency	79
Samfundspagten.....	81
Emile	86
Rousseaus Liv efter 1762.....	89

FOLKETS FØRERE

En Række folkelige Levnedsskildringer

Udgivne af Folketingsmand, Højskolelærer FRED. NØRGAARD
og Forfatteren, Højskolelærer ANDERS UHRSKOV

„FOLKETS FØRERE“ bringer folkelige Skildringer af fremragende Mænd og Kvinder, danske og fremmede, som hver for sig har haft Betydning for deres Folk og dets Udvikling. Disse Levnedsskildringer er skrevne saa letforstaaeligt, at de er vel egnede til at blive en god, sund og kundskabsgivende Læsning for baade Unge og Gamle i Tusinder af Hjem. Hvert Bind er paa omtrent 100 Sider, i god Udstyrelse og med særlige Portrætbilag. Der udkommer 6 Bind om Aaret. Prisen for den nye Række, der udkommer i Efteraaret 1916, er sat meget lavt, nemlig til 1 Kr. 35 Øre pr. Bind; naar man forpligter sig til at købe alle seks Bind i en Aargang, er Prisen ialt 6 Kr. 50 Øre, altsaa kun ca. 1 Kr. 10 Øre for hver Bog. Den lille Forøgelse af Prisen skyldes de siden 1915 stærkt forhøjede Fremstillingsudgifter.

FOLKETS FØRERE vil bringe følgende Bøger i Løbet af **Efteraaret 1916:**

OM KONG FREDERIK DEN SYVENDE. Af Højskoleforstander *H. Rosendal.*

HANS PETER BØRRESEN. Ved Biskop *Chr. Ludwigs.*
P. KNUDSEN. Af Folketingsmand *A. C. Meyer.*

JEAN JACQUES ROUSSEAU. Af Seminarieforst. *J. Byskov.*

CHRISTOPHER BRUUN. Af Højskolelærer *Anders Uhrskov.*

JOHANNE LUISE HEIBERG. Af Højskoleforstander
Helge Hostrup.

(Pris 1 Kr. 35 Øre for hvert Bind; 6 Kr. 50 Øre for alle seks Bind).

I Løbet af 1915-16 er følgende Bøger udkommet i Samlingen „FOLKETS FØRERE“:

VILHELM BIRKEDAL. Af Højskolelærer, cand. theol. *Johs. Monrad.*

BJØRNSTJERNE BJØRNSEN. Af Censor *P. A. Rosenberg.*

C. F. TIETGEN. Af Borgmester *Jacob Marstrand.*

C. BERG. Af Folketingsmand, Højskolelærer *Fred. Nørgaard.*

C. KOLD. Af Højskoleforstander *H. Begtrup.*

J. C. la COUR. Af Statskonsulent *K. Hansen.*

(Pris 1 Kr. 25 Øre for hvert Bind; 6 Kr. for alle seks Bind).

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, N. F.

